

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

**İL GELİŞME PLANI BAĞLAMINDA BOLU İLİNİN NÜFUS,
TARIM VE MEKÂNSAL YAPISINDAKİ GELİŞMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mustafa ÇUKURCA

Danışman
Doç. Dr. Saadet AYDIN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa Çukurca'ya ait "İl Gelişme Planı Bağlamında Bolu İlinin Nüfus, Tarım ve Mekânsal Yapısındaki Gelişmeler" adlı çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

23.08.2019

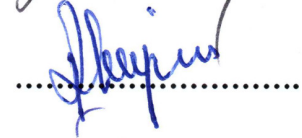
Unvan, Adı, Soyadı

İmza

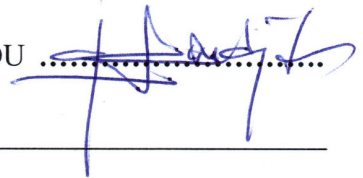
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Saadet AYDIN

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Fevzi ENGİN

Üye : Dr. Öğr.Üyesi İbrahim GÜNDOĞDU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**İl Gelişme Planı Bağlamında Bolu İlinin Nüfus, Tarım ve Mekânsal Yapısındaki Gelişmeler**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa ÇUKURCA
23.08.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Bolu İl Gelişme Planı'nın hazırlandığı dönemden günümüze kadar geçen zamanda (2004-2018) ilin sosyal, tarımsal ve çevre-mekânsal yapısını, analizsel bir bakış açısıyla ortaya koyarak değişimin durağan ve negatif olduğunu, dolayısıyla planın etkisizliğini ispatlama çabası içindedir. Sekiz yıldır eğitim ve çalışma hayatımı sürdürdüğüm Bolu'ya, böylesine faydalı olacağını düşündüğüm bir çalışma yapabildiğim için mutluluk duymaktayım.

Bu süreçte benden hiçbir desteğini esirgemeyerek her türlü konuda bana rehberlik eden, çalışmanın her aşamasını titizlikle takip ederek beni cesaretlendiren kıymetli tez danışmanım ve değerli hocam Doç. Dr. Saadet AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma boyunca taleplerimi geri çevirmeyen tüm kurum ve kuruluşlardaki görevlilere teşekkür ederim. Gerek lisans, gerekse yüksek lisans eğitimim süresince değerli görüş ve bilgilerini paylaşarak bana ilham veren Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü akademik kadrosuna minnettarım. Tezin başlangıcından sonuçlanma aşamasına kadar her konuda bana destek olan başta Mehmet Yasin ERKAN, İsmail ÖZDEMİR ve Emin ÇAKIR olmak üzere tüm yardımsever arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim. Çalışmanın tüm güzellikleri okuyucuya, hata ve sorumluluğu bana aittir.

Mustafa ÇUKURCA

23.08.2019

ÖZET

İL GELİŞME PLANI BAĞLAMINDA BOLU İLİNİN NÜFUS, TARIM VE MEKÂNSAL YAPISINDAKİ GELİŞMELER

Mustafa ÇUKURCA

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Saadet AYDIN

Ağustos 2019, 150 + xvii Sayfa

Türkiye'de il gelişimi, planlı dönemin başından beri gündemde olan konulardan biri olmakla birlikte, il gelişme planlarının hazırlama düşüncesi esasen 2000'li yılların başında ortaya çıkmıştır. Ülkenin gelişme ve kalkınmasında temel birimler olan illerin, her yönüyle planlanmasını konu alan il gelişme planları, uygulamaya konulup başarılı olabildiğinde, planladığı ili geliştirirken aynı zamanda iller arasındaki eşitsizliklerin de nispi olarak azaltılmasında etkili olmaktadır. Bu çalışmada il gelişme planı tarafından ortaya konulan hedefler bağlamında Bolu ilinin sosyal, tarımsal ve çevre-mekânsal boyutları tarihsel betimsel bir yöntemle ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın incelenmesine katkı sağlayacak plan, planlama ve il gelişme planları kavram ve bu kuramların açıklamalarına yer verilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında ise planın hazırlandığı dönemdeki hedeflerin yıllara göre tasnifsel olarak karşılaştırması yapılmış ve kısım sonlarında bu hedeflerin amacına ulaşip ulaşmadığı değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuç ise, geniş bir katılımı ile hazırlanmasına rağmen Bolu İl Gelişme Planı'na sahip çıkılmadığı ve hedeflerinin başarıya ulaşamadığıdır.

Anahtar kelimeler: Planlama, İl Gelişme Planı, Bolu.

ABSTRACT

DEVELOPMENTS IN POPULATION, AGRICULTURE AND SPATIAL STRUCTURE OF BOLU PROVINCE IN THE CONTEXT OF PROVINCIAL DEVELOPMENT PLAN

Mustafa ÇUKURCA

Master Thesis

Department of Public Administration

Adviser: Assoc. Prof. Saadet AYDIN

August 2019, 150 + xvii Pages

The idea of provincial development in Turkey has essentially emerged in the early 2000s, although it has been one of the topics on the agenda since the beginning of the planned period. Provincial development plans which include the planning of all aspects of provinces which are the main units in the development and progress of the country are effective in reducing the inequalities between the provinces while developing the planned province when it is implemented successfully. In this study the social, agricultural and environmental-spatial dimensions of the province of Bolu are discussed in historical and descriptive method in terms of goals set forth by provincial development plan. In this context, the plan, planning and provincial development plans and explanations of the theories that will contribute to the examination of the study are mentioned. Also in the research part of the study, the aims in the period when the plan was prepared are classified according to the years and at the end of the section whether these goals were achieved. And it is concluded that, although it was prepared with a broad participation, the Provincial Development Plan is disregarded and its goals haven't been achieved.

Key words: Planning, Provincial Development Plan, Bolu

*Bugünlere gelmemde desteğini
ve emeğini esirgemeyen aileme...*

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İTHAF	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ	xiv
RESİMER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. PLAN VE PLANLAMA	6
1.1. Plan Kavramı ve Türleri	6
1.1.1. Çevre Düzeni Planları	7
1.1.2. Metropolitan Alan Planları.....	9
1.1.3. Bölge Planları	10
1.1.4. Kalkınma Planları	12
1.2. Planlama Kavramı	14
1.3. Planlama Modelleri	17

II. BÖLÜM

2. MEKÂNSAL PLANLAMA KAPSAMINDA STRATEJİK PLANLAMA

VE İL GELİŞME PLANLAMASI	21
2.1. Stratejik Planlama	21
2.1.1. Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim.....	23
2.1.2. Stratejik Planlamanın Geleneksel Planlamalardan Ayrışan Yönleri	24
2.1.3. Mekânsal Stratejik Planlama ve Örnekleri	25
2.1.3.1. Barselona Stratejik Planı	28
2.1.3.2. Torino Stratejik Planı	29
2.1.3.3. Seul Stratejik Planı	30
2.1.3.4. Oregon Stratejik Planı	31
2.2. Türkiye’de Stratejik Planlama	32
2.2.1. Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama	36
2.2.1.1. Belediyelerde Stratejik Planlama.....	37
2.2.1.2. İl Özel İdareleri ve Stratejik Planlama	40
2.3. İl Gelişme Planlaması	41
2.3.1. Türkiye’de İl Gelişme Planlamasının Gelişimi	42
2.3.1.1. 1960-1980 Arası Dönem	43
2.3.1.2. 1980-2000 Arası Dönem	46
2.3.1.3. 2000’li Yıllar	47
2.3.2. Türkiye’de İl Gelişme Planlaması Örnekleri	49
2.3.2.1. Mersin İl Gelişme Planı	49
2.3.2.2. Çankırı ve Batman İl Gelişme Planları	51
2.3.2.3. Düzce İl Gelişme Planı	53
2.3.2.4. Samsun İl Gelişme Planı	54

III. BÖLÜM

3. BOLU İLİ VE GELİŞME PLANI ÜZERİNE

3.1. Batı Karadeniz’de Bir İl: Bolu	58
3.1.1. Tarihsel Bakış	58
3.1.2. Coğrafi Yapı	59
3.1.3. İklim ve Bitki Örtüsü	61

3.1.4. Jeolojik Yapı ve Depremsellik	62
3.2. Bolu İl Gelişme Planı ve Planlama Süreci	64
3.2.1. Nüfus ve Sosyal Yapıdaki Değişme	66
3.2.1.1. Nüfus Dağılımı	67
3.2.1.2. Nüfus Artış Hızı	68
3.2.1.3. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	70
3.2.1.4. Medeni Durum	71
3.2.1.5. Eğitim Durumu	73
3.2.1.6. Göçler	75
3.2.1.7. Nüfus ve Sosyal Yapıdaki Değişimin ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi	77
3.2.2. Tarım Kesimi ve Yapısal Değişim	79
3.2.2.1. Tarımda Nüfus Yapısı ve Arazi Kullanımı	79
3.2.2.2. Bitkisel Üretim	83
3.2.2.3. Hayvansal Üretim	88
3.2.2.4. Tarım Kesiminde Yaratılan Değer	98
3.2.2.5. Tarımsal Yapıdaki Değişim ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi	101
3.2.3. Çevre ve Mekânsal Yapı	104
3.2.3.1. Hava Kalitesi	104
3.2.3.2. Atık Yönetimi	109
3.2.3.3. Çevresel İşlemler	117
3.2.3.4. Mekânsal Yapı	119
3.2.3.5. Konut ve Yerleşim Düzeni	120
3.2.3.6. Çevre ve Mekânsal Yapıdaki Değişim ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi	126

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER	129
4.1. Bulgular	129
4.2. Öneriler	132

4.3. Sonuç ve Değerlendirme	134
KAYNAKLAR	136
EKLER	
EK 1: Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı	147
EK 2: Sebze üretim miktarı	148
EK 3: Meyveler, Baharat ve İçecek Bitkileri Üretim Miktarı.....	149
EK 4: Bolu İli Çevre Düzeni Planı.....	150

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Planlamada Geleneksel ve Stratejik Model Ayrımı	25
Tablo 3.1: İlçe Yüzölçümleri	60
Tablo 3.2: İlçelere Göre Deprem Tehlike Seviyesi	62
Tablo 3.3: Bolu'yu Etkileyen Ağır Hasarlı Depremler	64
Tablo 3.4: İlin İlçelere Göre Nüfus Dağılımları	68
Tablo 3.5: Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Oransal Dağılımı	71
Tablo 3.6: Eğitim Durumuna Göre Nüfus Oranları	74
Tablo 3.7: Bilgisayar ve İnternet Kullanım Oranları	75
Tablo 3.8: İlin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı	76
Tablo 3.9: Eğitim Durumuna Göre Alınan ve Verilen Göç Oranı.....	76
Tablo 3.10: Kırsal Kesimde Yaşayan Nüfus Oranı	80
Tablo 3.11: Tarımsal Alan Kullanımı	82
Tablo 3.12: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı.....	83
Tablo 3.13: Tarımsal Alet ve Makineler.....	84
Tablo 3.14: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarı	85
Tablo 3.15: Örtü altı tarımsal üretim miktarı	87
Tablo 3.16: Organik Bitkisel Üretim	87
Tablo 3.17: İlçelere Göre Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	88
Tablo 3.18: Büyükbaş Hayvan Süt Üretimi.....	89
Tablo 3.19: İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	90
Tablo 3.20: Küçükbaş Hayvan Süt Üretimi	91
Tablo 3.21: Küçükbaş Hayvan Yün, Keçe, Tiftik Üretim Miktarı	92
Tablo 3.22: İlçelere Göre Et Tavuğu Sayısı.....	93
Tablo 3.23: İlçelere Göre Yumurta Tavuğu Sayısı.....	94
Tablo 3.24: İlçelere Göre Arı Kovanı Sayısı	96
Tablo 3.25: İlçelere Göre Bal Miktarı.....	97
Tablo 3.26: Bitkisel, Hayvansal Üretim Değerleri ve Kişi Başına Düşen Değerler.....	98

Tablo 3.27: Kamusal Tarım Yatırımları	99
Tablo 3.28: Sektörlerin GSYİH' deki Payı	100
Tablo 3.29: Ulusal Hava Kalite İndeksi Kesme Noktaları	105
Tablo 3.30: 2016 Yılı Aylık Hava Kalitesi Değişkenleri	106
Tablo 3.31: Yıllık Ortalama Hava Kalitesi Ölçüm Değerleri	106
Tablo 3.32: Evsel Katı Yakıt Bilgileri	107
Tablo 3.33: Belediye Katı Atık Verileri	109
Tablo 3.34: 2016 Yılı Belediyelerin Katı Atık Toplama Yönetimi	110
Tablo 3.35: Belediyelerin Tehlikeli Atık Yönetimi	112
Tablo 3.36: Çekilen İçme ve Kullanma Suyu Miktarı	114
Tablo 3.37: Belediyelerin Su Dağıtımı	115
Tablo 3.38: Mevcut ve İnşaat Halindeki Kanalizasyonlar	116
Tablo 3.39: Belediyelerin Atıksu Yönetimi	117
Tablo 3.40: 2016 Yılı ÇED Kararları	118
Tablo 3.41: 2016 Yılı Çevresel Şikâyet ve Ceza Verileri	119
Tablo 3.42: Arazinin Kullanıma Göre Dağılımı	119
Tablo 3.43: Belediyelerce Yapım İzni Verilen Binaların Kat ve Daire Sayıları	121
Tablo 3.44: Belediyelerce Yapı İzni Verilen Binaların Kullanım Amacına Göre Dağılımı	123
Tablo 3.45: Bolu ve Türkiye'de Konut Satış Türü ve Sayıları	125

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Stratejik Yönetim, Stratejik Planlama ve Strateji Arasındaki Döngü.....	24
Grafik 3.1: Bolu İli ve Türkiye'nin Nüfus Artış Hızı	69
Grafik 3.2: Göynük Termik Santralinde Kullanılan Kömür, Oluşan Cüruf ve Uçucu Kül Miktarı.....	108
Grafik 3.3: Tıbbi Atık Miktarı.....	113
Grafik 3.4: İçme Suyu Deposu ve Klorlama Cihazı Sayıları	114
Grafik 3.5: 2000 ve 2017 Yıllarında Arazinin Kullanımına Göre Dağılımı	120

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 3.1:** Göynük Termik Santrali'nden Bir Görünüm 108
- Resim 3.2:** Doğal Yapıya Uyum Sağlamayan Memur-Sen TOKİ'den Bir Görünüm.. 124
- Resim 3.3:** Düzenli Yapılaşma Örneği Olan Kalıcı Konutlardan Bir Görünüm..... 124

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADKNS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
APK	: Araştırma, Planlama ve Koordinasyon
A.Ş.	: Anonim Şirketi
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BEKAB	: Belediye Katı Atık Bertaraf Tesisleri Kurma ve İşletme Birliği
BİGEP	: Bolu İl Gelişme Planı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Da.	: Dekar
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİGEP	: Düzce İl Gelişme Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GNS	: Genel Nüfus Sayımı
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
GZFT	: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler
Ha.	: Hektar
HKİ	: Hava Kitle İndeksi
ISO	: İstanbul Sanayi Odası
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İGP	: İl Gelişme Planı
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KAFH	: Kuzey Anadolu Fay Hattı

kcal	: Kilo kalori
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
km²	: Kilometrekare
kg.	: Kilogram
kw.	: Kilovat
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
SABEKAK	: Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi
SBYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
PEPSAL	: Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması
PM10	: Toz Partikül Madde
sa.	: Saat
sm³	: Standart Metreküp
SO₂	: Kükürtdioksit
TAKS	: Taban Alanı Katsayıları
TAMER	: Tarımsal Araştırma Merkezi
TL	: Türk Lirası
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerler

GİRİŞ

İl, belediye, bölge gibi yerel ölçekler ülkelerin ulusal, ekonomik ve toplumsal kalkınmasında, bölgesel gelişmişlik farklarının en aza indirgenmesinde ve kalkınmanın ülke genelinde dengeli bir biçimde sağlanmasında temel birim olma özelliğine sahip olarak görünürler. Bu nedenle kalkınmacı söylem, ulusal kalkınmayı yerel ayaklar üzerinde inşa etme iddiasını taşır. Dünya kenti, cazibe merkezi, yarışan bölgeler gibi kavramsallaştırmalar üzerinden küresel ekonomiyi cezbetmek, yatırım çekmek ve GSMH gibi saymaca değerleri, yani büyüme rakamlarını kullanarak ulusal ekonominin ne denli başarılı olduğunu sergilemek bir amaç haline gelir.

Kuşkusuz ki hemen her ülkenin kendi içerisinde görece gelişmiş ya da geri bırakılmış yöreleri mevcuttur. Hiçbir ülke coğrafyası yoktur ki dört bir yanı ve tüm halkı aynı refah ve zenginlik düzeyinde olsun. Bu durumun kaynağı bir zorunluluktan çok ekonomik olarak rasyonel bir tercihin sonucudur. Yani kısaca geri kalmış yörelerden değil de geri bırakılmış, ihmal edilmiş bölge/yöre kavramından söz etmek gerekir. Kaynakların ulusal ekonomi tarafından nerelere ve nasıl harcandığının göstergesidir yöresel gelişmişlik farklılıkları. Ne var ki bu geri bırakma kamu vicdanını içten içe sızlattığı içindir ki devletler dönem dönem, bu farklılıkların fazlaca görünür duruma gelmesinden rahatsızlık duyarak, yöresel eşitlemeye dönük bir takım politikalar ortaya atarlar. Genel olarak da bunlara geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi gibi bir ad takarlar. Örneğin bir yöre/yerel mekân göç vermeye, genç ve girişimci potansiyelini yitirmeye, o bölgenin yatırım, gelir ve istihdam düzeyleri azalmaya ve bütün bu olumsuzluklar ses getirmeye başladığında, hemen bir rapor/plan/program hazırlığına girişilir.

Eldeki bu tez çalışmasının konusunu oluşturan Bolu İl Gelişme Planı (BİGEP) yukarıdaki satırlarda iddia edildiği şekliyle bu çerçeveden ele alınmaktadır. Şayet 1999 yılında yaşanan depremler olmasaydı, Bolu Türkiye’de yaşayan birçok insan için ya

İstanbul-Ankara arasında bir otoban kasabası, ya da 81 il içerisinde yer alan ama nerede olduğu bilinmeyen bir il olacaktı. Bolu Dağı'nı, Abant'ı, Gölcük'ü ve Zonguldak ile aralarında tartışma konusu olan Yedigöller'i ile bilinen ama kendisi bilinmeyen Bolu. Ya da patatesi ünlü, kendisi sessiz Bolu!

Planın hazırlanmasına sebep olan 1999 depremleri (17 Ağustos ve 12 Kasım) 7'nin üzerindeki şiddetleri ile son derece yıkıcı ve dehşet verici olmuştur. Depremler sırasında aynı valilik çatısı altında olan Bolu ve Düzce'den, en büyük yıkım ve can kaybı Düzce'de yaşanmış, il merkezi olan Bolu'dan daha büyük nüfusa ve ekonomik girişime sahip olan Düzce, siyasal bir kararla 81. ilimiz yapılmıştır. Geride kalan küçültülmüş (ölçek anlamında) Bolu ise bir yandan büyük ölçüde verimli tarım arazilerini ve sanayi tesislerini, diğer yandan Karadeniz'le olan kıyı bağlantısını yitirmiştir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dile getirilen il gelişme planı (İGP), özel bir durum ile aciliyet kazanarak, Türkiye'de planlama pratiğine dâhil olmuş; 1999 depremleri sonrasında, Bolu ve (deprem sonrası bu ilden ayrılarak kendine ait il statüsünü kazanan) Düzce illerinde 2001 yılında il gelişme planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu iki planın önemi ve özelliği, Türkiye'de yerel yönetimler ile üniversite işbirliğinde gerçekleştirilip kabul edilen ilk il gelişme planları olmasıdır. Çalışmanın merkezinde yer alan Bolu İGP (ve çalışmaya dâhil edilmeyen Düzce İGP da) 2004 yılında DPT Müsteşarlığının onayı ile tamamlanmış ve hedeflerini gerçekleştirmek için 5 yıl (kısa vade), 10 yıl (orta vade) ve 2023 yılına uzanan uzun vadeli hedefler konmuştur. Bu tezin yazım sürecinde artık uzun vadeli hedeflerin gerçekleştiriliyor olması gerekir. Doğal olarak da beklentiler, kısa ve orta vadeli hedeflerin gerçekleştirilmiş olduğu yönündedir. Bu bağlamda, İGP üzerinden Bolu'nun tez konusu olarak seçilmesindeki amaç, 2004 yılında resmi makamlarca kabul edilen Plan'ın içerdiği somut hedef ve projelerin 15 yılın sonunda ne aşamada olduğunu, plan hazırlanmış olmanın Bolu'ya katkısı olup olmadığını görmek/göstermektir.

Eldeki bu tez çalışmasının temel iddiası (hipotezi), yaklaşık 15 yıllık bir plan belgesine ve uygulama araçlarına sahip olmasına karşın, Bolu'nun deprem öncesi

durumuna göre daha ileri, iyi, gelişmiş denebilecek bir düzeye ulaşamadığı ve aksine seçilen bu üç ana hat boyunca daha da geriye gittiği yönündedir. Bu iddiayı (doğru ya da yanlış olduğunu) sınamak için, tezin üçüncü bölümünde, 2004-2018 arası dönemde nüfus, tarım ve çevre-mekânsal yapıya ilişkin verilerle ilin gelişmişlik endekslerindeki sıralaması, kurumsal ve istatistikî ölçüm ve hesaplamalarla ortaya konulmuş, hangi konularda hedeflerin gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın önemi, 2004 tarihli il gelişme planından hareket ederek depremin yirminci yılında tarihsel bir değerlendirme yapmaya olanak sağlamasıdır. Bu sebeple çalışma, 1999 depremi sonrasında Bolu’da özellikle mekânsal yapıda katı sınırlama getiren düzenlemelerin bugün neredeyse tümüyle göz ardı edildiğini, yapı yüksekliklerinin o günün sınırlamalarını ihlal ettiğini, sulu tarım arazisi yani jeolojik olarak depreme duyarlı olan zeminlerde yapılaşmaya izin verildiğini göstererek, unutulmaları hatırlatmaya yardım edebilir.

Bolu İl Gelişme Planı, dokuz ana başlıktan oluşmasına rağmen, bu çalışmanın kapsamı, “Nüfus ve Sosyal Yapı”, “Tarımsal Üretim” ve “Çevre ve Mekânsal Gelişme” olmak üzere üç plan başlığı ile sınırlandırılmıştır. Bu üçünün seçilme nedeni ise gelişmenin/kalkınmanın üç temel boyutunun, ekonomik, toplumsal ve mekânsal boyutlar olmasıdır. Bolu ekonomisinin de planın hazırlandığı dönemde tarım ağırlıklı olması nedeniyle tarım sektörü tercih edilmiştir. Belirlenen üç kesime ilişkin 2004 yılında açıklanan amaç ve hedeflerin, 2018 yılı itibariyle hangi aşamada olduğu anlaşılmaya çalışılırken, çalışmanın kapsamının aynı zamanda bu süre ile sınırlı olduğunu da vurgulamak gerekir.

Çalışmanın yöntemi, tarihsel betimsel olup 2004 yılı veri ve bilgilerini güncelleme, güne getirme çabası taşımaktadır. Verilerin ortaya konulmasında; kaynak taraması yapılmış, istatistikî verilerden yararlanılmış, yeterli bilginin edinilemediği konularda ise ilgili birim ve kuruluşlarla iletişim kurularak yazılı ve dijital materyaller elde edilmiştir. Ayrıca istatistikî bilgiler ile ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler tez çalışmasına ve amacına uygun olarak tablolar aracılığıyla tasnif edilmiş ve

yorumlanmıştır. Tabloların hazırlanmasında yıllar dönemler halinde kategorize edilerek sektörel değişimler verilmeye çalışılmıştır.

“Nüfus ve Sosyal Yapı” alanında hedeflerin tam olarak saptanmamış olması; “Tarımsal Yapı”da Bolu’ya ilişkin bazı verilerin toplanmasının Tarım ve Orman Bakanlığına bırakılmış olmasının ortaya çıkardığı karmaşa; “Çevre ve Mekânsal Yapı” alanında 2010 yılı ve öncesi verilerin düzenli kategorize edilmeyişi ve literatürde il gelişme planları ile ilgili fazla çalışmanın olmayışının yanı sıra istatistikî verilerin zamanında açıklanmaması gibi dışsal nedenler, araştırmada yaşanan sıkıntı ve sorunların kaynağını oluşturmuştur.

Eldeki bu tez çalışması 4 ana bölümden oluşmuştur:

Kuramsal kısmı oluşturan ilk bölümde araştırmanın temel kavramları olan plan ve planlama kavramları, literatür taramasından elde edilen bilgilerle ortaya konmuştur. Bu alandaki mevcut bilginin dökümü yapılarak, Bolu İl Gelişme Planı’nın incelenmesine zemin hazırlanmıştır.

İkinci bölümde araştırmanın zeminini oluşturan il gelişme planları, stratejik plan bağlamında incelenmiş ve bu planların, stratejik planın mekâna yansımalarının önemli örneklerinden biri olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm araştırmanın esas kısmı olup, bu bölümde planlamanın yapıldığı Bolu ili hakkında genel bilgiler verilmiş, ardından Bolu İGP’den elde edilen temel veriler paylaşılmıştır. Seçilen sektörler üzerinden de planın yürürlüğe girdiği tarihten günümüze değişim ve dönüşümler belirlenmeye çalışılmıştır. Kapsam olarak seçilen üç kesime ilişkin olarak, 2004 yılında açıklanan stratejiler ve projeler üzerinden bugün gelinen durum ortaya konularak hedeflere ulaşmadaki başarı düzeyleri analiz edilmiştir.

Dördüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise araştırma ile elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve bulgulara karşılık gelecek öneriler üretilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasının bir bütün olarak özetlenip yorumlandığı sonuç kısmında, tezde (kapsamı

daraltabilmek için) bilerek ihmal edilen ancak tezin konusu ile ilgili olabilecek yeni çalışma konuları önerilmiştir.

I. BÖLÜM

1. PLAN VE PLANLAMA

1.1. Plan Kavramı ve Türleri

Plan kavramı genel olarak, varılacak yol ve bu yola ulaşmak için ortaya konulan davranış şekli olarak tanımlanır. Başka bir tanımlamaya göreyse plan; örgütün ileriye dönük amaçlarına göre belirlenen ve genelini bağlayan hedef, ilke ve ana stratejilere ulaşma yollarını, sürelerini ve kaynaklarını kapsayacak uygulamalardır (Bircan 2002: 12). Koçel (2003: 123)'e göre ise plan; bugünden, gelecekte nereye ulaşılmak istendiğinin kararlaştırılmasıdır. Planlar; neyin, nasıl, niçin, ne zaman, nerede ve kim tarafından yapılacağına karar verilmesine yönelik şu yararları sağlamaktadır (Yılmaz 2003: 68):

- Zaman ve emekten tasarruf etme
- Üst düzey yöneticilerin dikkatini belirlenen hedefler üzerinde toplama
- Sarf edilen çabaların ortak noktada buluşmasını sağlama
- Kullanılan imkânların, hedeflenen amacı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği konusunda kontrolü sağlama
- Geliştirilen kural ve ilkelerin daha rasyonel olmasını sağlama
- Yetki devrinin önündeki engellerin kaldırılmasını sağlama
- Denetim standartlarını meydana getirme

Planlar, sürelerine göre; uzun süreli, orta süreli ve kısa süreli olarak gruplandırılabilir (Tortop, İspir ve Aykaç 2005: 52-53).

Kısa süreli planlar,1 yıldan daha az süreler için hazırlanıp, uzun ve orta vadeli planların öngördüğü hedeflerle uyumlu olarak ortaya çıkarılan planlardır. Geçici olarak acil durum eylemleri için hazırlanan planlar bunlara örnektir.

Orta vadeli planlar, zamansal olarak 1-5 yıl aralığında, uzun vadeli planların yol göstericiliğinde hazırlanır ve uygulanır. Hedef ve stratejilerin uzun vadeli planlarda bulunması nedeniyle, hazırlanması bu planlara göre daha kolaydır.

Uzun süreli planlar, örgütlerin uzun zaman aralığında izleyeceği temel amaç ve stratejileri içerir. 5 yıl üzerindeki zamanı kapsayan bu planların hazırlanması, ileriye yönelik uzun zamanlı tahminler gerektirdiği için diğerlerine göre daha zordur. Uzun süreli plandaki hedef ve amaçların zaman içinde değişime uğramasıyla bunlar önemini ve geçerliliğini yitirebilmektedir. Bu nedenle uzun dönemli planların aksaklıkları, kısa dönemli planlar ile giderilebilmektedir.

Plan türleri kapsamına göre farklılık gösterse de mekânsal olan türlerini şu şekilde kategorize etmek mümkündür: çevre düzeni planları, metropoliten alan planları, bölge planları ve kalkınma planlarıdır.

1.1.1. Çevre Düzeni Planları

Çevre düzeni planları, yerleşim alanlarında yapılaşma şartlarını belirleyen ve imar planlarını sınırlandıran planlardır. Yasal mevzuata göre çevre düzeni planına aykırı olarak imar planı hazırlanamaz ve uygulanamaz. Çevre düzeni planı sınırları içinde mevzi imar planı da yapılamaz. Bu planlarla tarım alanı, mera, maki-fundalık gibi kullanımların kararlaştırıldığı yerlerde; konut, sanayi, turizm, sağlık, spor, enerji vb. amaçlarla yapılaşmaya da onay verilmez (Yıldız 2006: 107).

Çevre düzeni planlarının yapımına ilişkin hükümlere, Plan Yapımına Dair Yönetmeliğin 8. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre; birden çok idareyi içine alan plan yapım çalışmalarında koordinasyon Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aittir. Ayrıca

planlama bölgesi içinde bulunan idarelerin planlama sürecine iştiraki, görevleri, yetki ve sorumlulukları gerektiğinde protokolle belirlenebilmektedir.

2005 yılına yürürlüğe giren İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6. maddesinde, il çevre düzeni planlarının, valinin eşgüdümünde; büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde ise belediyeler ile il özel idaresi tarafından yapılacağı, belediye meclisi ve il genel meclisi tarafından onaylanacağı belirtilmiştir. Çevre düzeni planlarının içeriği ve ölçeği ile ilgili hükümlerin açık olmaması, yetki ve sorumluluk açısından bir karmaşa ortaya çıkarmıştır (Ersoy 2007: 223).

Bu karmaşanın önlenmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelge (2005 yılı 2097-23859 sayılı) ile yetki alanları ayrılmıştır. Genelgeye göre; "Sınırları il sınırlarından küçük ve/veya büyük olan yerlerde çevre düzeni planı yapma, yaptırma ve onama yetkisinin Çevre ve Orman Bakanlığında olduğu, il sınırları ile birebir aynı olan yerlerin çevre düzeni planlarının ise il özel idareleri tarafından yaptırılacağı" belirtilmiştir.

Bölge planları esas alınarak yapılan çevre düzeni planlarının hazırlanma sürecinde, planlanması yapılacak olan alanlarla ilgili muhtelif kuruluşlardan şu veriler alınabilir (Üstündağ ve Şengün 2011: 20):

- Alanının konumu
- Yönetmelik yapı ve sınırlar
- Arazinin fiziki yapısı
- Çevre koruma durumu
- Afet bilgileri ve afetten etkilenen yerleşmeler
- Planlama bölgesi ile ilintili sosyoekonomik veriler
- Teknik yapısı
- Sektör yapısı
- Askeri bölgeler
- Mülkiyet ve yerleşme özellikleri
- Planlama bölgesinin niteliği ile ilgili diğer özellikler

Plan yapılacak olan bölgenin ve etrafının bütünsel şekilde değerlendirilmesi için yerinde analizler yapılır. Devamında, bilimsel teknik ve yöntemlerle ekonomik, sosyokültürel, siyasi ve teknik araştırmalar yapılarak ilgili örgütlerin görüşleri alınır ve analiz edilir (Ersoy 2007: 221).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğünün bir belgesinde “Çevre Düzeni Planları dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren, rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere kalkınma planları ve varsa bölge planları temel alınarak yapılan ve tarım, turizm, konut, sanayi, ulaşım vb. genel arazi kullanım kararlarını, politika ve stratejilerini belirleyen, bölge veya havza bazında hazırlanan, plan hükümleri ve plan açıklama raporuyla bütün olan üst ölçekli fiziki planlar” (www.csb.gov.tr., 20 Mayıs 2018’de erişildi) olarak tanımlanmıştır.

Yani bu plan türü sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla hem arazi kullanımını, hem doğal kaynakların yani çevrenin korunmasını hem de toplumsal ve ekonomik kalkınmayı bir arada gerçekleştirmeye yarayan önemli bir araç olmaktadır. Zira bilimsel ve akılcı yöntemlerle hazırlanan bu planların en temel özelliğinin tüm kişi, kurum ve kuruluşlar için bağlayıcılığının olmasıdır.

1.1.2. Metropoliten Alan Planları

Metropoliten bölge, yoğunluğu yüksek olan bir merkez ile onu çepeçevre saran ve bölgeyle çeşitli bağlantıları bulunan, farklı büyüklüklerdeki yerleşmelerden oluşan ve gelişmiş bir topluluğun yaşadığı alandır. Bu bölge bazen büyükşehir belediye sınırlarını, bazen de bu sınırları aşan bir mekânı tanımlar. Bu bölgedeki yerleşimler genellikle sanayi ve imalat üzerine kuruludur ve merkezinde metropoliten kent bulunur. Kentin gelişimiyle bölge de sosyoekonomik olarak gelişme göstermektedir (Keleş 2006: 110).

Bu gelişmenin düzenli ve dengeli olabilmesi için büyükşehir ve metropollerde, kent ölçeğinde yapılacak planların ilk adımını metropoliten alan planının oluşturması

gerekir. Plan, sosyoekonomik ve fiziki veriler ışığında, anakent ve etki alanı içinde kalan yerleşimler (kent ve kıır) için ana şema niteliğindedir (Ersoy 2007: 218-219).

Metropoliten alan planlarıyla; bölgenin ileriki dönemlerde üstleneceği ekonomik rol, bölge nüfusunun istihdamı, ihtiyaç duyulan yaşam ve çalışma koşulları ve bölgeye göç edecek nüfus için gerekli yatırımların yapılması hedeflenir (Ersoy 2007: 220).

Kısaca metropoliten alan planları; kentlerin gelişme strateji ve politikalarını ortaya koyarak bu yönde alınan kararların, daha sonra yapılacak olan tüm planlara rota oluşturacak temel unsurlarını belirler.

1.1.3. Bölge Planları

Bölge; coğrafi, siyasi, kültürel ve sosyoekonomik yapıların birleşimiyle ortaya çıkan alanlardır. Bölge planı ise bir bölgenin iktisadi, sosyal ve fiziksel olarak koordine edilebilmesi için bu bölgenin en akılcı şekilde tasarlanması ve gerektirdiği biçimde düzenlenmesidir. Bu planlarla esas amaçlanan; bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesidir (DPT 2000: 10-11).

Bölge planlarının başarıya ulaşmasında ulusal planlamanın önemli rolü vardır. Çünkü ulusal planlar, hâlihazırdaki bölge planları arasında eşgüdüm ve denge sağlar. Bu uyumun sağlanabilmesi için bölge planlaması yanında alt bölgesel planlamanın hazırlanması da önem arz eder (DPT 2000: 10).

Bölge planlarının uygulandıkları mekânlara yararlarından bazıları şu şekilde özetlenebilir:

İlk olarak, yerinden yönetim birimleri, bölgesel olarak çevrenin fiziki şekillenmesine ve nüfus dağılımına etki edebilecek farklı araçlara sahiptir. Bu araçların etkin kullanımının en iyi yolu bölgesel planların aktif hale getirilmesidir (Göymen 1983: 71).

İkincisi, merkezi idare ve yerinden yönetimler, bölgesel bir plan disiplini ve belli ilkelerle bir araya getirildiğinde, bölgedeki problemlere geniş kapsamlı olarak yaklaşılır ve bölgesel/yerel ölçekteki katılımcılık da arttırılmış olur. Ayrıca bu sayede merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında süregelen vesayetçi anlayış da sekteye uğrayacaktır (Arslan 2005: 281).

Son olarak, bölgesel seviyedeki planlama çalışmalarının olmaması durumunda kentler, yaptıkları planlamaların birbirlerine etkisini çoğunlukla düşünmez. Bu nedenle bölgesel planlama, plancılara kentler arasında bulunan sosyoekonomik ilişkilerle ilgili bilgi kaynağı sağlar. Kentlerdeki önemli problemlerden olan çevre sorunları, ulaşım ve konut gibi alanlardaki işbirliği, bölge planlarında verimliliği ve pasif durumdaki potansiyelleri aktif hale getirecektir (Göymen 1997: 164).

Bölge planlarının hazırlanmaması veya uygulanamaması sonucunda bölgelerarası kalkınma düzeylerinde farklılıklar oluşmaktadır. Bu farklılıkların kaynağı iki kategoriye ayrılabilir. İlki, kırsal bölgelerin az gelişmiş yerleridir. Bu yerlerin karakteristik özellikleri; tarıma bağlı üretim yapılması, düşük gelir düzeyi, fazlaca olan işsizliğin yanında sosyal ve teknik yapıdaki yetersizlikleridir. Diğer geri kalmış bölgeler ise, az da olsa sanayileşmesine rağmen teknolojisini yenileyemeyen sektörleri barındıran bölgelerdir. Eski tür sanayi yapısı sebebiyle diğer sektörlerle rekabet edemez hale gelen bu bölgeler, gelişmiş teknolojik yapıya geçiş sürecinde duraksama ve gelir kaybı yaşarlar. Buna ek olarak yapısal ve değişken krizlerin de eklenmesiyle, bölge kalkınmasında yeni anlayışların ortaya çıkarılması da elzem hale gelmiştir (Arslan 2005: 282).

Bu sebeple bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi için bazı teorik yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bu teorilerin temel amacı, geri kalmış bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılmasıdır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 1988):

Neo-Klasik Yaklaşım: Bu görüşe göre bölgenin büyümesi; anapara, istidam ve teknik gelişmeler tarafından belirlenmektedir. Bölgesel kalkınmada altyapı etkisinin sınırlı biçimde ele alındığı bu yaklaşımda, kamu kesiminin tesiri göz ardı edilmiştir.

İhracat Temelli Yaklaşım: Bölge ekonomisinin büyümesine yardımcı olan etmenlerin başında, bölge dışından gelecek taleplerin etkili olduğu ve bölge kalkınmasında bölgenin doğal kaynaklarının değerlendirilmesinin gerekliliği savunulur.

Kutuplaşma Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre bölgesel kalkınma, itici bir güç tarafından harekete geçirildikten sonra bölgesel gelişmenin aktif hale geleceğini ifade eder. İtici güç ile çeşitli sosyoekonomik faaliyetlerin ortaya çıkarılmasını sağlayacak sanayi grubu veya yatırımcı altyapısı gibi oluşumlar kastedilmektedir.

Meso-Structure Yaklaşımı: Bölge kalkınmasında çok uluslu şirketlerin önemine dikkat çekerek, kamusal müdahalelerin etkisinin azaldığını belirtir. Bu müdahalelerin yerine kamusal yatırımların merkezi planlama yolu ile dolaylı olarak değil de, doğrudan teşvik edilmesini desteklemektedir.

Sosyal Sermaye Yaklaşımı: Bu yaklaşım az gelişmiş bölgelerin gelişimini arttırabilmeleri için çekim etkilerini de arttırması gerekliliğini ileri sürer. Dolayısıyla bu yaklaşımda, bölgeyi canlandırma etkisi nedeniyle kamu yatırımları önem teşkil etmektedir (Arslan 2005: 283).

Bu teorilerin her biri bölgesel kalkınma/gelişmenin tek tarafını incelediğinden birbirlerini tamamlayıcı nitelikleri yoktur. Bu sebeple gelişmiş ve geri kalmış bölgesel farklılıkların sebeplerini ve gelişim olanaklarını açıklamakta da yetersizdir.

1.1.4. Kalkınma Planları

Kalkınma planı, ülkenin bütünü ya da belli bölgeleri için belirlenen sosyoekonomik hedeflere ulaşma gayesiyle özel sektöre yol gösteren, kamu kesiminden

ise belli ödevlerin gerçekleştirilmesini bekleyen planlardır (<http://www3.kalkinma.gov.tr>. 23 Eylül 2018'de erişildi).

Kalkınma planlaması ise, uzun dönemli kalkınma politikalarının belli kurallara göre düzenlenmesidir. Daha geniş anlamıyla; bir ülkede belirli bir dönemde toplumun ulaşmak istediği sosyoekonomik hedeflere, rasyonel biçimde ulaşmak için kaynakların belirli organlar tarafından yönetilmesi sürecidir (Küçüköğlü 2016: 188-189).

İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle az gelişmiş ülkelerde, savaşın neden olduğu olumsuzluklardan kurtulmanın en temel yolunun, ekonomilerin planlanması olduğu düşünüldü. Bu sayede geri kalmış ülkeler, kalkınmalarını hızlandıracak ve gelişmiş ülkelerle olan gelişmişlik farkını kapatabilecekti. Esasen sosyoekonomik yapıda görülen bu değişim, tüm azgelişmiş ülkelerde hazırlanan planların gerekçesini de açıklamaktadır (Küçüköğlü 2016: 189).

Az gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'de ise planlı kalkınmanın başlangıcı, devletçi politikaların benimsendiği Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan yoksulluk içindeki Türkiye, ekonomik faaliyetlere önem vermiş ve bu amaçla 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı yürürlüğe koymuştur. Başarıyla uygulanan ilk plan sonrasında hazırlanan ikinci plan, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yürürlüğe girememiştir.

Planlama açısından 1960'lara kadar durgunluk içinde olan Türkiye, DPT'nin kurulmasıyla tekrar bu ve benzeri uygulamalara ağırlık vermiştir. O zamandan beri ilki 1963 yılında uygulamaya konulan ve halen de onuncusu yürürlükte olan Beş Yıllık Kalkınma Planları'nın uygulanmasına devam edilmektedir. Bu planlardan 1960 öncesi olanlar devletçi; 1960-1980 arası planlar karma; 1980 sonrası dönemdeki planlar ise liberal olarak nitelendirilebilir.

Türkiye'deki son 60 yıla yakın zaman aralığında yapılan planlara bakıldığında önemli çelişkiler görülmektedir. Bunlardan en önemlisi planlamayla idare edilen bir ülkede sosyoekonomik sorunlara çözüm üretilmesi gerekirken, bunun tersine sorunların

karmaşık bir hal almasıdır. Bu sorunun temel nedeni ise planlama anlayışında en önemli etkenin merkezi devlet anlayışı olduğunun göz ardı edilip, neoliberal politikalara artan düzeyde ilgi gösterilmesidir.

1.2. Planlama Kavramı

Genel olarak planlama düşüncesi, tarihsel gelişim süreci içinde ele alındığında, bu kavram ve türevleri, uluslararası düşünceye 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte girmiştir. 1917’de Lenin ve Rus Bolşevikleri iktidarı ele geçirip, karmaşık devrim koşullarından sıyrıldıktan sonra, sosyalist hükümetin dağınık iktisadi faaliyetlerini bir araya toplamak ve bir uyum sağlamak için ilk planı hazırladığı görülür. Bu plan ile amaçlanan, gelecekteki tüketim için şu anki tüketimi kısıp, sanayi malları üretimini genişletmek ve bu alanda Batı’yı geçebilmektir. Bu ülkede ilk sosyalist plan 1928-29 yıllarında başlamış, “Dört Yılda Beş Yıllık Plan” sloganıyla zamanından önce uygulanmıştır (Küçük 1985: 9-10).

Mekânsal planlama düşüncesi ise tarımsal devrimle yerleşik hayata geçilerek ilk yerleşimlerin ortaya çıkmaya başladığı neolitik çağa kadar uzanır. Bugünkü manada salt mekânsal düzeyde planlamanın ise, endüstri devrimiyle başladığı görülür. Kentsel planlama düşüncesinin doğuşu ve uygulanmaya başlanması için de milat olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı gösterilebilir (Ersoy 2007: 17-20).

Kavramsal olarak planlama, belirlenen hedefe ulaşabilmek amacıyla harekete geçmeden önce yapılan hazırlıklar, karar verme ve seçim yapma süreci olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir amacı gerçekleştirecek her türlü yöntem ve eylemi gerçekçi bir yaklaşımla tasarlamaktır (Üstündağ ve Şengün 2011:2).

Başka bir tanımlamaya göre planlama, aralarında karşılıklı ilişkilerin olduğu bir sistemde belirlenmiş olan amaç ve hedeflere ulaşabilmek için alınan kararlardır. Bu kararlar, geliştirilecek duruma ilişkin olduğu için ileriye yönelik tahmin ve olası durumların tasarlanması gerekir (Atalık vd., 1985: 6).

Övgün (2010: 115)'e göre planlama, bir iktisat tekniğinden daha çok ussal bir yönetim biçiminin temelidir. Sadece teknik olarak ele alınan planlamalarda, uygulamada gerçekleşen sonuçlarla ulaşılmak istenen hedefleri karşılaştırmak dışında hiçbir şey yapılmamış olur.

Öney (1980: 27) ise planlamayı, belli bir dönemde belli sosyoekonomik amaçlara ve sayısal bir biçimde ifade edilebilen hedeflere ulaşabilmek ve bu hedefleri gerçekleştirmek için görevlendirilmiş kurumlar tarafından önceden belirlenmiş araçları kullanarak, yürütülen iktisadi faaliyetlerin tümü olarak tanımlar.

Plan, her şeyden önce gelecekte gerçekleştirilmesi veya ulaşılmaması düşünülen bir amaca hizmet etmektedir. Planlama ise geleceğe dönük bir kavram olmasına rağmen şu andaki kararlarla da ilgilenir.

Planlama, planı ortaya çıkarmak için sarf edilen çabaları, süreci ve bu sürecin aşamalarını ifade etmektedir. Bu yönüyle plan bir sonuç, planlama ise bir süreçtir. Faaliyetlerin geleceğine ilişkin alınan kararlardan oluşan plan, bu kararların uygulamaya konulmasıyla planlama sürecinin tamamlanmasını sağlar (Tortop, İspir ve Aykaç 2005: 51).

Bu tanım ve açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, farklı disiplinler tarafından ilgilenilmesi sebebiyle planlamaya değişik perspektiflerden çeşitli tanımlamalar yüklenmiştir. Buna bağlı olarak bütün planlama tanımlamalarında üç temel ögenin altı çizilmiştir. Bunlardan ilki, ulaşılmak veya gerçekleştirilmek istenilen hedefler ortaya konulur. İkincisi belirlenen amaç ve hedeflere belirlenen bir zaman aralığında ulaşılmaması gerekmektedir. Üçüncü olarak da, belirlenen zaman aralığında odaklanılan amaçlara ulaşılmaması için kullanılacak kaynakların belirlenmesinin gerekliliğidir.

Etkili bir planlama için planlarda olması gereken bazı koşullar şu şekilde sıralanabilir (Can 1992: 93-95):

- Planlara üst yönetim kademesinin desteği ve diğer birimlerin katılımları sağlanmalıdır.

- Planlar basit ve anlaşılır bir biçimde hazırlanmalıdır.
- Planlarda esneklik payı olmalıdır. Diğer bir ifadeyle planların, değişen koşullara uyum sağlaması gerekir.
- Planlarda çalışanlar arası çatışma çıkmasını önlemek için dengeli bir görev dağılımının yapılması gerekir.
- Planlar akla uygun olarak ve sonuca ulaşılabilir şekilde hazırlanmalıdır.
- Plan hazırlanırken eşgüdüm sağlanması gerekir.

Planlamayı Davidoff ve Reiner, geleceğe ilişkin faaliyetlerin sistemli bir şekilde ortaya konulması ve süreci belirleyen her aşamada seçim yapma olarak açıklar. Planlamayı belirleyen bu seçimler üç seviyede gerçekleşir. İlk olarak, gerçekleştirilecek olan hedeflerin tespitine yönelik seçimlerdir. İkincisi, seçilen hedeflerle uyumlu alternatiflerin seçilmesidir. Nihayet sonuncusu da belirlenen hedeflere ulaşılmasında ortaya konulan faaliyetlerle ilgili olarak yapılan seçimdir (Ersoy 2007: 17).

Davidoff ve Reiner planlamanın gerekliliğine yönelik kurumsal görüşleri de etkenlik ve rasyonel eylem, piyasanın işlemesine destek verme ya da piyasanın yerine geçme ve değişim veya alternatiflerin artırılması olmak üzere üç kategoride toplamışlardır (Ersoy 2007: 19-20):

Etkenlik ve Rasyonel Eylem: Sınırlı kaynaklarla yaşamının zorunlu olduğu dünyada, bu kaynakların muhafazası, israf edilmemesi ve az girdi ile maksimum çıktı alınması önem teşkil etmektedir. Fakat bu amaçlar arasında paradoks vardır. Örneğin bir piyasada bazı malların vadesi tükenmeden, verimliliği artıran yeni teknolojik ürünlerle bu mallar pasif hale getirilip kaynak israfı yapılabilmektedir. Bu nedenle planlamadaki denetim, kaynak israfının engellenmesi için hayati önem arz eder.

Piyasanın İşlemesine Destek Verme ya da Piyasanın Yerine Geçme: Bir piyasa tamamıyla rekabetçi şartlarda işliyorsa planlamaya gerek kalmayacağını ifade eder. Ancak taraflar bu durumda piyasadaki tüm bilgiye ulaşamayacağından bu görüş hedeften öteye gitmemektedir. Planlamada esas gaye doğrudan bir değişim vasıtası olmaktan ziyade, bu hedeflere ulaşmak için katkı sağlamaktır.

Değişim veya Alternatiflerin Artırılması: Kişiler karar verme yetkilerini başka birey veya kurumlara devretmek zorunda kalabildiklerinden, alternatifler arasında seçme güçleri kısıtlanabilmektedir. İşte bu durumda planlamadan faydalanılarak alternatiflerin artırıldığı, mevcut fırsatların belirlendiği ve bu fırsatlara erişmek için kullanılacak yöntemsel konulardan bireylerin haberdar edilmesi sağlanabilir.

1.3. Planlama Modelleri

Planlama bir karar alma süreci olduğundan, bu kararların alınmasında çoğu zaman güçlükler yaşanır. Bu sebeple örgütler karar alma süreçlerinde bazı modellere başvurmak zorunda kalabilmektedir. Kamusal ve özel örgütlenmelerde niteliklerine göre birçok planlama modeli bulunmasına rağmen bu kısımda her ikisi için de ortak olan; akılcı planlama, sınırlı akılcılık, eylemli planlama, makro planlama ve stratejik planlama modelleri üzerinde durulmuştur.

Akılcı Planlama: Akılcı planlama anlayışı, planlama bölgesi için önemli kararların alınıp, bu kararların uygulanması adına çeşitli araçların ortaya konulduğu bir süreçtir. Plancılar ise bu süreçte dizayn ve denetimin kritik oyuncularıdır (Ergin 2003: 4-5). Akılcı planlama yaklaşımını savunanlar, planlama sürecinin şu beş aşamadan oluştuğunu ileri sürerler (Ersoy 2007: 23):

- i. Problemin Saptanması: Plan ihtiyacının esasını oluşturan problem her zaman belirli bir aktör tarafından saptanmaz, bazen kendiliğinden de oluşabilir. Bu durum ise problemin saptanması için farklı perspektifler gerektirir.
- ii. Alternatif Üretimi: Saptanan ve tanımlanan problemi çözüme eristirecek seçeneklerin geliştirilmesi aşamasıdır.
- iii. Alternatiflerin Değerlendirilmesi: Uygulanabilir planların hazırlanmasından evvel konuyla ilintili verilere ulaşılabilir olması gerekir. Mevcut bilgilerin bulunması halinde araştırmalar yapılarak arzu edilen verilere ulaşılır. Hazırlık esnasında elde edilen veriler, planların doğruluk seviyesini belirlediği gibi değerini de ortaya çıkarmaktadır. Zira bu evrede cevap aranacak sualler şunlardır: “ihtiyaç duyulan tüm veriler elde edildi mi”, “toplanan veriler

kapsam olarak plana yeter mi”, “konuyla bağlantılı çalışanların fikirlerinden faydalanılmış mı” (Genç 2009: 14).

- iv. En İyi Alternatifin Seçilmesi: Problemi çözebilecek en iyi alternatiflerin belirlendiği aşamadır. Burada karar verilirken kullanılacak referanslar temel ölçüt kabul edilir. Diğer taraftan uzun zamana yayılan bir sorunun tam olarak çözülmesi düşünülüyor ise alternatiflerin de uzun vadeli olmasına dikkat edilir.
- v. Uygulama: Onaylanıp ve tatbikine karar verilen plan için, uygulanmasına yönelik programlama kademesidir. Uzun zamana yayılan ve karmaşık halde olan planlar için daha kısa vadelerle programlar hazırlanarak uygulanması düşünülür. Bu programların, esas plandakinden daha ayrıntılı şekilde hedeflere yönelik faaliyetlerin niteliğini ve görev paylaşımını belirtmesi gerekir (Genç 2009: 17).

Akılcı planlama yaklaşımının belirtmiş olduğu bu planlama aşamalarının sırasıyla ve tam olarak uygulanması gerekmektedir. Aksi halde planın eksik veya uygulanmasının başarısız olacağı belirtilmiştir.

Sınırlı Akılcılık: Akılcı planlama anlayışının çeşitli nedenlerle uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda “sınırlı akılcılık” fikri gelişme göstermiştir. Bu modelin tezahüründe; bütün alternatif ve neticelerin belirlenememesi, plansal mekânların belirsizliği, zamansal karmaşa ve veriye ulaşamama gibi nedenler etkili olmuştur (Yılmaz 1999: 101).

Bu modeli destekleyenler akılcılık yaklaşımındaki “alternatiflerin geliştirilmesi” aşamasının; bir problemin çözümüne yönelik bütün olası alternatiflerin geliştirilmesinin, insanın aklının sınırları ve sahip olduğu tüm kaynaklarla erişmesinin gerçekçi olmadığını ileri sürerler. Tüm seçenekler geliştirilse de “alternatifle ilgili tüm verileri toplama” aşamasının imkân dâhilinde olmadığını belirtirler (Yılmaz 1999: 101-102).

Sınırlı akılcılara göre, akılcı model rasyonel şekilde şu değişikliklerle tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir (Ersoy 2007: 28): problemin saptanması, sorunun

analizi için farklı alternatiflerin ortaya konulması ve rasyonel olan seçeneğin ilk olarak uygulanmasıdır. Bu sayede problemin çözülmemesi halinde bir sonraki alternatifte geçme imkânı doğar ve planlama basamakları kısaltılmış olur. Bu şekilde işleyen planlama yaklaşımına “sınırlı akılcılık” adı verilmiştir.

Eylemli Planlama: 1960’lı yıllarda Charles Lindblom ile yaygınlaşan eylemli (ya da eylem temelli) planlama modeline göre; akılcı ve sınırlı akılcı planlama modelleri, gerçeği yansıtmadığından hayalidir.

Lindblom, planlama sürecini muğlâk, karmaşık ve kaotik olarak betimler ve onu boyu aşırı uzunlukta olan bir sazlıkta yol almaya benzetir. Sazların güçlkle aralanıp yürünmesi gibi plancı da yeni gelişen durumlar için anında karşılık vermesi gerekir. Bu görüşte “bilgi ile eylem beraber ilerler” anlayışı hâkimdir. Daha sonraki zamanlarda bu geleneğin içinde planlamaya tamamen karşı çıkan savunucular da kendini göstermiştir (Ersoy 2007: 32).

Makro Planlama: Planlama ile kontrol edilmek istenen alan ve kullanılan değişkenler ülkenin tamamını kapsıyorsa makro planlama söz konusudur. Makro planlama çalışmalarında; ilk olarak hükümetçe verilen siyasi amaç ve direktifler doğrultusunda, kamu gelir ve harcamaları ile özel kesim gelir ve harcamaları belirlenir. İkinci olarak ekonomik büyümeyle tutarlı; tüketim, yatırım, tasarruf, ihracat, ithalat gibi makro ekonomik büyüklükler hedeflerle birlikte değerlendirilir. Üçüncü olarak sosyoekonomik yapılarla ilgili tahminler yapılır. Dördüncü olarak elde edilen sonuçlar hem kendi içinde hem de diğer aşamaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak, tutarlılık testleri yapılır. Son olarak da belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için izlenecek politikaların makroekonomik çerçevesi çizilir (Sezen 1999: 30).

Bu model sosyoekonomik gelişmede planlamanın, devletlerce araç olarak kullanılmasının gerekliliğini savunur. Öyle ki planlı kalkınma politikasını benimseyen Sovyet Rusya’nın 1929 Büyük Buhran’dan etkilenmemiş olması, Batılı devletlerin ekonomi yönetiminde bu ülkeyi örnek alarak kendi rejimlerine tatbik etmesine neden

olmuştur (Sezen 1999: 35). Bu durum ise dünyada planlama anlayışının araçsal olarak yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Stratejik Planlama: İlk olarak 1980 sonrası dönemde geri kalmış ülkelerin ekonomik gelişmede beklenen düzeye ulaşamamaları sonucu gelişme gösteren ülkelerle aralarındaki fark büyümüştür. İkinci olarak 1970’lerde kendini gösteren Petrol Kriz’lerine, Keynesyen ekonomiyi savunanların çözüm önerememesi, planlı kalkınmanın değerini azaltmıştır. Üçüncü olarak 1990’larda Doğu Bloğu’nun yıkılmasıyla beraber neoliberal sistem benimsenmeye başlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler planlama anlayışında hızlı bir dönüşüm meydana getirmiştir. Bu dönüşüm ile planlamanın etkisinin azaldığı görüşü yaygınlaşmıştır. Zira planlamanın yapılabilmesi ve planın uygulanabilmesi için güçlü devletlere gereksinim duyulduğundan, devletin güçsüzleştirildiği neoliberal politikalarla bağlayıcı bir planlamadan bahsedilemez. Dünya sisteminde gerileyen planlı kalkınma modelinin yerine, değişen piyasaya uyum sağlayan “stratejik planlama” modeli gelmiştir (Somel ve Ekiz 2005: 132).

II. BÖLÜM

2. MEKÂNSAL PLANLAMA KAPSAMINDA STRATEJİK PLANLAMA VE İL GELİŞME PLANLAMASI

2.1. Stratejik Planlama

Stratejik planlama, İkinci Dünya Savaşı sonrasında örgütlerde kısa süreli planların yetersizliğinin görülüp uzun vadeli planların hazırlanmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Tahminsel verileri içerdiği ilk planlar sonrasında 1954 yılında Drucker tarafından kaleme alınan “Yönetim Uygulaması¹” adlı kitapta verimliliğin temel ilkeleri vurgulanmıştır. 1962 yılında ise bir işletme teorisyeni olan Alfred Chandler’in DuPont, Standard Oil of New Jersey, General Motors ve Sears gibi büyük şirketler üzerinde yaptığı bir araştırma sonucunda oluşturduğu, şirketlerin uzun vadeli hedefler koyup bunları rekabet koşullarına uyarlamaları konusunda bir kılavuz ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu planlama türünü “Şirket Temelli Stratejik Planlama” olarak adlandırmak mümkündür (Karaman 2000: 35).

Askeri bir kavram olarak ortaya çıkan strateji kavramının ise 1970’li yıllardan itibaren işletmeler tarafından kullanımı, stratejik planlama bağlamında olmuştur. Bu planlamayla işletme ve kamu idareleri çevresel analiz, güçlü ve zayıf alanların belirlenmesi, uygun yönetsel türlerin seçimi gibi yeni gelişmelere yönelmişlerdir. Ayrıca bu planlamayla, örgüt tarafından yapılan işlerin sorgulanması ve yapılan hatalarda yol gösterici uygulamaların ortaya konulması amaçlanır. Bu amaçla istenilen sonuçlara ulaşmak için; bilginin eksiksiz toplanması, farklı seçeneklerin geliştirilmesi

¹ The Practice of Management.

ve şimdiki kararların gelecekteki çıkarımlar üzerindeki etkisini anlamak önemlidir (Aydın 2012: 30). Bircan (2002: 14-15) stratejik planlamayı tanımlarken şu üç maddenin altını çizer: İlk olarak stratejik planlama; yönetimin planlanması ve yaşanan her türlü değişime ayak uydurma sürecidir. İkincisi, parasal kaynakların denetimi ve teknik eksikliklere engel olacak bir planlamadır. Üçüncü olarak ise örgütlerin belirlenen kısa orta ve uzun vadede ulaşmak istedikleri hedeflerin açıkça belirlenmesi sürecidir.

Örgütlerin hedeflerine ışık tutan stratejik planlama, bütün paydaşlarla amaçların beraber tasarlanmasına imkân sağlar. Ayrıca stratejik planlama ile örgütün bütün kademelerindeki çalışanlar enerjisini ve yaratıcılığını örgütün geliştirilmesi için harcayacaktır (Genç 2007: 30).

Devlet Planlama Teşkilatı kamusal örgütler için ayrıntılı verilerin yer aldığı Stratejik Plan Kılavuzu hazırlamıştır. Kılavuzda yer alan bilgilere göre stratejik planlamada özetle (DPT 2006a: 7-8):

- Parasal girdilerden ziyade kamusal hizmetlerle ulaşılabilecek netice önemlidir.
- Gelişmenin arzu edilen istikamette olmasını sağlamak için emek sarf eder ve değişkendir. Bu sebeple kontrol edilmeli ve farklılık gösteren koşullara göre düzenlenmelidir.
- İstenen ve hedeflenen ortaya koyar.
- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik sorumluluğunun esasını teşkil eder. Elde edilen neticelerin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığını değerlendirir.
- Sürecin üst yetkililerce desteklenmesinin yanı sıra planla ilgisi olan kişilerin katkı ve desteği alınmadan, stratejik planlamanın hedefe ulaşması zordur.

Bu sayılanlara ek olarak stratejik planlama, şu beş temel soruya verilen cevapların yer aldığı bir rehber niteliği taşır. Şu anda nerede? Belli bir süre sonra nerede olmak isteniyor? Kat edilen gelişme nasıl ölçülebilir? Olmak istenilen yere nasıl ulaşılabilir? Gelişmeye yönelik yol haritası nasıl saptanabilir ve denetlenebilir (<http://www20.uludag.edu.tr>, 7 Temmuz 2018'de erişildi).

Stratejik planlama, yönetim için çoğu zaman fayda sağlarken, sayılan şu durumlarda ise uygulanması önerilmez (Kevser 2007: 89-91):

- Örgütte sorunlar büyüüp karmaşık bir hal almışsa, stratejik planlama bu kaotik duruma fayda edemez. Zira stratejik planlama az çok örgüt dışıyla bir ilişkisi bulunan örgütleri aydınlık bir geleceğe taşıyabilir.
- Örgütlerde bulunan yetkili karar mercileri gerekli yetenek, değişim isteği ve kaynağa sahip değilse stratejik planlama vakit ve para israfından başka bir şey olmaz.
- Örgütte nitelikli, analitik düşünüp harekete geçebilen, ileri görüşlü bir önder bulunuyorsa stratejik planlamaya gerek kalmayabilir.
- Hazırlanan plan akabinde belirlenen öneriler uygulanmayacak ya da uygulanması mümkün değilse stratejik planlama gereksizdir.

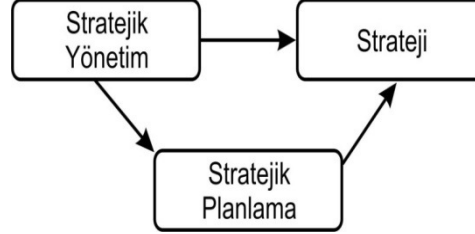
Stratejik planlama için hem bir süreç hem de yönetsel bir araç olduğu ifade edilebilir. İdareciler, örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için çalışanlarla ortak karar alınmasının önemini anlar, hedeflere ulaşmada çalışanları inandırarak amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Esasen yönetici bu süreçte katılımcılığı teşvik ederek kendi işini de kolaylaştırmaktadır.

2.1.1. Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim

Stratejik planlama ve stratejik yönetim kavramları, uygulamada eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunun sebebi stratejik yönetimin uygulama ve kontrole dair planlamayı da içermesidir. Öte yandan bazı araştırmacılar stratejik yönetimi, stratejik planlamanın gelişmiş bir şekli olarak ele almaktadırlar. Bu araştırmacılara göre stratejik planlama ise sadece planlamanın niteliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna bağlı olarak yönetimin diğer araçları olan tatbik ve denetime gerektiği şekilde önem vermemesi, stratejik planlamanın zayıf yanlarından birisi olmuştur. Bu zayıf yanı ise zamanla gelişme gösteren stratejik yönetim anlayışı gidermiştir (Erkan 2008: 8).

Ansof, bu iki kavram arasındaki farkı şu şekilde açıklar: Stratejik planlama en uygun stratejik kararları yapmaya odaklanırken; stratejik yönetim, stratejik sonuçların

üretilmesine odaklanır. Bu stratejik sonuçlar yeni pazarlar, yeni ürünler ve yeni teknolojilerdir. Böylece stratejik yönetim, stratejik planlamadan daha kapsamlıdır (Erbaşı 2010: 3-5).

Şekil 2.1: Stratejik planlama, stratejik yönetim ve strateji arasındaki döngü (Gülsün ve Kocaoğlu 2004: 37).

Stratejik planlamanın, stratejik yönetimden ayrılan diğer yönlerine bakılırsa ilk olarak, stratejik planlamaya sınırlı sayıda aktör katılır. Stratejik yönetim uygulamayı da kapsadığından tüm aktörlerin katılımını gerektirir. İkincisi, stratejik planlama örgütün çevresi içerisindeki konumunu belirlemeyle sınırlı iken, stratejik yönetim uygulama uzmanlıklarının geliştirilmesiyle de ilgilidir. Son olarak ise stratejik planlama olay, düşünce ve ihtimalleri göz önünde bulundururken, stratejik yönetim bireylerin ilhamını, uzmanlıklarını, örgütün değişim yeteneğini ve çevre boyutunun etkilerini de işin içine katar (Genç 2007: 39).

Görüldüğü gibi stratejik planlama ve stratejik yönetim kavramları yakın anlamlar içermesine rağmen birbirinden farklıdır. Stratejik planlama önemli bir unsur olsa da stratejik yönetimin esası değildir. Stratejik planlama kaynakların yönetilmesi, yürütülmesi, denetimi ve değerlendirilmesiyle ilintiliyken; stratejik yönetim, stratejik planın geliştirilmesi ve güncelleştirilmesini sağlar.

2.1.2. Stratejik Planlamanın Geleneksel Planlamalardan Ayrışan Yönleri

Eski planlama görüşündeki örgüt içinde problem arama ve analiz etme yerine stratejik planlama, örgütün dış çevresinden içine doğru bir perspektif geliştirmiştir. Bu sayede çevrenin örgüte olan etkisi, örgütün yeri ve değişkenliğine göre stratejik plan,

değerlendirmede bulunmaktadır. Yeni model, dışarının istekleri ile örgüt arasında koordinasyon sağlayarak temel stratejileri belirler (ODTÜ 2002: 6-7).

Yeni modelin geleneksel planlamadan diğer bir farkıysa; detaylı planlar ortaya koyma yerine, düşünsel olarak tutarlı ve anlaşılır hedeflerin belirlenmesidir (ODTÜ 2002: 8).

Bu sayılanlar dışında stratejik planlar ile geleneksel diğer planlar arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar Tablo 2.1’de maddesel olarak gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Planlamada Geleneksel ve Stratejik Model Ayrımı

Geleneksel Model	Stratejik Model
Kısa vadeli	Uzun Vadeli
Tekil ve örgütsel konular	Çoklu ve sosyal konular
Hiyerarşik	Katılımcı
Düşük ilgi	Yüksek ilgi
Direktif temelli	Anlaşma esaslı
Çalışan temelli	Vatandaş esaslı
Yönetim temelli	Politika esaslı
Çalışan farkındalığı	Kamu farkındalığı
Operasyonel odak	Politik odak

Kaynak: Özalp 2006: 30.

Genel olarak, geleneksel planlama modeline ilişkin niteliklerin müdahaleci devlet politikalarının getirdiği kuralcı uygulamalara dayandığı, stratejik planlama modelinin ise 1970’li yıllardan sonra önem kazanan neoliberal politikaların getirdiği her alanda katılım ve işbirliği görüşünün yansımalarının olduğu görülür.

2.1.3. Mekânsal Stratejik Planlama ve Örnekleri

1980’lerden beri mekânın planlanmasında stratejik planlama yaklaşımına ilgi giderek artmıştır. Bu ilginin esas sebepleri şöyle ifade edilebilir (Gedikli 2012: 247-248):

Bazı yazarlar, mekânsal stratejik planlamanın küresel piyasanın etkilerinden bir tanesi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla dünya kapitalizminin oluşturduğu şartları

fırsata çevirmek isteyen kent yöneticileri, kendi mekânlarında sermaye biriktirmek istemişlerdir. Küresel sermaye büyük ölçekte yatırım olanağı aradığından, bu sermayeye talip olan kentler, hem ülke düzeyinde hem de uluslararası çapta rekabete başlamıştır. Bu rekabet neticesinde, klasik kent yönetimi dışında özel sektör benzeri bir çeşit “kent girişimciliği” anlayışı doğmuştur. Bu yeni anlayış, sıradan belediye hizmetlerinin sunumundan ziyade, mekânsal ve iktisadi gelişmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışıdır. Diğer bir ifadeyle, kentsel gelişmeyi sağlamak ve diğer katılımcılarla birlikte gelişme stratejisi kurgulamak için mekânsal stratejik planlama, azami seviyede önemli görülmüştür.

İkinci grup yazarlar ise mekânsal stratejik planlamaya artan ilgiyi; zamanla içinden çıkılmaz hale gelen kentsel problemlere vurgu yaparak, bütünsel planlamaya olan gereksinime dayandırmışlardır. Mekânsal stratejik planlama kentlerde mekânsal gelişimin yanı sıra sosyoekonomik, kültürel ve kurumsal gelişmelere yönelik hedefleri de muhteva eder. Bu görüşe göre karar vericilerin kendi aralarında ve diğer katılımcılarla koordinasyonu, yerelde kurulan işbirliğinin kente ilişkin çok boyutlu stratejilerin gerçekleşmesini sağlayacağından önemlidir. Bu sebeptir ki çoğu stratejik plan uygulamasında, katılımcılar arası işbirliği düşüncesinin oturması için paydaşlara yönelik stratejiler de planlarda yer alır.

Bu sayılanlara paralel olarak stratejik planlamanın gelişmiş ülkelerde daha fazla ilgi görmesinin sebebi, küresel süreçlerle ortaya çıkan yeni mekânsal problemlere çözüm üretebilmesi ve iktisadi rekabetçilik benzeri uygulamalara izin vermesidir. Küreselleşmenin etkileri, ülkelerin gelişmişliklerine göre farklılık gösterse de stratejik planlamaya ilgi duyulmaktadır.

Mekânsal stratejik planlamaya yönelik artan ilgiye rağmen ülkelerin değişik planlama geleneğine sahip olması, yasal mevzuatı gibi sebeplerle stratejik planlama farklı biçimlerde algılanmış ve çok fazla anlam yüklenmiştir. Zira mekânsal stratejik planlamaya addedilen açıklamaların bazıları şöyledir (Gedikli 2012: 250-252):

- Healey’e göre mekânsal stratejik planlama, aktif ve sosyal bir süreçtir. Bu süreçle kurumlar arası ilişkiler ve politika gündemleri değişime uğrar. Bu

planlama yaklaşımı, geleceği biçimlendirmek için farklı örgütsel yöntemler meydana getirmiştir.

- Mastop'a göre, mekânsal stratejik planlamanın içeriği gibi, etkileşimi de önemli bir unsurdur.
- Mazza, mekânsal stratejik planlamanın, ortak stratejiler etrafında bir birlik kurmaya yönelik olduğuna değinmektedir. Onun için strateji ve işbirliği kavramları biri olmaksızın diğeri bir anlam ifade etmediğinden bütüncüdür.
- Albrechts, mekânsal stratejik planlamanın sadece kavram, yöntem veya araç değil, bunların birlikteliğinden oluşan bir küme olduğunu vurgulayarak, planlamanın istenilen sonuçlara ulaşması için eldeki koşullara iyi uyulanmasının önemliliğine dikkat çeker.

Özalp (2006: 33-34) ise mekânsal stratejik planlama sürecinin temel özelliklerini şu şekilde açıklar: İlk olarak kentler sosyoekonomik yapısıyla parçalanmaz bir bütündür. Bu sebeple mekânsal stratejik planlar da iktisadi gelişmelerin yanında hayat standartları ve çevresel koruma gibi geniş anlamda sosyoekonomik konuları içermektedir. İkinci olarak küreselleşmenin kentsel mekânlara sunduğu fırsat ve tehditler, denetlenemez duruma geldiğinden, belirlenecek olan ilkelerle kamu-özel koordinasyonuna gereksinim vardır. Son olarak ise kentsel gelişme için mekânsal stratejik plan hazırlanmasında büyük çaplı uygulamalar kadar dikkat çekmeyen ancak hedeflerin başarısında önemli rol oynayan küçük ölçekli tasarıların da incelenip uygulaması gerekir.

Stratejik planlamada mekânsal türün iki esas özelliğinin; üretilen planda fiziki sektörden ziyade çok sektörlülük ve katılımcılık olduğu ifade edilebilir. Sürecin katılımcı olması sağlandıktan sonra bu paydaşların kimler olması gerektiğine karar verilmesi ve oluşturulan örgütlenme içinde rollerin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu sürecin örgütlenmesi yerele özgü olduğundan, paydaşların kapsamlı katılımı sağlandığında, katılımcıların rolleri yerel dinamiklerce belirlenecektir.

Mekânsal stratejik planlamaya dair gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, pratikte nasıl işlediğini görebilmek için dünyadan çeşitli şehirlerden örnekler üzerinde durmakta yarar vardır. Bu örnekler; Avrupa'dan Barselona ve Torino, Asya'dan Seul,

Amerika'dan ise Oregon kentleridir. Bu örneklerin seçilme nedenleriyle ilgili şunlar söylenebilir:

Barselona ve Torino örnekleri, mekânsal stratejik planlamanın birincil örneklerinden olması ve bu anlayışa yeni bir öneri getirmesinden dolayı mühim sayılmıştır.

Seul Asya kıtasında, ucuz iş gücü potansiyelleri ve yatırım teşvikleriyle iktisadi büyümesini çabuk tamamlayan ve buna bağlı olarak birçok sorunla karşılaşan bir şehirdir. Seul'un bu sorunlara nasıl çözüm ürettiğini anlamak önem arz etmektedir.

Mekâna uygulanan stratejik planlamaların ilkleri, Kuzey Amerika şehirlerinde ortaya çıkmıştır. Bu kıtada bulunan şehirlerden biri olan Oregon, dünyada mekânsal planlama anlamında yeni bir modelin doğduğu yerdir (Gözlükaya 2007: 119). Bu açıdan kentte yapılmış olan mekânsal stratejik planlama çalışmalarının incelenmesi önemlidir.

2.1.3.1. Barselona Stratejik Planı

Barselona'da mekânsal stratejik planlama süreci 1988 yılında başlamıştır. Kentin 1992 Olimpiyat oyunlarına aday gösterilmesine kadarki zamanda az olan Barselona Konseyi ile özel kesim arasındaki ilişki, bu sayede artma eğilimine girmiştir.

Kentte plan yapmak amacıyla 1988 yılında bir dernek² kurulmuştur. Bu dernekte; Barselona Üniversitesi, Barselona Belediye Meclisi, Barselona Ticaret Sanayi ve Taşımacılık Odası, Ulusal İstihdamı Teşvik Kurumu, Katalonya İşçi Komisyonları, İşçiler Genel Birliği, Barselona Metropolitan Alanı Belediyeler Birliği bulunmaktadır (DPT 2006: 20-21).

1991 yılında onaylanan ilk planının hedefi; sosyoekonomik yapısını oluşturmuş, rekabetçi, gelişen şartlara uyum gösteren bir kent olarak planlamaktır. 1994 yılında onaylanan İkinci planın hedefi; yine sosyoekonomik büyümenin sağlanması, hayat

²Association of Barcelona Strategic Metropolitan Plan

standartlarının düzeltilmesi ve küresel piyasalarda yerel şirketlerin payının yükseltilmesidir. 1999 yılında onaylanan üçüncü planda ise ekonomide bilgi toplumunun isteklerine yanıt verici bir kent yaratmak, üniversitelerin ürettiği bilimsel verilerin şirketlere ulaştırılmasına destek vermek, bilimsel altyapı yatırımlarını artırmak ve küreselleşen dünyayla kentin bağına kurmaktır (Gözlükaya 2007: 118-119).

Yukarıda ilk üçüne dair bilgi verilen Barselona Stratejik Plan'larından birincisi kentin modernleştirilmesi ve bölüşümün geliştirilmesi için rehber görevi görürken, diğerlerinin daha çok yerel halk adına kapsayıcı haklar içerdiği görülmektedir.

Barselona Mekânsal Planlama deneyimleri sonucu şu değişimler yaşanmıştır (Gözlükaya 2007: 119-120):

- Belediye katılımcı bir yapıya bürünmüştür. Planlar öncesinde yapılan komisyon çalışmaları, tartışmalar, sempozyum ve toplantılar paydaşları harekete geçirmede başarıya ulaşmıştır.
- Sosyoekonomik paydaşlara yerel problemlerle alakalı üzerlerine düşen görevleri yapmaları için bilinçlendirme yapan plan sayesinde, katılımcıların kentin sorunlarından kaçmalarını engellenmiştir. Ayrıca plan, bu katılımcılar arasında müşterek bir anlayış ve kültür meydana getirmiştir.
- Geleceğe dönük bir bakış açısıyla hazırlanan planla, yaşanan dönüşümle bağlantılı olarak ortaya çıkan kutuplaşmalar azaltılmıştır.
- Hayali veya karmaşık olarak nitelendirilen tavsiyeler anlaşılır hale getirilmiştir.

Barselona Mekânsal Stratejik Planı, katılımcılık kültürünün oluşması ve şahsına münhasır projelere esas oluşturması bakımından, farklı kentlere de örnek teşkil etmiştir.

2.1.3.2. Torino Stratejik Planı

Torino'da siyasi karar alıcılar, siyaset dışı aktörleri de işin içine katarak mekânsal bir stratejik planlama hazırlamaya karar vermişlerdir. Planın temel amaçları; kentin kaynaklarını geliştirerek küresel bir hedef ortaya koymak, kentsel bir görüş

belirleyerek kurumsal kapasiteyi geliştirmek ve bu mütşterek fikirleri belirlenen tüm alanlarda uygulayabilmektir. Ayrıca o dönemdeki belediye başkanı ile yardımcıları, küreselleşme temasıyla kentteki sivil toplum örgütleri ve kamu yönetimi arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır (Gedikli 2012: 264).

Uygulanan mekânsal planlama süreci, meta-proje ve çalışma gruplarının faaliyetleri olmak üzere iki düzeyden oluşmuştur. Birinci düzeydeki temel amaçlar, değişik paydaşlar için mütşterek bir kapsam oluşturmak ve kentin geliştirilmesi için esas rotayı belirlemektir. Kentteki farklı projelere yön gösterecek kadar ayrıntılı olan meta-proje; fırsatlara ve değişimlere uyum sağlayabilecek kadar da esnektir. İkinci düzeyde ise var olan çalışma ekiplerinin vazifesi, stratejik planlama rotasını ve eldeki projeleri tanımlayıp açıklamaktır. Ayrıca ekiplerin diğer bir görevi ise, işbirliği ağlarını ortaya çıkararak uygulayıcılar arasında açık diyalog olanağı oluşturmaktır. 84 adet faaliyetin gerçekleştirilmesi için 2000’de onaylanan planda, yerel paydaş olarak ildeki kent belediyeleri, vali, işçi ve işveren teşkilatları, sanayi ve ticaret odaları, bankalar, üniversite, din örgütleri ve ilgili kamusal kuruluşlar katılmıştır (Gedikli 2012: 265).

2.1.3.3. Seul Stratejik Planı

Seul, küreselleşen dünyaya paralel olarak çok hızlı büyüme gösteren kentlerinden biridir. Bu büyüme gerçekleşirken birçok bölge içi problemler de ortaya çıkmıştır. Aşırı nüfusa bağlı olarak konut stokunun yetersizliği, yükselen rantlar, araç yoğunluğu, hava ve çevre kalitesinde bozulma, plansız yapılaşma ve mali açıdan yerel idarelerin durumunun zayıf olması, bu problemlerin bazılarıdır (Özalp 2006: 47).

Oluşturulan Seul Metropolitan İdaresi, kent için 2006 yılına yönelik vizyon belirlemiştir. Bu vizyonda temel hedef Seul’u uluslararası bir merkez haline getirmek için sıcak kalpli, insan merkezli ve ekonomik olarak canlı bir Seul kenti tasvir edilmiştir. Bu amaçlara yönelik diğer hedefler ise; diplomatik yeterliliği geliştirmek, uluslararası kentler arasında olmasını sağlayacak değişimleri gerçekleştirmek, denizaşırı pazarlara giriş için işbirliğini desteklemek ve yabancı yatırımcıları bölgeye çekmektir (Özalp 2006: 48).

2.1.3.4. Oregon Stratejik Planı

Oregon'da mekânsal planlama düşüncesi, 1988 yılında seçilen belediye başkanının kentin içinde bulunduğu iktisadi problemlerden kurtarılması için harekete geçmesiyle belirginleşmiştir. Aynı yıl içerisinde çalışma, eğitim ve idari liderlerden meydana gelen 16 kurulun oluşturulmasıyla başlayan planlama sürecinin temel gayesi, kentin iktisadi geleceğine yönelik araştırma ve analiz yapıp tavsiye belirtmektir. Hedef olarak ise; çalışanlar ve yerel halk için kent piyasasının verimli ve etkin çalıştırılmasıdır (Gözlükaya 2007: 119-121).

Plan çalışması üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Oregon için yirmi yıllık hedefler ve öncelikler belirlenmiştir. İkinci bölümünde, ortaya konulan öncelikler kapsamlıca analiz edilmiş ve bu önceliklerin hayata geçirilmesi için yapılacaklar ortaya konulmuştur. Son bölümde ise 10 farklı sanayi mekânı için görüşler belirtilmiştir (DPT 2006: 23).

Kentin planlama öncesi iktisadi yapısı, ABD'deki diğer bölge ve kentlerin aksine kötüye gitmekteydi. Yine aynı dönemde Büyük Okyanus kıyısında bulunan kentlerin ekonomileri, dünyada çok hızlı gelişen ekonomileri oluşturmaktaydı. Bu durum kent için bir avantaj olarak değerlendirilmiş ve çevresindeki diğer kentler örnek alınarak Asya ülkeleriyle ticaret için harekete geçilmiştir. Bunun neticesinde başta Japon şirketleri olmak üzere birçok bölgeden kente yatırımlar yağmış ve yerel şirketler de bu pazarlara ulaşmıştır (Özalp 2006: 50).

Farklı ülkelerde son yıllarda hazırlanan mekânsal stratejik planların amaçlarına bakıldığında, küreselleşme süreçleri karşısında kentlerin kıyasıya bir rekabet içine girdikleri ve bu nedenle avantaj sağlanması için yerel yönetimlerin bu rekabeti desteklediği görülmektedir. Buna bağlı olarak yerel değerlerin muhafazası ve iyileştirilmesi de, planda bulunan diğer amaçlardandır. Bu amaçların altında yatan stratejik hedeflerin şunlar olduğu söylenebilir: İş dünyası için uygun bir hava meydana getirmek, küresel entegrasyon, kente uygun sosyoekonomik bir çevre oluşturmaktır.

2.2. Türkiye’de Stratejik Planlama

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 1970’lerdeki petrol krizlerine kadarki zaman aralığında en parlak çağını yaşayan küresel kapitalizm, bu yıllardan sonra düşüşe geçen piyasalarla beraber tekrar çıkmaza girmiştir. Yaşanan çıkmaza çözüm olarak neoliberal ideoloji ortaya çıkmıştır. Bu ideoloji, gelişme gösteren ülkelerde Keynesyen iktisadi görüşe, tam gelişme gösteremeyen ülkelerde ise ulusal devletçi politikalara ve bu politikaları tatbik eden kurum ve kuruluşlara karşı cephe almıştır (Güzelsarı 2004: 2-3).

Kapitalist ilişkilerin daha fazla belirleyici olduğu bu aşama, üretim ilişkilerinin parçalandığı, işletmelerin kapandığı, borçlanmaların arttığı bir dönemdir. Öyle ki, 1930’lu kalkınma yıllarında ilk planlamayı Sovyet Rusya’ya öykünerek gerçekleştiren Türkiye, plansızlık dönüşümlerinin gerçekleştiği 1980’li yıllarda da Sovyetlerin “planlama tecrübesinden yararlanma” önerisi ile karşı karşıya kalmıştır (Sezen 1999: 131-132). Bu koşulların etkisiyle, kapitalist planlama anlayışı da içeriğini değiştirmiştir. Öyle ki kapitalist planlamaya kaynak oluşturan ABD’deki TVA deneyi, 1980’lerin ve 1990’ların değişimiyle kendini revize etmiştir (Somel ve Ekiz 2005: 122).

Küreselleşen dünya ve özelde de AB’nin etkisinin görüldüğü Türk Kamu Yönetimi yeniliklerinde, stratejik planlamayla verimlilik ve etkinliği sağlamak esas amaçtır. Bunun yanı sıra; planların amaç ve hedef uygunluğu ve örgütsel kapasitelerinin artırılması, plan ve bütçenin paralelliği; katılımcılık ve alenilik diğer amaçlar arasında sayılabilir (Genç 2009: 205).

İthal ikameci kalkınma politikasından ihracata dayalı serbest piyasacı kalkınma politikasına geçişte, merkez kapitalist ülkelerini idari dönüşüm açısından da kendisine örnek alan Türkiye’nin, 1986’da özelleştirme uygulamaları için hazırlanacak Stratejik Plan ihalesini ABD’li bir şirkete vermesi dikkat çekicidir (Sezen 1999: 220).

Türkiye’de stratejik planlama uygulaması ilk olarak 1971 yılında Koç Grubu tarafından başlanmış, ilerleyen yıllarda diğer özel şirketler tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir (Tosun ve Altunbaş 2007: 258).

Kamu kurumlarında ise ilk uzun vadeli planların uygulanması, DB ile 12 Temmuz 2001 tarihinde imzalanan 1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması (PEPSAL-1) ile olmuştur. Bu anlaşma, bankacılık ve kamusal sektörlerde ileriki dönemlerde uygulanacak programları, kredi şartlarını ve uyulacak sorumlulukları ortaya koymuştur. Bu taahhütleri makroekonomik, bankacılık ve kamusal reformlar olarak üç ana başlık altına toplanmak mümkündür. Bunun yanında kamusal sektörde programlama kapasitesinin artırılması için stratejik planlama yapılması amaçlanmıştır (Solmaz 2015: 27).

Kamusal örgütlerin bünyesinde barındırdığı parasal ve yönetsel sorunlara dikkat edildiğinde, kamu hizmetlerinin sunumunda işlerini belli bir plana dayalı olarak yapmaları önemini gün geçtikçe daha da hissettirmektedir (Hastürk 2006: 77-78).

2003 yılında, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamusal örgütlerde stratejik planlamanın yasal altyapısı düzenlenmiştir. Bu kanuna göre stratejik plan (madde 3): “Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemleri ile kaynak dağılımlarını içeren plan” şeklinde tanımlanmıştır. Kanunda kamu örgütlerine verilen görevler ise şunlardır: kalkınma planları, programları, hedefleri oluşturmak, strateji belirlemek, belirlenen ölçütlere göre performans ölçmek, uygulamaların denetim ve analizini yapmak ve azami iştirakle plan hazırlamaktır (Genç 2009: 206).

Makro Çerçeve Yüksek Planlama Kurulu’nun 2004 yılı kararıyla stratejik planlamanın kamu örgütlerinde geliştirilmesi, yaygınlık kazandırılması ve yapılacak düzenlemelere fayda sağlaması için pilot uygulamalara başlanmıştır. Planlama neticelerinin daha iyi analiz edilebilmesi ve uyumun kolaylaştırılabilmesi için pilot

kuruluşlar, değişik nitelikteki kuruluşlardan seçilmiştir. Mali yapısı, türü ve büyüklüğü de dikkate alınarak seçilen pilot kuruluşlar şunlardır (Erkan 2008: 80-81):

- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
- Devlet İstatistik Enstitüsü
- Karayolları Genel Müdürlüğü
- Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
- Hacettepe Üniversitesi
- Denizli İl Özel İdaresi
- İller Bankası
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi

DPT uzmanları tarafından, stratejik planlama çalışmalarında kullanılması için 2003 yılında Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu hazırlanmıştır. Planlama çalışmalarının seçilen kuruluşlar ile işbirliği içinde idare edilmesinden sorumlu kuruluş, DPT Müsteşarlığıdır. Performansa dayalı bütçe, planların birbiriyle uyumu ve bütünsel olarak uygulanmasıyla da Maliye Bakanlığı görevlidir (Özgür 2004: 240).

Büyük ölçekte ortaya konulan ulusal stratejiler ve kalkınma planları kapsamında kamusal örgütlerce hazırlanacak stratejik plan, program, esas sektör planları, bölge planları ve il gelişme planlarıyla beraber etkinlik artırılıp, her türlü kaynağın daha akılcı kullanımı sağlanacaktır (Solmaz 2015: 29).

Bu bağlamda stratejik planlamanın kamu idarelerine katkılarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Yılmaz 2003: 78-80):

- Plan, program ve bütçe bağlantısının güçlendirir.
- Harcamaların etkinliğinin ve denetlenmesinin önünü açar.
- İdareciler, az zamanı kapsayan hedefler yerine orta veya uzun vadeye dayanan nitelikli ve somut bir planlama görüşünü benimserler.
- Yönetimin her türlü ortaya koymak zorunda olduğu planlama ve uygulama faaliyetlerini; yerindelik, katılımcı olma, şeffaflık ve hesap verilebilme prensipleri gereğince yerine getirir.

- Sistemli olarak veri elde etme ve analiz yapma alışkanlığı kazandırır.

Stratejik planlama kamu idarelerinin içinde buldukları mevcut durumu tespit etme, muhtemel geleceği öngörme, hedeflerini belirleme ve bu hedeflere ulaşmak için uygulanacak ilkeleri belirlemeye yarayan süreç olduğundan bu idareler için yol haritası niteliğindedir.

Bu yararların yanı sıra özel sektör kaynaklı olan stratejik planlamanın kamu yönetiminde uygulanması nedeniyle bazı sorunların ortaya çıkarması olasıdır. Bu sorunları şu şekilde değerlendirmek mümkündür (Ökmen ve Parlak 2010: 504-507):

İlk olarak, piyasa koşullarında hareket eden özel sektör kuruluşları, arz ve talebe göre hareket etmekte ve son amacı ise maddi bir getiri kazanmaktır. Maddi bir getiriden çok hizmet sunumuna odaklanan kamusal idareler, stratejik planlama modelini tatbik ederken titiz hareket etmeleri gerekir.

İkincisi, kamu idarelerinde başarının niteliği, hizmetin iyilik derecesiyle ilgilidir. Bu yüzden bu örgütlerde hizmete yönelik başarının ölçülmesi oldukça zordur. Özel sektör alanında ise yöneticiler stratejik planın uygulanması yolunda ilerler, başarısızlığın olması durumunda geri adım atar. Başarının göstergesi kârın artması olduğundan, ölçülmesi kolaydır.

Üçüncüsü, kamu yönetiminde sunulacak hizmet vatandaşın istek ve beklentileri doğrultusunda şekillenmemekte ya da şekillendirilmemektedir. Özel sektörde ise strateji, müşterilerin isteklerine göre ortaya çıkmak zorundadır. Çünkü maliyet müşteriler tarafından karşılanmaktadır. Bu sebeplerle vatandaş-müşteri ikilemi kamu yönetiminde stratejik planlamanın uygulanmasını güçleştirir.

Dördüncüsü, kamu idarelerinde rekabetin olmaması, stratejik planın uygulanmasını olumsuz etkileyebilir. Özel sektörde etkin ve rasyonel fikirler geliştirilip piyasa hisselerinin arttırılması, rekabetçilik sayesinde olmaktadır. Kamusal örgütlerde bu rekabetçiliğin olmaması ve başarısızlıkların neticesine katlanma gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Beşincisi, özel sektörde karar verici piyasa koşullarıdır. Kamu yönetiminde karar verici etmenler ise siyasal baskılar, pazarlıklar, hukuki sınırlar, yetersiz parasal kaynaklar ve vatandaş baskısı gibi birden fazla unsurlu bir zeminde gerçekleşmektedir. Bundan dolayı kamu idareleri özel kesimden değişik stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Son sorun olarak da, özel sektörde esnek ve hızlı karar alma süreci işlerken kamu yönetiminde bürokrasinin devreye girmesiyle bu süreç uzun zaman alabilmektedir. Doğal olarak bu durum stratejik planlamadaki geri dönüşlerin; kontrol edilmesini, incelenmesini, içselleştirilmesini ve hedeflere izdüşümünü olumsuz etkilemektedir.

2.2.1. Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama

Giderek çeşitlenen ve artan kent ihtiyaçları, bu ihtiyaçları karşılamakla görevli olan yerel yönetimleri hizmet niteliklerini değiştirmeye, etkinliği ve verimliliği yüksek hizmetler vermeye zorlamıştır. Ülkede ve dünyada yaşanan kentleşme, demokratikleşme eğilimleri, yerleşme çalışmaları, hizmeti yerel halka göre belirleme, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir çevre anlayışlarının değişime uğraması farklı yönetsel tarzların denenmesini zorunlu kılmıştır. Bu yönetsel tarzların başında da kuşkusuz stratejik planlama ve stratejik yönetim gelmektedir (Yüksel 2002: 40).

Yerel yönetimlerde stratejik planlamanın ön plana çıkmasının temelinde; kentsel nüfus artışı, kentsel toplumun ihtiyaçlarının artması ve çeşitlenmesi, gitgide artan ve çözümü güçleşen kent sorunları, sınırlı kaynakların idaresinin önemleşmesi ve yerel idarelerin farklı yönetsel tarz arayışları olduğu ileri sürülebilir (Tosun ve Altunbaş 2007: 54-255).

Stratejik planlama ile yerel yönetimler kısa vadeli gereksinimleri karşılama yerine uzun zamanları kapsayan, plan ve programlarla, kent gelişiminin önemli bir belirleyicisi durumunda olacaktır. Bu anlamda yönetimde halk katılımıcılığının artırılması, halk taleplerinin yerel yönetimlere daha kolay ulaşmasını sağlayacaktır. Bu

planlamayla yerel yönetimler, salt politik düşünmeden uzaklaşarak sosyoekonomik düşünmeye de zaman ayıracaklardır (Görün 2008: 35).

2.2.1.1. Belediyelerde Stratejik Planlama

Merkezi idarenin baskısı, yasal engeller, parasal sorunlar ve zayıf kurumsal yapılarıyla yerel halkın farklı ve nitelikli hizmet isteklerini karşılamak zorunda olan belediyeler, bu sıkıntılı durumdan kurtulmanın çaresini aramaktadır. Bu sebeple belediyeler durum değerlendirmesi yapmak, etkin kaynak kullanımı, ileriye dönük değişim ve gelişmelerin farkında olma ve gerekli stratejileri ortaya koyma zorunluluğu içindedir (Öztop 2007: 117). Hizmetlerin planlı üretilmesinde; hedeflerin tutarlı program ve bütçeye dayandırılması, uygulamaların denetimi ve yerel idarelerin tüm aşamalarda karar alması ve katılımı sebebiyle stratejik planlamanın belediyeler için fırsatlar sunacağı düşünülmektedir (Erbaşı 2010: 4).

Belediyelerde stratejik planın amaçları özetle şu şekilde sıralanabilir (Özberk 2007: 37-39):

- Belediye bütçesini etkin ve hesap verebilir kılmak
- Belediyeyi, etkisi altında kalılabilecek gruplarının etkisinden uzaklaştırıp, hizmet sunumunda yerel halkın beklentilerine cevap vermek ve katılımını sağlamak
- Belediyelerin görev alanlarının açık seçik şekilde belirlenmesi
- Öngörülenler ile yapılanlar arasındaki farklılıkları ortaya koyacak olan belediye performanslarının değerlendirilmesi
- Değişimleri zamanında yakalamak ve etkin bir teftiş sistemini oluşturmak
- Belediye idaresinin önceliklerinin, sosyoekonomik ve hukuki açıdan en iyi şekilde temsil edilmesi için gerekli önlemlerin zamanında alınması

Belediyeler çerçevesinden, stratejik planlama uygulamasına bakılırsa; hem kurumsal kültür ve kimlik oluşumuna yardımcı olmakta hem de kamu idarelerinin mali yönetimini etkin hale getirmektedir. Zira bu planlarla büyük ölçekte bütçe birliği sağlanıp, belediyelerin faaliyetleri daha etkin bir şekilde takip edilebilecektir.

Belediyelerin stratejik plan hazırlama konusunda istekli oldukları görülmekle birlikte, yeterli sayıda nitelikli eleman ihtiyacı bu isteklerini gerçekleştirememelerinde önemli etkenlerden biridir. Buna bağlı olarak bu planların hazırlık aşamasında, planlara rota çizecek araştırmalara ve yasal zemine gereksinim vardır (Erbaşı 2010: 5).

Türkiye’de yasal olarak, nüfusu 50.000 ve üzerindeki belediyeler için stratejik plan yapma 5018, 5393 ve 5216 sayılı yasalarda da belirtildiği gibi zorunlu hale getirilmiştir.

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 18. 34. 38. 41.ve 61. maddelerinde stratejik plandan söz edilmektedir. Bu maddelerde planın hazırlanması, görüşülmesi, kabul edilmesi, uygulanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesine ilişkin kararlar bulunmaktadır. Bu kararlarda belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanının görev ve sorumluluklarına da yer verilmiştir.

Belediye meclisinin görevlerinin açıklandığı 18. maddede “stratejik plan ile yatırım ve çalışma programlarını belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmek” olduğu belirtilmiştir. Belediye encümeninin görevlerinin belirtildiği 34. maddede ise, “stratejik plan ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip belediye meclisine görüş bildirmek “ifadesine değinilmiştir. Belediye başkanının görev ve sorumluluklarının ifade edildiği 38. maddede ise “belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak” olarak belirlenmiştir.

Kanunda, stratejik plan ve performans planının hazırlanması ve onaylamasıyla ilgili olan 41. maddede şöyle denilmiştir: “Belediye başkanı, mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma planı ve programı ile varsa bölge planına uygun olarak stratejik plan ve ilgili olduğu yılbaşından önce de yıllık performans programı hazırlayıp belediye meclisine sunar.” Stratejik plan, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanır ve

belediye meclisi tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe girer. Nüfusu 50.000'in altında olan belediyelerde stratejik plan yapılması zorunlu değildir. Stratejik plan ve performans programı bütçenin hazırlanmasına esas teşkil eder ve belediye meclisinde bütçeden önce görüşülerek kabul edilir.”

Kanunda belediye bütçesinin belirtildiği 61. maddesinde “belediyenin stratejik planına ve performans programına uygun olarak hazırlanan bütçe, belediyenin mali yıl ve izleyen iki yıl içindeki gelir ve gider tahminlerini gösterir, gelirlerin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına izin verir. Bütçeye ayrıntılı harcama programları ile finansman programları eklenir. Bütçe yılı devlet mali yılı ile aynıdır. Bütçe dışı harcama yapılamaz. Belediye başkanı ve harcama yetkisi verilen diğer görevliler, bütçe ödeneklerinin verimli, tutumlu ve yerinde harcanmasından sorumludur” denilmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda ise 7. ve 18. maddelerinde stratejik plandan bahsedilmektedir.

7. maddede büyükşehir belediyenin görev ve sorumlulukları “ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik planını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak” olarak tanımlamıştır. Büyükşehir belediye başkanının görev ve sorumlulukları 18. maddede “belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak ve uygulamak, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini belirlemek, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak” olarak belirlenmiştir.

Belediyelerde yeni uygulanmaya başlanan stratejik planlama gelişerek varlığını devam ettirmektedir. Bu gelişme sosyoekonomik, politik, toplumsal ve yönetsel açıdan meydana gelmektedir. Ancak stratejik planların belediyelerde başarıya ulaşabilmesi için üst yöneticilerin planlara sahip çıkması son derece önemlidir.

2.2.1.2. İl Özel İdareleri ve Stratejik Planlama

Osmanlı Devleti'nden devralınan il özel idareleri, yaklaşık yüz kırk yıllık bir geçmişi ile en eski yerel yönetim birimlerinden biridir. Zaman içerisinde çeşitli biçim ve fonksiyonlar üstlenmiş olan bu yönetim birimleri, özellikle günümüz küreselleşme ve yerelleşme çabalarının bir neticesi olarak köklü bir yeniden yapılanmaya tabi tutulmuştur. Bu yapılanmada; saydam, hesap veren, etkin, demokratik katılım aygıtlarının geliştiği ve halkın beklentilerine cevap veren bir anlayışın benimsenmesi amaçlanmıştır (Kutlu ve Kocaoğlu 2010: 139).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (madde 10) ile il özel idareleri, mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde stratejik plan ve ilgili olduğu yılbaşından önce de yıllık performans programı hazırlamakla yükümlüdürler.

Kanuna ayrıca geçici üçüncü madde ile “...altı aylık süre kanunun yürürlüğe girmesine müteakip hazırlanması gereken ilk stratejik planlar, için bir yıl olarak uygulanır” hükmü getirilmiştir. Bu hüküm doğrultusunda il özel idarelerinde, ilk stratejik planlar ortaya konulmuştur. İl özel idarelerinde stratejik planlama ile şu yararlar elde edilebilir (Çetin 2007: 91-93):

- İl Özel İdaresi, hizmetlerinde özel idare yönetiminin görev anlayışı ve hedefleri ile kaynakları arasında bağlantı kurulması sağlanır. Böylece, il özel idaresi kaynakları daha etkin ve etkili kullanılır, ortaya çıkabilecek olanaklardan yararlanmada yeni fırsatlar elde edilir.
- Stratejik planlama, özel idarelerde ileriye yönelik bir yaklaşımın teşvik edilmesi, değişim beklentisi konusunda halkın hazırlanması, alternatiflerin ortaya konulması, önceliklerin çevresel değişime göre düzenlenmesi, halkın il özel idareleri üzerinde baskısının hafifletilmesi gibi konularda bir araç olarak ortaya konulabilir.
- İl özel idareleri kısa vadeli planlarla kendilerini idare etmekten uzaklaşırken, uzun vadeli stratejik planlama ile il sorumluluk alan bir anlayışla yönetilir.

2.3. İl Gelişme Planlaması

İl gelişme planları, illerde varsa ülke ve bölge planlarına uygunluğu sağlanarak il genelinde fiziksel gelişimi doğal, tarihi ve ekolojik değerlerin korunmasını da dikkate alıp yönlendirerek yerleşim birimlerinin nüfus ve alan olarak gelişme stratejilerini belirleyen planlardır. Bu planlar, ildeki kent ve köy gelişim dengelerini koruma amaçlı olarak dikkate alarak sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme hedeflerini göstermek ve çevre düzeni planları ve nazım imar planlarının hazırlanmasına esas olacak sektörel bilgileri sağlamak üzere hazırlanır (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 156).

İl gelişme planlaması, iller ve bölgeler arasında gelişme farkının en aza indirilmesi ve diğerlerine göre gelişme gösteremeyen yörelerin geliştirilmesini içermektedir. Planlama ile dönemsel olarak ildeki gelişme hedeflerinin belirlenmesi amaçlanır. Ayrıca ilde takip edilecek stratejiler, gerçekleşmesi muhtemel sektörel gelişmelerin büyüklüklerini ortaya koyma, gelişme için her türlü tahsisi yapma ve bu gelişmelerin sosyoekonomik altyapısını hazırlama, bu planlama ile diğer amaçlananlar arasındadır (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 156-157).

İl gelişme planlaması, uzun dönemli bir gelişme stratejisi olarak değerlendirilir. Kısa dönemde öncelikle ekonomik ortamda iyileşme ve fiziksel mekânda gelişmenin zorladığı çevresel düzenlemelerin gerçekleştirilmesini, orta dönemde de sosyoekonomik yapıda beklenen yöndeki gelişmeyi ifade eder (Polat 2014: 2).

İl, bulunduğu bölgenin bir alt bölgesi olarak planlanmalıdır. Kalkınmada Öncelikli Yöreler kapsamında yürütülen yatırımların, o illerde beklenen gelişmeyi gösterememesi büyük ölçüde bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bölge ve il ölçeğindeki planlar ve uygulanmaları arasında hiyerarşik ilişkilerin kurulması önemlidir (Polat 2014: 2-3).

Kalkınmanın taşradan başlamasında yerel ve bölgesel ekonomik kaynakların harekete geçirilerek ve taşranın düzeyini yükselterek toptan ülke kalkınmasının başarılmasında il gelişme planlarının rolü büyüktür. Yerel basamaklardaki idari birimlere kaynak aktarımında bulunularak, yönetiminin yöresel ve bölgesel kaynak ve

potansiyelleri harekete geçirecek özendirici, destekleyici, eşgüdüm sağlayıcı ve denetleyici bir işlev görmesi beklenmektedir (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 157).

İl gelişme planlarıyla amaçlananlar şu şekilde sıralanabilir (Polat 2014: 3-5):

İlk olarak, planlama sahasında üstün olunan alanlar belirlenip, gelişmiş ve gelişmesi olası sektörlerin uzmanlaşması sağlanabilir. Bu sayede il gelişme planları, atıl olan yerel potansiyelleri aktif hale getirerek, gelişmemiş yörelerin ekonomik ve sosyal seviyesini artırır, kırsal gelişmeyi sağlar ve makro ölçekte de ülkesel hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlayan bir görevi yerine getirebilecektir.

İkinci olarak, planlar sayesinde yerel katılım ve demokrasi ön plana çıkarılıp, her yönüyle güçlü hale getirilecek olan il idare düzeninin oluşması desteklenecektir. Bu sistemle tüm yerel idarelerin kamu yatırımları, büyük ölçekli programlarla bağdaştırılacaktır. Ayrıca yapılacak hizmetlerde karar verme mercii yerel örgütler olacağından, yerel yönetimler daha da demokratikleşip siyasal ve sosyal kültürün oluşmasına etki edecektir.

Son olarak da, yerel ve bölgesel tüm kaynaklar aktif hale getirilebilir, taşranın sosyoekonomik seviyesi eşit şekilde yükseltilebilir, kır gelişimine destek verilebilir, ülkesel hedeflere destek veren bir misyon yüklenebilir. Bunun için etkili bir gelişim planı hazırlanması ve akılcı programların ortaya konulması gerekmektedir.

2.3.1. Türkiye’de İl Gelişme Planlamasının Gelişimi

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın yürürlüğe girmesiyle sıkça gündeme gelen konulardan birisi, kalkınma planlarının mekânsal boyutu ile hazırlanma ve uygulanmalarındaki katılım sorunudur. Özellikle anayasanın il sistemini, ülkede yönetsel örgütlenmenin temeli kabul etmesi, planlama açısından bu idarenin önemini arttırmaktadır. Mekânsal ve katılımcı planlama yönüyle il mülki idaresinin, yeniden değerlendirilmesi ve etkin bir rolü yerine getirecek şekilde yeniden güçlendirilmesi önem arz etmektedir (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 139).

2.2.1.1. 1960-1980 Arası Dönem

Türkiye’de planlı dönemde makro ölçekli ulusal plan, bölgesel plan ve toplumsal kalkınma programları olmak üzere üç aşamalı planlama sisteminin oluşturulmaya çalışıldığı görülür. Bu dönemin ilk planı olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) da aynı şekilde bölge planlaması ve toplum kalkınması çalışmaları yer almış ve bu dönemde, üçlü sistemin oluşturulmasına yönelik bir gösterge olarak kabul edilebilecek yaklaşımlar benimsenmiştir (DPT 1967: 438).

1968 yılı programında (DPT 1968: 166); köysel problemlerin çözülmesindeki engellerin kaldırılması için yerel olanak ve gereksinimlerin ortaya konulması ve merkezi idare kararlarının özellikle kırsal alana yansıtılması gerektiği ifade edilir. Ayrıca bunun uygulanması için sektörler arası bağ güçlendirilip birbirleriyle tutarlılığın sağlanması ve gerekli mekanizmanın oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Aynı programda il koordinasyon kurullarının daha verimli ve fonksiyonel bir çalışma yapabilmeleri için, plan hedeflerine uygun olarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyici hizmetlerin il çapında araştırmalarına, DPT tarafından başlanacağı belirtilmiştir (DPT 1968: 427).

1970 yılında ortaya konulan programda, ilçelerin geliştirilmesine yönelik olarak: “Küçük toplum birimlerine yönelen ve halk katkısının beklendiği projelerin hazırlanmasında, ilçenin teknik yeteneklerinin ilk programlama ünitesi olacak şekilde artırılacağı, söz konusu projelerin hazırlanmasında ilçeler arası mahalli idare birliklerinin kurulmasından da faydalanılacağı” ifade edilmiştir (DPT 1970:500). Aynı programda günümüz çalışmaları açısından da önem taşıyan bazı tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirlere göre:”İl koordinasyon kurulları, ilin ekonomik ve sosyal yapısını inceler, araştırır, bu konudaki istatistiki ve özel bilgileri toplayarak il envanterini düzenler. Daha sonra ilçeler üzerinden ilin bütün ihtiyaçlarını önem ve öncelik sırasına koyarak imkânlarla ölçülü bir yıllık program tasarısı hazırlar ve mahalli idarelerin kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirebilecek olanlarını bunların yetkili kurullarına gönderir” denilmiştir (DPT 1970: 610).

Anlaşıldığı üzere, bu tedbirle il ve ilçe düzeyinde yapılması gerekli görülen her planlama çalışmasının birinci aşamasını oluşturan bilgi toplama konusuna ilişkin görevler belirtilmekte, toplanacak bilgiler ve bu bilgilerle oluşturulacak il envanterlerinin ortaya konulması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Daha sonra planlama sürecinin ikinci aşaması için toplanan bilgilerin nasıl değerlendirileceği üzerinde durulmuştur. Tedbirin de ortaya koyduğu gibi ilin yıllık program hazırlığı, merkezin ve yerelin yatırımlarını içermekte olup, ilsel düzeyde makro ölçekli bir planlama yaklaşımını kabul etmektedir.

1971 Yılı Programında il ve ilçe seviyesinde planlama alanındaki yenilikler öngörülmektedir. İlçelerde köylerin ve illerde de genel gereksinimlerin planlanması gerekliliği ortaya konulmuştur. Öyle ki köy sorunlarının çözüme kavuşturulması için merkezi kademede hazırlanan programların; mülki amirin sorumluluğunda, illerden her türlü yardım alınarak, ilçelerde köysel programlar hazırlanacağı belirtilmiştir (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 141-142).

Aynı programda “plan ve program hazırlanması” başlığıyla şu tedbirlere yer verilmiştir (Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu 2004: 141-142):

- İl ve ilçelerde var olan sosyoekonomik kaynakların dökümünün tam olarak yapılması sürekli hale getirilecektir.
- Bu çalışmaya 1971 Yılında İl Koordinasyon üyeleri aracılığıyla Van, Elazığ, Samsun, Zonguldak ve İzmir pilot illerinde başlanacaktır.
- DPT eşgüdümünde Köy İşleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Orman Bakanlığı çalışarak il envanterlerini ortaya çıkaracaklardır.
- İllerin ihtiyaç programlarının nasıl hazırlanacağı ve hangi konuları içereceğine dair esaslar, DPT tarafından hazırlanıp 1971 yılı içerisinde valiliklere gönderilecektir.
- Planların hedefine ulaşmasını sağlamak için yıllık programlar, bir araç olarak kullanılacak ve bu programlar hazırlanırken yerel halkın önemli ölçüde katkısını sağlamak için yetki ve sorumluluğun mahalli idarelere bırakılması esas olacaktır.

1972 Yılı Programında ise köy sorunlarının çözümü için merkezi idarece yürütülen programlarla, mahalli idare çalışmaları arasında uyum sağlamak amacıyla kaymakamların sorumluluk ve yürütücülüğünde, ilçe kademesinde köy program taslakları hazırlanması planlanmıştır. Bu taslaklar sayesinde genel ve mahalli idare kuruluşlarınca yürütülen hizmet ve yatırımların birbirlerini tamamlayacak biçimde köye götürülmesi sağlanabilecektir (DPT 1972: 373).

Bu programda, önceki yılda programlanan ilsel planlama faaliyetlerine başlanıldığı ve yerel yönetimleri içeren “İl Planlamasında Pilot Proje “çalışmalarıyla, planlamanın etkinliği ve uygulamanın verimliliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bununla ilintili olarak, mahalli idarelere görevleriyle orantılı kaynak yaratılması, sermayelerinin geliştirilmesi, kaynaklarının kalkınma/gelişme hedeflerine müsait şekilde değerlendirilmesinin esas alındığı belirtilmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirebilmesi için; merkezi yönetimin taşra idareleriyle, yerel yönetimlerin de ilkin kendi aralarında, daha sonra birbirleri arasında birliktelik içinde çalışması gerekmektedir. Zira anayasanın 112. maddesinde de belirtildiği gibi, illerin yerel ortak ihtiyaçlarını” idarenin bütünlüğü” genel ilkesi çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Merkezden illere hizmet götüren bütün bakanlık ve kuruluşların il düzeyindeki planlama, programlama ve uygulama çalışmalarının bu anlayış içinde düzenlenmesi ve geliştirilmesi konusunda gerekli tedbirlerin alınmasına büyük ölçüde gerek duyulduğu ifade edilmiştir (DPT 1972: 370-371). Bu program 1972 yılı içerisinde tüm illeri kapsamış ve üçüncü kalkınma planında da uygulanması zorunlu hale gelmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973-1977: 940-941) ulusal ihtiyaçların karşılanmasını sınırlamayacak ölçüde yerel idarelerin müşterek gereksinimlerini, kendi kaynaklarıyla gerektiğince karşılayabilmesi için “ilsel planlama” adında bir planlama aracı kabul edilmiştir. Plan ile yerel hizmetlerin belli bir süre içinde belli hedeflere varmasının sağlanabileceği belirtilmiş ve bunların plan hedeflerini gerçekleştirmede destek olacak program niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

2.2.1.2. 1980-2000 Arası Dönem

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983: 290-291) ülke coğrafyasında, bazı bölgelerin diğerlerine göre gelişme gösterememesinde etkili olan engellerin kaldırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca planlamaların mekânla bütünlüğünün sağlanması için her türlü desteğin DPT tarafından verileceği ifade edilmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planına (1985-1989: 161) göre ise; gelişme gösteren bölgeler ile belirli sektörler açısından potansiyel gösteren bölgelerde, gelişmenin hızlandırılması, kaynakların etkili kullanımının sağlanması amacıyla bölge planlama çalışmalarının yürütücülüğü ve yatırım ihtiyaçlarına yönelik yatırım programlaması DPT tarafından gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve mevcut yapıdaki sorun alanlarını belirlemek üzere çeşitli sektörler için uygun gelişme alanları, bölge gelişme şemalarında belirtilecektir.

1985 Yılı Programında, bölge planlaması konusunda Güneydoğu Anadolu Projesini (GAP) ele alan bölge planlama çalışmalarının başlatılacağı dile getirilmiştir (DPT 1985: 317). Bir yıl sonraki programda ise, bu bölgenin gelecekteki durumunu tespit eden bir çalışmanın sürdürüldüğü; bu çalışmaya göre GAP'ın uygulanmasıyla bölgede sulama imkânlarının araştırılması ve ortaya çıkaracağı etkilerin, bütün sektörler tarafından değerlendirildiği ifade edilmiştir (DPT 1986: 343).

1987 Yılı Programı, mekânın planlanması yönüyle ortaya koyduğu düzenleme önemli bir aşama ortaya koymuştur. Programa göre, mekân planlaması yapılırken şu sıralamaya dikkat edilmesi gerekmektedir: İlk olarak, makro seviyede ülke ve bölgenin gelişim stratejilerinin ortaya konulması; ikincisi, bu stratejilerin çevre düzeni planları vasıtasıyla yerele göre ayrıntılı hale getirilmesi; üçüncüsü, yerleşmelerin kır ve kentlerde hazırlanan planlarda belirtilmesi; dördüncüsü, uygulama planları etaplaştırılarak gerekli hallerde farklı ölçülerle hazırlanabilmesi; son olarak da planlama etabı sonuçlarının tüm planlama uygulamaları için girdi teşkil etmesidir (DPT 1987: 388).

1996 yılında hazırlanan programda, bölgesel planlamalar ışığında “il gelişme planlarının” hazırlanması gerekliliği belirtilmiştir. Bu sayede göçün anakentler yerine bölgesel merkezlere ve gelişme seyri gösteren birimlerine yönlendirilmesi sağlanacak, merkezi ve yerel idarelerin planlardaki tüm yetki ve sorumlulukları açıkça belirlenebilecektir (DPT 1996: 111).

Aynı programda ülkenin genelinde gelişme çevreleri seçileceği, anakentlerin ve çevresindeki diğer illerin problemlerini çözmek ve sosyoekonomik gelişim yapısını ortaya koymak için “bölgesel gelişme planı” çalışmalarının başlatılacağı dile getirilmiştir. Programda, bünyesinde barındırdığı birçok sorun nedeniyle İstanbul’a öncelik verilip, ilin diğer illere yönelik etkileri de önemsenerak, il için bir bölge planı yapılmasının gerekliliği belirtilmiştir (DPT 1996: 111-116).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000: 170-173) da, bölgelerin farklı özellikleri nedeniyle sorunların da farklılaşabileceği, bunun için mekânın ve sosyal yapının niteliğine göre planların da yeni bir anlayış ile hazırlanmasının gerekliliği ifade edilmiştir.

2.2.1.3. 2000’li Yıllar

Türkiye’de kentsel mekânlar Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na dek gelişmede aktif bir rol oynayamamış ve “mekân” kavramına ilk kez bu dönemde ilgi duyulmuştur. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde esas idari birimler olan iller için il gelişme planlarının hazırlanması öngörülmüştür. Bunun altında yatan temel hedefler; bölgesel farkların azaltılması ve adaletsiz gelir dağılımının en aza indirilmesidir. Bu hedeflerin belirlenme sebepleri başında, Avrupa Komisyonunca belirtilen 2002 yılı İlerleme Raporu ve 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan “Ulusal Kalkınma Planının” hazırlık çalışmalarında, Türkiye’nin ulusal ve bölgesel gelişim programlarının tekrar dizayn etmesi gerekliliğinin belirtilmesidir. AB’ye uyum sürecinde bölgeler arası dengesizliklerin azaltılması ve zamansal olarak uzun stratejilerin ortaya koyma hedefi doğrultusunda, Türkiye’de bölgesel gelişme

faaliyetlerini yönlendirmesi beklenen il gelişme planları, hayati değer taşımaktadır (Eser 2004: 173).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005: 60-61) bölgesel planlamanın stratejik bir bakış açısıyla farklı programları bütünselleştirdiği derecede muvaffak olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca planda ulusal kaynakların yerele yeterince destek verebilmesi için ülke düzeyindeki sosyoekonomik planlarla yerelin fiziksel planları arasında bağ kurulması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Planda bölgesel planlama kapsamında il gelişme çalışmalarına ayrı bir önem verilmiştir. Öyle ki plan (2001-2005: 63)'da; gelir dağılımındaki adaletsizliğin asgari seviyeye düşürülmesi, bölgesel gelişmelerin hızlandırılması ve kaynakların akılcı dağılımı yönüyle önemli olan, bölgesel planlarla uyumlu il gelişme planı çalışmalarının başlatılacağı ifade edilmiştir. Bunun için "İl Planlama ve Koordinasyon" birimlerinin güçlendirilmesi ve hazırlanacak il gelişme planlarına tüm kesimlerin iştiraki önem arz etmektedir.

2002 Yılı Programında ise ilsel kaynakların akılcı kullanımı, mekânın düzenlenmesi, il envanterlerinin ortaya çıkarılması, potansiyellerin değerlendirilmesi ve ilsel gelişmelerin sağlanması için hazırlanacak olan il gelişme planı çalışmalarının destekleneceği belirtilmektedir (DPT 2002: 140).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013) ise, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının kabul edilebilir düzeye indirilmesi ve görece geri kalmış yörelerin kalkındırılması için, doğal olarak il ve hatta ilçe kademelerinden başlayan bir kalkınma ve planlama sistemi oluşturulması gerekli olduğu ortaya konulmuştur. Günümüzün kalkınma anlayışı yerele önemli görevler yükler ve yerel stratejilerin hazırlanıp tatbiki safhasında katılımcılık ilkesini öne plana çıkarmaktadır. Zira istenilen düzeyde gelişmenin sağlanabilmesi için planlamanın her sürecinde kamu ve özel sektör birlikteliği gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, vatandaşlar ve diğer tüm paydaşların katılımı ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle, il gelişme planlarına geniş katılımlı bir kurumsallaşma ve dayanışma çabası ile oluşturulma esası getirilmiştir (DPT, ÖİK 2006: 233).

Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) il gelişme planları, ismen geçmemekle birlikte şehir ve bölge gelişimleriyle ilgili şu ifadeler yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı 2013: 123-125):

- Şehirlerin taşıdıkları potansiyeller, sundukları imkânlar, ürettikleri mal ve hizmetler etrafında markalaşmasını sağlayacak şartlar oluşturulacaktır. Bu kapsamda coğrafi işaretler desteklenecektir.
- Şehirlerin gelişimi, altyapı ve ulaşım maliyetlerini azaltacak şekilde sağlanacak ve bu yapılaşmanın kademeli gerçekleştirilmesi için gerekli sistem oluşturulacaktır.
- Metropollerin küresel ölçekte rekabet edebilmeleri için araştırma ve geliştirme kapasiteleri ile yeniliğe dayalı yüksek teknolojlili ürün ve nitelikli hizmet üretme, imkânları artırılacaktır. Metropoller ve etki alanları arasında uyum ve bütünleşme güçlendirilecektir.
- Bölgelerin gelişim ve rekabet edebilirliği yönüyle ulusal kademedeki önceliğin ortaya konulup hedeflerin belirlenmesi, mekânsal ve sosyoekonomik gelişmeler arası uyumun sağlanması ve küçük boyutlu plan ve programlara genel kapsam teşkil etmesi için, "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi" hazırlanacaktır. Bölgesel düzeyde katılımçılıkla ortaya konulan bölgesel gelişme plan ve stratejileri, bölge programları ve eylem planları vasıtasıyla uygulanması sağlanacaktır.
- Bölgenin gelişme politikalarıyla, bir taraftan bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülkeye daha dengeli yayılması sağlanacak, diğer taraftan tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkıları azami seviyeye çıkarılacaktır.

2.3.2. Türkiye'de İl Gelişme Planlaması Örnekleri

2.3.2.1. Mersin İl Gelişme Planı

İl gelişme planları arasındaki ilk deneyimlerden birisi Mersin İl Gelişme Planı'dır. Bu ilde bir gelişme planı hazırlanma düşüncesi, Türkiye'de bu alanın ilklerinden olan Tayfur Özşen'in girişimleri ile 2000 yılında şekillenmiştir. Bu kapsamda Mersin Üniversitesi bünyesinde bir çalışma ekibi oluşturulmuştur. Ayrıca

çalışmaya Mersin Üniversitesi adına ODTÜ’de doktora ya da yüksek lisans çalışmalarını sürdürmekte olan şehir ve bölge plancıları da katılarak, ikinci bir mekânsal çalışma ekibi oluşturulmuştur. Bu çalışma ekipleri tarafından oluşturulan planda şu ana başlıklar yer almaktadır (Beyhan 2009: 97-98):

- İçel’in Sosyoekonomik Yapısının Mekânsal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri
- Doğal Kaynaklar Raporu
- Sanayinin Gelişime Yönü, Problemleri ve Gelecek İçin Tahminler
- Turizm Raporu
- Ulaşım ve Altyapı Raporu

İki kısımdan oluşan plan raporunun birinci bölümünde mevcut duruma yönelik saptama ve analizler sunulmaktadır. Planın birinci kısmında şu alt bölümler bulunmaktadır: Sosyoekonomik yapı, kent ve kır altyapısı, çevresel değerler, kamusal ve özel yatırımlar, teşvik ve kredi bilgileridir. Diğer bölümde ise esas stratejiler ve faaliyet alanlarının ortaya konulduğu şu alt başlıklar bulunmaktadır: Mersin’in ve bölgesinin gelişme stratejileri, ilin ulusal ve uluslararası arenadaki yeri, gelişmeye engel problemler, faaliyet planı ve uygulanmasına yönelik bilgilerdir. Ayrıca bu bölümde, ilin de içinde bulunduğu Doğu Akdeniz bölgesinin durumuna yönelik analizler yapılmıştır (Beyhan 2009: 100).

İkinci kısımda önemsenen bir diğer konu da, planın hazırlanması esnasında uygulanan anketlerdir. Buna göre yapılan “Mersin İlinin Gelişme Sorunsalı” adlı anketlerden elde edilen verilerle problemler anlaşılmaya çalışılmıştır. Anket kapsamında Mersin’in gelişmişlik düzeyi, gelişmeyi etkileyen problemler, gelişme imkânları, gelişmenin yönü gibi birtakım ipuçları elde edilmiştir.

Yapılan anket çalışması neticesinde sorunlar belirlenmiş ve bu sorunların çözümüne ilişkin dört tane gelişme senaryosu belirlenmiştir. Bu senaryolar şu şekilde özetlenebilir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 14-17):

İlk olarak, gelişme kendi haline bırakılmalı ve yalnız var olan problemlere çare aranmalıdır. Buna göre esas düşünce ilin potansiyelini gerektiğince kullandığı, bu potansiyelin çevresel zarar oluşturmadan faydalanılabilmesi için bazı önlemlere gereksinim duyulduğudur. İkinci senaryoda ildeki liman avantajının da kullanılarak sanayi ve ticarete önem verilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Üçüncüde ise üretimde vazgeçilmez olan tarım sektörü ön plana çıkarılmış, diğer sektörlerle uyumunun sağlanması amaçlanmıştır. Sonuncu senaryoda ise GZFT analizinin neticesinden faydalanılarak ilin temel özellikleri, yerel halkın beklenti ve ihtiyaçları dikkate alınarak, gelişmenin seyri öngörülmüştür. Bu analiz sonucunda, gelişme hedefleri doğal kaynakların ve coğrafi konumunun değerlendirilmesi; eksiksiz bir altyapının gerçekleştirilmesi; planlı kentleşmeye örnek olacak bir anakent oluşturulması; tarım, turizm ve ticarete gelişmişlik; sosyal ve kültürel gelişmişlik olarak saptanmıştır.

Planın, zamansal olarak 2003-2005 yıllarını kapsayan dönemde kısa, 2006-2012 yıllarında orta ve 2013-2023 yılları arası ise uzun vadeli olmak üzere üç ana zaman dilimi içinde planlanmasının uygun olacağı ve bu dönemlerdeki kalkınma planlarıyla uyumunun önemli olduğu belirtilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 12).

Raporun ikinci kısmının sonunda planın uygulama düzeninin nasıl olacağı tanımlanmış, bu düzen için gerekli tedbirler şu şekilde sıralanmıştır: planlamanın sürekliliği, kurumsallık ve katılım, parasal ve insan kaynaklarının gelişimi, yasal ve idari önlemlerdir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 13).

2.3.2.2. Çankırı ve Batman İl Gelişme Planları

Mersin’de il gelişme planı hazırlanması sonrasında Çankırı ve Batman illerinin mülki amirlerinin isteğiyle bu illerde yine Mersin Üniversitesi tarafından il gelişme planı hazırlanmasına karar verilmiştir.

Bu projenin öngördüğü temel amaç, bu illerin sosyoekonomik gelişmelerinin düzenli bir şekilde sağlanması amacıyla mevcut durumun saptanıp, gereksinimlerin belirlenmesidir. Bu planların diğer bir amacı ise orta ve uzun vadeli gelişim

göstergelerinin; sektörel, mekânsal ve kurumsal yönleriyle belirlenmesi ve gelişmenin istenilen düzeyde gerçekleştirilmesidir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 17).

Yapılan incelemeler sonucunda il gelişme planlarının aşağıdaki başlıkları kapsayacak şekilde hazırlanmasına karar verilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 20):

- Mevcut Durum Analizi
- Sektörel ve Mekânsal Problemler
- İlke, Hedef ve Politikalar
- Orta ve Uzun Dönem Gereksinimleri
- Orta ve Uzun Dönem Gelişme Perspektifleri
- Katılım ve Parasal Kaynaklar
- Sektörel Projeler
- Faaliyet Planı

Sorunların ve ihtiyaçların ortaya konulmasında planların katılımcı ve sürdürülebilir olmalarına dikkate edilmiştir. Planların hazırlanması aşamasında, il ve ilçelerdeki bütün paydaşların (kamu ve özel sektör kuruluşlar, yerel idareler, meslek odaları, sendikalar, STK, vs.) problemler ve yerel gereksinimler konusunda fikirlerinin belirlenebilmesi için katılımın geniş tabanlı olması önemsenmiştir. Ayrıca planların hazırlanmasında planlara destek olacak ülke ve dünyadaki gelişmeler takip edilerek işlevselliğin artırılması amaçlanmıştır (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 16).

Çankırı ve Batman İl Gelişme Planları'nın hazırlıkları için, ilk olarak illere yönelik planlarda faydalanılacak bilgiler toplanmış; gereksinimler, öncelikler ve proje tavsiyeleri, kapsamlı anketle belirlenmiştir. İkincisi sektörel ve mekânsal düzeyde inceleme belgeleri ortaya konulmuştur. Son olarak ise inceleme belgeleriyle birlikte planlar bütüncül şekilde ele alınıp nihai değerlendirmeler yapılmıştır. Planların başarıya ulaşabilmesi için hazırlık ve tatbik aşamasında ilçelere yönelik gelişme planlarının hazırlanması düşünülmüştür (Dokuzuncu Kalkınma Planına ÖİK, 2006: 18-20).

2.3.2.3. Düzce İl Gelişme Planı

Düzce’de 1999 depremlerinde yaşanan büyük yıkım sonrasında, bu hasarın hızla ortadan kaldırılabilmesi ve ileriye dönük düzgün bir kalkınma için il gelişme planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Plan, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi tarafından oluşturulan proje ekibince hazırlanmıştır. İsel kaynakların akılcı idaresi, mekân dağılımının düzeni, isel envanter oluşturulması, potansiyellerin değerlendirilip il gelişiminin sağlanması amaçlanmıştır. 2001 yılında hazırlıklarına başlanan plan, DPT Müsteşarlığının; Ocak 2004 tarihli, planın ulusal ve bölgesel planlarla uyumlu olduğuna yönelik onay yazısı akabinde son düzeltmelerle tamamlanmıştır (Düzce İl Gelişme Planı 2004: 12).

Hazırlanan il gelişme planının gayesi, etkisi altında olduğu ve etkileyeceği tüm planlarla uyumlu, akılcı kaynak kullanımını sağlayan, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bir gelişmenin ortaya konulmasıdır. Plan, gelişme için yapılacak çevresel, sosyoekonomik ve altyapısal çalışmalar için ayrıntılı bir irdelirmedir. Ayrıca ilin öz kaynaklarına dayalı ve çevreye duyarlı gelişmesini, bu gelişmenin merkezden çevre ilçelere yayılmasını, ilçeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarının en aza indirilmesini, insan kaynakları ile kurumsal kapasitenin geliştirilmesini ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılmasını esas almaktadırlar (Düzce İl Gelişme Planı 2004: 13-14).

Bolu İl Gelişme Planı ile aynı konulara sahip olan plan, şu sektörlerden oluşmaktadır (Düzce İl Gelişme Planı 2004: 16): Nüfus ve Sosyal Yapı, İnsan Kaynakları, Teknik Altyapı, Tarım, Sanayi, Hizmetler, Çevre ve Mekânsal Yapı, Yönetmel ve Kurumsal Yapı.

Proje ekipleri, planın hazırlanması aşamasında birçok yöntem kullanmışlardır. Mevcut durumun belirlenmesi aşamasında; yazınsal inceleme, ilçe ve kurumsal ziyaretler, alan araştırmaları, anket uygulamaları, plan komisyon toplantıları, yüz yüze görüşmeler ve çeşitli toplantılar yapılmıştır. Yerel yönetim kuruluşları yanında DPT Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Hazine Müsteşarlığı, Karayolları Genel

Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü gibi merkezi kurumlardan da bilgi ve destek istenmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 13).

Plan, geniş bir katılımı ile hazırlanmasına rağmen, tamamlandıktan sonra tam anlamıyla yürürlüğe girememiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Özel İhtisas Kurulu Raporuna (2006: 14) göre bunun altında yatan sebepler şunlardır:

İlk olarak, 2004 yılında çıkan 5084 sayılı Teşvik Kanununun kabulüyle İstanbul-Adapazarı arasında sıkışıklık yaşayan sanayiciler için Düzce ili büyük bir fırsat olmuştur. İlin idarecileri de kısa yoldan istihdam yaratılması için, sanayicilere mekân bulma çabası içerisinde girmişlerdir. Bunun için plan kapsamında özellikle muhafaza edilmesi gereken mera ve tarımsal alanlar sanayi işletmeleri tarafından kuşatılmıştır.

İkincisi ise, planın hazırlıkları esnasında görevli üst düzey il yöneticilerinin değişmiş olmasıdır. Vali, belediye başkanı, ticaret ve sanayi odası başkanı yanında çeşitli kamu kurumlarının müdürleri de görev değişikliğine uğramıştır. Bu değişiklikler planın il idaresince sahip çıkılmasını ve gündemde yer etmesini azaltmış, uygulanmasında aksaklıklar meydana getirmiştir.

Uygulanamamasının son nedeni ise bağlayıcılığın olmamasıdır. Zira yatırımlar yapılırken ve projeler değerlendirilirken plan kararlarına uyulmaması, plana olan güveni zedelemiştir.

2.3.2.4. Samsun İl Gelişme Planı

Samsun'da bir gelişme planının hazırlanmasına gerekçe, diğer illerde de yaşanan benzer sorunlardır. İl ekonomisinin son yıllarda düşüşe geçmesi; buna bağlı olarak yükselen işsizlik, parasal ve sosyal problemler; ilde yapılan diğer planlara bilimsel bir dayanak oluşturma isteği bu sorunlardan bazılarıdır.

Devlet Planlama Teşkilatı ile yapılan bir anlaşmayla başlatılan çalışmaların idaresi amacıyla 2004 yılında kentte Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi (SABEKAK) kurulmuştur. İlin kalkınması için yarar sağlayacak paydaşların bir araya

getirildiği bu konseyin üyeleri oldukça geniş kapsamlıdır. Bu üyeler: Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Belediyeler Birliği, Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret Borsası, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatifi, Ziraat Odası, Teknoloji ve Uluslararası Gelişim İşbirliği Samsun şubesidir (<http://www.samsuntb.org.tr>, 20 Temmuz 2018’de erişildi).

Bu konseyin gerçekleştirmek istediği hedefler şunlardır: Ekonomik kalkınma için stratejik planının hazırlanması ve öncelikli projelerin tespit edilmesi, iş planı ve finansman planlarının hazırlanması, zaman ve yöntem planlarının hazırlanmasıdır. Ayrıca hazırlanan planlar çerçevesinde uygulamaya dönük çalışmaların yapılması, mevcut şirketlerin kurumsallaşma ve diğer konulardaki problemlerinin tespit edilip çözümleri konusunda projeler üretilmesine yardımcı olunması, üniversite ve KOBİ’ler arasındaki işbirliğini arttırarak teknoloji projeleri yapılması diğer hedeflerdendir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 16).

SABEKAK, hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla kendi üyelerinden SABEK A.Ş.’yi oluşturmuştur. Şirketin kurulma amacı şu hedefleri gerçekleştirmek olduğu söylenebilir (<http://www.samsuntb.org.tr>, 20 Temmuz 2018’de erişildi):

- Bölgenin stratejik iktisadi gelişme planını hazırlamak
- Bölgenin kalkınma projelerini yapmak
- İstihdam meydana getirmek
- İşyerlerinde yeni teknolojilerden yararlanıldığını takip etmek ve piyasada hisselerini çoğaltmak
- Yatırımsal çerçevede bölgesel imkânları pazarlamak
- İldeki şirketlerin küresel piyasada tanıtımını yapmak ve kurumsallaşmasını sağlamak

Bu şirketin temel gelişme hedeflerine bakıldığında, kamusal kalkınma/gelişme projelerinin programlanması ve uygulanması; üniversite-sanayi birlikteliği başta olmak üzere, yerelde teknolojik ve rekabet edilebilirliği geliştirme ve marka oluşturma çalışmalarıdır (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 15).

Planının hazırlık aşamasında, “mevcut durum veri ve analizleri” başlığıyla sosyoekonomik yapı, çevre, kentin altyapısı, araştırma ve geliştirme, enerji gibi diğer konular analiz edilmiştir. Bunun dışında şirket, ulusal ve küresel boyutta ihracatçı şirketlerin sektörel değişimi, AB ve Türkiye’ye yönelik bakış açısı, Karadeniz’e komşu ülkelerle ilgili analizler yapmış, Merkez ilçe ve diğer on dört ilçenin GZFT analiziyle gelişim senaryolarını ortaya koymuştur(<http://www.samsuntb.org.tr>., 20 Temmuz 2018’de erişildi).

Samsun İl Gelişme Planı’nda uygulanan bir yöntem olan SABEK A.Ş. birçok alanda örnek teşkil edebilecek uygulamalar ortaya koymuştur. Bu uygulamalara; yönetime profesyonelce bakış; kararların hızlı alınması ve aynı şekilde harekete geçme; iyi süreç yönetimi; kadroların oluşturulması, çalıştırılması ve değiştirilmesinde serbestlik; sadece yerele bağlı kamusal idarelerden, küresel boyutta işleyen kamu idaresine yönelik örnek olarak verilebilir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, ÖİK 2006: 16).

Yukarıda adı geçen il gelişme planları ortak bir değerlendirmeye tabi tutulacak olunursa şu sonuçlara ulaşılabilir:

- Planların tamamı, hazırlandıkları iller için sosyoekonomik, kültürel, mekânsal, kurumsal ve benzeri gelişmelere önyak olup, illerin bu alanlardaki kalkınmalarını desteklemeyi ve yakından takip etmeyi amaçlamıştır.
- Tüm planlar hedeflerini gerçekleştirmek için kısa, orta ve uzun vadede dönemlere ayrılmıştır.
- Planların başlangıcında illerin mevcut durum analizi yapılmış ilerleyen bölümlerinde ise gelişme hedef ve stratejileri belirlenmiş, öngörülen yatırım program ve projeleri ortaya konulmuş ve planların uygulanması için gerekli tedbirlerin alınmasının gerekliliği belirtilmiştir.
- Stratejik planlamalarda sıkça kullanılan GZFT analizleri, il gelişme planlarında da illerin mevcut durum analizlerini ortaya koymak için yaygın şekilde tercih edilmiştir.
- Yerel idareler ve üniversite işbirliğinde ortaya konan bu planlar, geniş bir katılımçılıkla hazırlanmıştır.

Samsun İl Gelişme Planı dışındaki diğer planlar onca emek, zaman ve kaynak harcanarak hazırlanmış olmasına rağmen ya uygulamaya girmesinden kısa bir süre sonra ya da hiç uygulanmadan rafa kaldırılmıştır. Plan belgesine sahip olan bu illerin ise gelişimi kendi haline bırakılmıştır.

III. BÖLÜM

3. BOLU İLİ VE GELİŞME PLANI ÜZERİNE

3.1. Batı Karadeniz’de Bir İl: Bolu

3.1.1. Tarihsel Bakış

Bolu’ya yönelik arkeolojik buluntularda ilk yerleşimlerin, Kalkolitik Döneme (M.Ö.5500-3000) kadar uzandığı bilinmektedir. Hâkimiyet olarak bakıldığında ise bölgenin daha ileri bir tarih olan M.Ö. 1000 yılı itibariyle sırasıyla Frig, Lidya ve Pers egemenliği altında kaldığı, M.Ö. 334 yılından sonra ise Bitinya Krallığı’na dâhil olduğu görülmektedir. M.Ö. 94-74 yılları arasında son Bitinya kralı olan IV. Nikomedes, ölümünden önce vasiyetname ile Bitinya’yı Romalılara bırakmıştır. Bu tarihten sonra Roma’dan gelen valiler tarafından idare edilen Bolu’ya, Roma İmparatoru Claudius’a atfen “Claudiapolis” ismi verilmiştir. Roma İmparatorluğu’nun bölünmesiyle Doğu Roma sınırları içinde kalan Bolu, İmparator Justiniaus (518-527) döneminden itibaren “thema” adı verilen askeri valiler tarafından yönetilmiştir (Tunçay 2017: 23).

1071 Malazgirt zaferinin üçüncü yılından sonra Büyük Selçuklu Devleti’nin egemenliğine geçen Bolu, 13. yüzyılda Anadolu Selçuklularının, daha sonra İlhanlıların eline geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemine denk gelen 1324 yılında ise Bolu toprakları, komutan Konur Alp tarafından Osmanlı topraklarına katılmış ve sancak merkezi olarak devam etmiştir (Bolu İl Yıllığı, 1998: 18).

1324-1692 yılları arasında 36 kazaya³ sahip bir sancak beyliği olan Bolu, beylerbeyliği olarak da 1451 yılına kadar Ankara'ya bu tarihten sonra ise Kütahya'ya bağlı kalmıştır. 1692 yılından itibaren voyvodalıkla idare edilmiş, 1811 yılında bu sistemin kaldırmasıyla Bolu-Viranşehir mutasarrıflığına (il ile ilçe arasındaki yerleşim birimi) dönüştürülmüştür. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Kastamonu Vilayetine bağlanmış, İkinci Meşrutiyet'ten sonra 1908 yılında tekrar mutasarrıflığa çevrilmiştir. Cumhuriyet Dönemine kadar bağımsız bir sancak olarak idare edilen Bolu, 10 Ekim 1923'te vilayet haline getirilmiştir. Bu dönemde Merkez, Gerede, Mudurnu, Göynük, Akçakoca ve Düzce ilçelerinden oluşan il, daha sonra Seben, Mengen, Yığılca ve Kıbrısçık'ın kurulmasıyla 10 ilçeye yükselmiş ve 9 Aralık 1999'da Düzce'nin il olarak ayrılmasıyla da son halini almıştır (Bolu İl Yıllığı, 1998: 19-22).

3.1.2. Coğrafi Yapı

8.323 kilometrekarelik alanıyla ülke yüzölçümünün yüzde 1,015'lik bölümünü kaplayan Bolu, Batı Karadeniz bölgesinde yer alır. Merkez ilçe rakımı 725, ortalama rakım ise 1000 metre civarındadır. Merkez ilçeye göre; Dörtdivan, Yeniçağa ve Gerede ilçeleri doğuda, Mengen kuzeydoğuda, Göynük ve Mudurnu ilçeleri güneybatıda, Seben ve Kıbrısçık ilçeleri ise güneyde yer almaktadır. İlin batısında Düzce ve Sakarya, güneybatısında Bilecik ve Eskişehir, güneyinde Ankara, doğusunda Çankırı, kuzeyinde Zonguldak ve kuzey doğusunda Karabük illeri yer alır. Toplam sınır uzunluğu ise 621 kilometredir (<http://bolu.gov.tr.>, 25 Şubat 2018'de erişildi). Tablo 3.1'de de gösterildiği gibi ilin alansal olarak en büyük yüzölçümüne sahip ilçesi Merkez, en küçük olanı ise Yeniçağa'dır.

³ Bolu, Taraklı-Borlu (Safranbolu), Kızıl Bel, Gerede, Viranşehir, Şihabeddin, Aktaş, Ulaş Deresi, Dörtdivan, Çağa, Bartın, Amasra, Kıbrıs, Yörük, Eflani, Yedi Divan, Benderereğli (Karadeniz Ereğlisi) Devrek, Ulus, Yılanlıca (Yığılca), Taraklı Yenicesi, Mudurnu, Üsküp, Dirgene, Samako (Alaplı), Gocinos, Akçaşehir, Ovayüzü, Eflani Yenicesi, Tefen, Çarşamba, Zerne, Gölpazarı, Hisarönü, Pavli ve Doturga.

Tablo 3.1: İlçe yüzölçümleri (km²)

Yerleşim Birim	Yüzölçümü	Yerleşim Birim	Yüzölçümü
Merkez	1.524	Mengen	827
Dörtdivan	384	Mudurnu	1.350
Gerede	1.260	Seben	687
Göynük	1.505	Yeniçağa	130
Kıbrısçık	653	Toplam	8.323

Kaynak: <http://bolu.gov.tr> (25 Şubat 2018'de erişildi).

İlin yeryüzü şekilleri ile ilgili de Bolu İl Yıllığı'nda (1998: 27-38) şu bilgilere ulaşılmıştır:

Dağlar: Genel olarak ilin dağlarının, batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru gidildikçe yüksekliklerinin arttığı görülür. Bunlar kuzey-güney yönünde sıradağlar şeklinde il yüzölçümünün yaklaşık yüzde 56'sını oluşturur. Yükselti sırasına göre önemli sayılabilecek dağlar şunlardır: Köroğlu Dağları (2.499 m.), Bolu Dağları (1.980 m.), Gerede'nin kuzeyinde Arkot Dağı (1.877 m.), Seben Dağları (1.854 m.), Abant Dağları (1.748 m.), Güneydeki Çal Tepesi (1.640 m.), Mudurnu Ardıç Dağları (1.443 m.) ve Göl Dağları (1.112 m.).

Ovalar: İl yüzölçümünün yüzde 7'lik kısmını oluşturan ovalar, genel olarak doğu-batı istikametinde uzanmaktadır. İlde Bolu Ovası ve Gerede Ovası iki önemli ova olarak sayılabilir.

Platolar: Akarsuların, vadileri yarararak parçalar haline getirdiği yüksekliği fazla olan düzlüklere denir. Genelde mera olarak kullanılan platolar, ilde turizm açısından da önemli bir yere sahiptir. Aladağ Yaylaları, Kızık Yaylası, At Yaylası, Gerede Yaylaları ve Seben Yaylaları bu platolara verilebilecek örneklerdendir.

Akarsular: Bolu içerisinde oldukça sık bir akarsu ağı olmasına rağmen hiçbiri tek başına bir nehir debisine sahip değildir. Filyos Havzası, Efteni Havzası ve Sakarya Havzası olmak üzere üç büyük akarsu havzası bulunmakta ve tamamı Karadeniz'e dökülmektedir.

Göller: Yağış fazlalığı, akarsu zenginliği, eğimlerin fazlalığı gibi sebeplerle Bolu'da fazlaca göl görülmektedir. Gököy Baraj Gölü (185 Ha.), Abant Gölü (125 Ha.), Sünnet Gölü (18 Ha.), Çubuk Gölü (15 Ha.), Gölcük (4,5 Ha.), Karagöl (1 Ha.), Yedigöller (En büyüğü olan Büyük Göl 22,5 Da.) en bilinen göller arasındadır.

3.1.3. İklim ve Bitki Örtüsü

Bolu ilinin iklimi, Karadeniz'in denizelliği ile iç kesimlerin karasallığı arasındaki geçiş alanıdır. Mudurnu ilçesinin batısı ile Göynük ilçesinin geneli karasallık etkisindedir. Aynı şekilde Seben ve Kıbrısçık'ın güneyi, karasal iklim kuşağına yakın olmaları sebebiyle ilin genel ikliminden farklılık gösterir. İlin böyle iklimsel geçiş bölgesinde bulunması, kuzeyde yazların serin, kışların ılık olmasına ve yağışların eşit şekilde dağılmasına sebep olmaktadır. Güney kesimlerde yükseltinin artması; yağış dağılımlarında farklılık, yazlarda kuraklık ve daha farklı iklimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Genel olarak ise yağışlar genellikle ilkbahar ve kış aylarında düşmektedir (<http://bolu.gov.tr.>, 25 Şubat 2018'de erişildi).

İlde hâkim bitki örtüsü olan orman, ilin alanının yüzde 64'ünü oluşturmaktadır. Bu ormanlık alanda en çok; kayın, gürgen, kestane, ıhlamur, dişbudak, meşe, kızılgağaç, karaağaç, yabani fındık, beyaz söğüt, titrek kavak, köknar ve sarıçam ağaçları bulunmaktadır. Bunların dışında katran, sumak, taflan, kızılıcık, böğürtlen ve değişik sarmaşık türleriyle birlikte zakkum, çeşitli dağ çiçekleri ve farklı mantar türleri vardır (www.kulturportali.gov.tr., 10 Mart 2018'de erişildi).

89 familya, 363 cins, 771 türün bulunduğu il florasının; 82'si Türkiye endemik türlerinden, 4'ü ise sadece Bolu endemik türüdür (<http://bolu.gov.tr.>, 7 Mart 2018'de erişildi).

İlin zengin bitki örtüsü, iklimi, topografyası ve su kaynakları; doğal canlı yaşamını olumlu etkilemektedir. Genel olarak iç sularda sazan, alabalık, tatlı su midyesi, yengeç, kurbağa, su kaplumbağası; ormanlarda ise ayı, vaşak, yaban domuzu, geyik, karaca yaşamaktadır. Bunların dışında kurt, sansar, tilki, porsuk, tavşan, kokarca,

gelincik, sincap gibi kara hayvanları; yaban ördeği, yaban kazı, karabatak, su tavuğu, keklik, üveyik, bildircin, çil, toy, turna, çulluk, güvercin, atmaca, şahin, kartal gibi kuşlar görülmektedir (<http://bolu.gov.tr>., 7 Mart 2018’de erişildi). Her ne kadar bu canlıların varlığına ulaşılsa da, özellikle yaban hayvanlarının varlığı ve bunlara ait popülasyonların büyüklüğüne dair yeterli bilgiler mevcut değildir.

3.1.4. Jeolojik Yapı ve Depremsellik

İl, Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAFH) üzerinde bulunduğu için depremlerin görülme sıklığı buna bağlanmıştır. Bu hattın uzunluğu 1200 km olup, Türkiye’nin en önemli tektonik yapısıdır. KAFH; Bingöl, Karlıova, Erzincan, Suşehri, Niksar, Ladik, üzerinden Gerede, Yeniçağa, Karacasu, Abant ve Bolu Ovası’ndan geçip, Sakarya’ya kadar uzanmaktadır (Tatar 2003: 56). Tektonik bakımdan çok hareketli olan bu fay üzerindeki bölgelerde, doğrudan çökme hareketleri yaygın olarak görülür.

Tablo 3.2: İlçelere göre deprem tehlike seviyesi

Yerleşim Birim	Deprem Tehlike Seviyesi	Yerleşim Birim	Deprem Tehlike Seviyesi
Merkez	1. Derece	Mengen	2. Derece
Dörtdivan	1. Derece	Mudurnu	2. Derece
Gerede	1. Derece	Seben	2. Derece
Yeniçağa	1. Derece	Göynük	2. Derece
Kıbrısçık	2. Derece		

Kaynak: <http://bolu.gov.tr>. (1 Mart 2018’de erişildi).

Türkiye Deprem Haritasına göre ilin ilçelerindeki yerleşmelerin jeolojik yapısı şu şekilde ifade edilebilir (<https://bolu.afad.gov.tr>., 5 Mayıs 2018’de erişildi):

Merkez ilçede yerleşim alanını oluşturan yapı, alüvyon toprak ve kayalarla örtülüdür. Zeminin, kentin kuzeyinde sıkı yapılı; güneyinde ise gevşek olması, güneyde yer altı sularının yüzeye yakın olması sonucunu doğurmuştur. Zira Kaplıcalar Mevkii’nden geçen ve aktif haldeki fayın negatif etkisinin yaşanmaması için kentin güneye doğru gelişiminin durdurulması, jeolojik yönden uygun ve gereklidir. İlçe, birinci derece tehlikeli deprem bölgesi içindedir.

Gerede’de kentsel yerleşim alanının zemini çok zayıf değildir ancak aktif bir fay ilçenin merkezinden geçmektedir. Bu fayın faaliyete geçmesiyle 1944 yılında yaşanan depremde yerleşimdeki binaların çoğu yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. İlçe, birinci derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

Yeniçağa ve Dörtdivan, alüvyon yapıları üzerine kurulmakla birlikte Bolu-Gerede aktif fay hattı bu merkezlerin yakınından geçer. Bölgeler, birinci dereceden tehlikeli deprem bölgesi içindedir.

Göynük’te hem yerleşim alanı hem de kentin gelişme alanları flişlerle (tortul kaya) kaplıdır. Her ne kadar Bolu ve Abant deprem fay hatları etkisinde olsa da ilçe ikinci derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

Kırbrısık, volkanik yapı temelli zemin üzerindedir. İlçe, Bolu ve Düzce Deprem kuşağı etkisi altında ve ikinci derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

Mengen’de yerleşimin yüksek bölümlerinde kil, marn ve kumtaşı gibi kayalarından, yükseltinin daha az olduğu bölümler ise sel sularının getirdiği alüvyonlardan oluşmuştur. Bolu ve Gerede faylarının etkisinin hissedildiği ilçe, ikinci derece deprem tehlike bölgesinde bulunur.

Mudurnu’nun hem yerleşim alanları hem de kentin gelişim alanlarının yapısı flişlerden oluşmakla birlikte, bazı yerlerde az da olsa volkanik kayalar vardır. Bolu ve Abant Deprem Merkezlerinin etkisinde olan ilçe ikinci derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

Seben ise yerleşme ve yerleşimin gelişim alanı açısından sağlam zemin üzerine kurulmuştur. Ancak bu ilçe de Bolu ve Abant aktif deprem fayının etkisi altında kalmış, ikinci derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

İlde en çok hasar bırakan depremlerin gösterildiği Tablo 3.3’e bakıldığında 1944 tarihli 7.2 şiddetindeki Bolu-Gerede depreminde 3.959 kişi ölmüş, 20.865 bina yıkılmış

veya kullanılamaz hale gelmiştir. 1957 tarihli 7.1 şiddetindeki Bolu-Abant depreminde ise, 52 kişi ölmüş, 4.200 bina yıkılmış veya ağır hasar almıştır.

Tablo 3.3: Bolu'yu etkileyen ağır hasarlı depremler

Yılı	Büyüküğü	Merkezi	Can Kaybı	Mal Kaybı (Bina)
1944	7.2	Gerede	3.959	20.865
1957	7.1	Abant	52	4.200
08.1999	7.4	Gölcük/Kocaeli	269	1.954
11.1999	7.2	Kaynaşlı	48	8.401

Kaynak: <https://bolu.afad.gov.tr>. (5 Mayıs 2018'de erişildi).

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen ve 8 ilde can kaybı yaşatan (Kocaeli 9.477, Sakarya 3.891, Yalova 2.504, İstanbul 981, Bolu 269, Bursa 268, Eskişehir 86 ve Zonguldak 3) 7.4 şiddetindeki Marmara Depreminde ise; Bolu ve Düzce illerinde 269 kişi hayatını kaybetmiş, 1.164 kişi yaralanmış, 1.954 bina yıkılmış veya kullanılamaz hale gelmiştir. Aynı yılın 12 Kasım depreminde bu illerde 48 kişi yaşamını yitirmiş, 353 kişi ise yaralanmıştır. Bu depremde mal kaybı olarak; 2.399 bina ağır hasarlı, 6.002 bina orta hasarlı olmak üzere, Toplam 8.401 bina kullanılamaz hale gelmiştir. 5.797 binanın ise hafif hasarlı olduğu belirlenmiştir (<https://bolu.afad.gov.tr>., 5 Mayıs 2018'de erişildi).

3.2. Bolu İl Gelişme Planı ve Planlama Süreci

Bolu'da il gelişme planı yapma fikri, ilk defa 1999 yılında yaşanan büyük depremler sonrasında, Kent Kurultayı'nda ortaya atılmıştır. Ancak plan hazırlıklarına, DPT Müsteşarlığının; ilin ve depremden etkilenen diğer illeri içine alan bölgenin planlanması için Bolu Valiliği ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ne 22.08.2000 tarih ve 3328 sayılı yazısına müteakiben başlanmıştır (Bolu İl Gelişme Planı 2003: 3).

Bu yazıda şu bilgilere yer verilmiştir (www.bolu.gov.tr., 4 Şubat 2018'de erişildi):

“Planlı kalkınmanın mekân boyutunun yerel, bölgesel ve ülke basamaklarından oluştuğu düşünüldüğünde iller, planlamanın ve strateji belirlemenin yerel düzeydeki en önemli yönetsel basamakları olmaktadır. İl sisteminin bu yönü, aynı zamanda il

ölçeğinde kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar arasında örgütlenebilme kapasitesinin varlığına ve yine bu kapsamda yerel düzeyde ortak hedefler temelinde bir uzlaşmanın ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Bu potansiyelin il planlarıyla somutlaşması hem yerel uzlaşma sürecini, hem de belirlenen ortak il hedeflerine ortak çalışma ile ulaşılmasını sağlayacaktır.”

İlssel planların, ilin gelişimi için gerekliliği vurgulandıktan sonra il gelişme planlarında izlenecek stratejiler belirlenmiştir. Bu stratejilere göre planlar hazırlanmadan yapılması gereken ilk aşama, ilin mevcut durumunun belirlenmesi ve potansiyellerinin ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca planda izlenecek stratejilerde; yerelin iktisadi kaynaklarını ve potansiyelini aktifleştiren, ilin alt bölgelerinin sosyoekonomik seviyesini eşit ve dengeli bir şekilde artıran ve yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayan bütünsel bir çerçevenin oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Bolu İl Gelişme Planı 2003: 4).

Planın amacı, diğer planlarla uyumlu şekilde ilin yerel potansiyellerini aktifleştirip kaynakların akılcı kullanılması için devamlı ve sürdürülebilir bir gelişme sağlamaktır. Ayrıca plan, ildekilere yaşanabilir kentler oluşturmak ve gelişmenin ilçelere de yayılması için izlenmesi gereken strateji ve rotalar belirleyerek gelişme için kesin olarak yapılması gerekenleri ortaya koymayı amaçlamıştır (www.bolu.gov.tr., 7 Mart 2018’de erişildi).

Plan, il Merkezi ve sekiz ilçeyi kapsamı alanına almış ve şu konularda çalışma yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Bolu İl Gelişme Planı 2003: 6):

- Nüfus ve sosyal yapı
- Gelir dağılımı, istihdam yapısı
- İnsan kaynakları: Eğitim, kültür ve sağlık
- Tarımsal yapı
- Sanayi: İmalat sanayi, madencilik
- Hizmetler: Turizm, ticaret, inşaat, bankacılık ve mali yapı
- Teknik alt yapı: Ulaşım, haberleşme, enerji, su ve kanalizasyon
- Çevre ve mekânsal yapı

- Yönetmel ve kurumsal yapı

Bu bağlamda plan dört aşamadan oluşmuştur (Bolu İl Gelişme Planı 2003: 6-8): İlk aşama mevcut durum analizinin yapılmasıdır. Bu aşamada ülke ve diğer iller bazında ilin bulunduğu sosyoekonomik konumun ne durumda olduğu belirlenmiştir. Buna bağlı olarak il envanteri oluşturulmuş, GZFT analizi yapılmış ve genel bir profil çıkarılmıştır. İkinci aşama ilin kısa, orta ve uzun vadeli gelişme hedeflerine ulaşmada izlenecek stratejilerin belirlenmesidir. Üçüncü aşama ise yatırım yapılacak uygun sektörlerin ortaya konulması ve yatırım projelerinin tanıtımıdır. Son aşamada ise planının onayı ve tanıtımında; uygulama ve denetim birimlerinin oluşturulması ve kurumsal düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir.

Bolu İl Gelişme Planı, ilin müşterek problemlerine katılımcı bir anlayış içinde yerel halkla birlikte çözüm arayan, bu problemlerin çözümü için uygun bir ortam oluşturan ve paydaşları uzun vadeli stratejik düşünmeye yönlendiren bir faaliyettir. Ayrıca plan, kamusal destekleri yanına alıp özel sektör teşebbüslerini de harekete geçirerek ilin potansiyellerini aktif hale getirme, kaynaklarını akılcı idare etme ve yöredeki yönetmel ve kurumsal işbirliklerin geliştirilmesini amaçlamıştır (Bolu İl Gelişme Planı 2003: 5-7).

Bundan sonraki kısımlarda Bolu İl Gelişme Planı kapsamında ele alınan dokuz sektörden üçü olan “Nüfus ve Sosyal Yapı”, “Tarımsal Yapı”, “Çevre ve Mekânsal Yapı”daki değişimler üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Nüfus ve Sosyal Yapıdaki Değişme

Bolu İl Gelişme Planında da (2003: 18) belirtildiği gibi, Bolu ilinde 1999 yılında yaşanan depremler nedeniyle yürürlüğe giren KHK ile Düzce ilçesi, il olmuştur. Buna bağlı olarak ildeki birçok yerleşim yerinin Düzce sınırlarına dâhil edilmesi sebebiyle ilde, önemli ölçüde demografik ve sosyal değişimler yaşanmıştır.

3.2.1.1. Nüfus Dağılımı

Nüfus değişimini etkileyen temel etmenler doğum-ölüm ve göçler olarak kendini göstermekle birlikte; medeni durum, evlenme yaşı, eğitim seviyesi ve iktisadi gelişimin de tali olarak bu etkiye dâhil oldukları bilinmektedir. Önceleri daha fazla sayısal olarak dikkate alınan nüfus, günümüzde hem niceliksel hem de niteliksel olarak ele alınmaktadır (Serter 1994: 14).

Nüfus dağılımını etkileyen faktörler, doğal ve beşeri olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Doğal faktörlere iklim, yer şekiller ve toprak; beşeri faktörlere ise sanayi, tarım ve turizm örnek olarak verilebilir. Bolu'da nüfus dağılımında sanayi ve çalışma koşullarına yakınlık gibi beşeri faktörlerin daha belirleyici olduğu söylenebilir.

Ayrıca kentlerin hiyerarşik olarak sıralanmasında nüfus büyüklükleri önemli ölçüde etkili olmaktadır. Nüfusun değişiminde kentlerin çekici ve itici özellikleri önem arz eder. Kırsal alandan itici özelliklere bakıldığında; yetersiz ve dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davası, mirasla toprağın parçalanması, tarımda makineleşme genel nitelikler olarak dikkat çeker. Şehre çeken faktörler ise; köy-kent gelir farklılığı, daha iyi ve kaliteli eğitim alma isteği, daha kolay iş bulma ümidi, yüksek yaşam standardı, kolay ulaşım, kentlerdeki sosyokültürel olanaklardan faydalanma arzusu olarak sayılabilir (Bayhan 1996: 84).

İlin, ilçelere göre nüfusunun verildiği Tablo 3.4'e göre; toplam nüfus 2008 yılı dışında sürekli artmış, Merkez ilçe nüfusu dışında diğer ilçelerin tamamının nüfus miktarı ise azalmıştır. Son 18 yılda Merkezin nüfusu 70.516 kişi artarken en çok nüfus kaybeden ilçe Gerede (7.114) olmuştur. Onu takip eden ilçeler Mudurnu (5.821), Seben (3.621), Göynük (3.166), Yeniçağa (2.786), Dörtdivan (2.389), Kıbrısçık (2.314) ve Mengen (2.149)'dir. Toplam nüfusta 41.156 kişilik artış, çevre ilçelerin nüfusunda ise toplamda 29.360 kişilik azalma olmuştur.

Tablo 3.4: İlin ilçelere göre nüfus dağılımları

	2000*	2008	2012	2018
Merkez	135.009	156.100	172.355	205.525
Dörtdivan	9.528	7.100	6.680	7.139
Gerede	41.391	34.077	34.646	34.277
Göynük	18.589	16.425	15.772	15.423
Kıbrısçık	5.534	4.040	3.455	3.220
Mengen	16.504	15.315	14.244	14.355
Mudurnu	25.148	21.000	20.536	19.327
Seben	8.871	6.663	5.754	5.250
Yeniçağa	10.080	8.162	7.638	7.294
Toplam	270.654	268.882	281.080	311.810

Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçları, 2008-2018. *TÜİK, GNS sonuçları, 2000.

İlin nüfus projeksiyonuna bakıldığında nüfusun, 2019 yılında 313.364, 2021 yılında 323.259, 2023 yılında 333.425 ve 2025 yılında ise 343.903 olması beklenmektedir (www.tuik.gov.tr., 25 Mart 2019'da erişildi).

TÜİK verilerine göre kent ve köy nüfus oranlarına göz atılırsa, ilçelerin toplam kentsel nüfus oranında sürekli bir artış görülmüş ve buna bağlı olarak köy nüfuslarında artan oranda azalmalar meydana gelmiştir. 2000 yılında köy nüfus oranı yüzde 47,3; kent nüfus oranı ise yüzde 52,7 olmak üzere aradaki fark yüzde 5,4'tür. 2018 yılına gelindiğinde ise köy nüfus oranının yüzde 29,4'e düştüğü; kent nüfus oranının yüzde 70,6'ya ve aradaki farkın ise yüzde 41,3'e yükseldiği görülmektedir. Ayrıca geçen 18 yılda tüm ilçelerin köy nüfus miktarları azalmıştır.

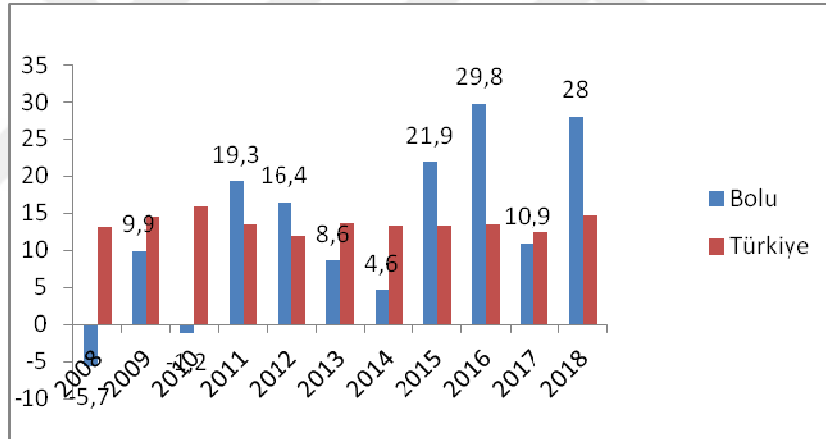
Türkiye'de ise 2000 yılında nüfusun yüzde 64,9'u il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, yüzde 35,1'i belde ve köylerde ikamet etmekteydi. 2018 yılına gelindiğinde ise yüzde 92,3'ü il ve ilçe merkezlerinde yüzde 7,7'si de belde ve köylerde yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr., 27 Şubat 2019'da erişildi). Geçen son 18 yılda hem ülke genelinde hem de ilde, nüfus il ve ilçe merkezlerine kaymıştır.

3.2.1.2. Nüfus Artış Hızı

Bir yıl içinde, doğum ve ölüm sayısına bağlı nüfus değişimine, doğal nüfus artış hızı ya da doğurganlık hızı denir. Nüfus artış hızı; eğitime, kültüre ve ekonomik gelişime bağlı olarak değişir. Ekonominin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu, eğitim

ve kültür düzeyinin geri olduğu ülke veya bölgelerde doğurganlık hızı fazladır. Buna bağlı olarak kırsal kesimde doğurganlık hızı kentlere göre daha yüksektir. Nüfus artış hızı kadınların yaşı ve eğitimi, çalışma hayatındaki yerine göre de değişkenlik gösterir. Kadınların eğitimi yükseldikçe, yaşı arttıkça, çalışma hayatında yer aldıkça doğum oranları düşmektedir (OKA 2015: 36).

İlin nüfus artış hızına bakıldığında (Grafik 3.1) yıllara göre dalgalı bir grafik çizmektedir. Bazı yıllar negatif değerler alırken, bazı yıllar ise Türkiye nüfus artış hızının üzerine çıkmıştır. Verilen yıllarda ilde nüfus artış hızı en yüksek değerini 2016 yılında, en düşük değerini de negatif bir oranla 2008 yılında almıştır. Ülke nüfus artışı ile ilin nüfus arasındaki en yüksek fark yüzde 18,8 oranıyla 2008 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçları, 2008-2018.

Grafik 3.1: Bolu ili ve Türkiye'nin nüfus artış hızı (%)

Nüfus artış hızının 2015 ve 2016 yıllarında en yüksek düzeye çıkmasında, Bolu Belediye Meclisi'nin almış olduğu bir kararın etkisi hissedilmektedir. Öyle ki, Meclis 2015 yılından itibaren toplu ulaşım araçlarını indirimli kullanacaklara "ilde ikamet ediyor olma" şartını getirmiştir. Bu durum 2015 yılı itibariyle il nüfusunun yaklaşık yüzde 11'ine denk gelen üniversite öğrencilerinin, nüfus kayıtlarını Bolu'ya taşımasıyla sonuçlanmış ve öğrenci nüfusunu geçici olarak Merkez ilçeye çekmiştir.

Nüfus artış hızının net olarak kestirilememesi, yerelde yöneticilerin başta kentsel ve sosyal politikalar olmak üzere vizyon belirlemesinde güçlükler doğurmaktadır.

3.2.1.3. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinde nüfus miktarından daha çok nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı etkilidir. Ülke içinde ekonomiye katkı sağlayan, çalışma çağındaki nüfustur. İş, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçların belirlenmesinde ve geleceğe yönelik planlamanın yapılabilmesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı belirleyici olmaktadır.

İldeki yaş gruplarının oransal dağılımlarının gösterildiği Tablo 3.5'e göre; en fazla nüfus kitlesini 20-39 yaş grubu oluşturmaktadır. Ayrıca son 18 yılda 0-4 yaş grubunda yüzde 1,5'lik, 5-19 yaş arası nüfusta yüzde 5,8 ve 20-39 arasındaki nüfus oranında yüzde 1,6'lık azalma görülmüştür. Aynı zaman diliminde 40-59 arası nüfusta yüzde 4,1; 60-79 arası nüfusta yüzde 2,9;80 ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 1,8 oranında artış yaşanmıştır.

Tablo 3.5: Nüfusun yaş gruplarına göre oransal dağılımı (%)

	0-4	5-19	20-39	40-59	60-79	80+
2000*	7,2	25,4	32,3	21,3	12,6	1,2
2008	6,4	21,3	32,7	24,3	13,3	2,1
2012	6,1	20,8	31,6	24,8	14	2,7
2018	5,7	19,6	30,7	25,4	15,5	3

Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçları, 2008-2018. *TÜİK, GNS sonuçları, 2000.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımından çıkan önemli sonuçlardan birisi, ildeki genç nüfus oranının yıllara göre azalma eğiliminde olması, yaşlı nüfus oranının da artmasıdır. Diğer bir ifadeyle ilde doğum oranlarında azalma yaşanırken, yaşlanma oranları ise giderek artmaktadır. Bu durum ise aşağıda bahsedilecek olan bağımlılık oranlarıyla doğrudan ilintilidir.

Yaş bağımlılık oranı; ekonomik üretimde faal olmayan 15 yaştan küçük nüfus ile 65 yaştan büyük nüfus toplamının, aktif olan 15-64 yaş arasındaki nüfusa oranına denilmektedir. Hesaplanan bu oranın düşük olması, ekonomide üretim yapmaya yatkın potansiyel nüfusun, toplam nüfustaki fazlalığını ifade eder. İki bağımlılık oranının toplamı ise genellikle sosyal yardım ihtiyaçlarının ortaya konulması için hesaplanan toplam bağımlılık oranıdır (Ulusoy 2003: 21).

İlde 2000 yılında genç bağımlılık oranı yüzde 33,3 iken 2018 yılında 25,8'e düşmüştür. Yaşlı bağımlılık oranı ise 2000 yılında yüzde 11,8 iken 2018 yılında yüzde 19'a yükselmiştir. Son 18 yılda genç bağımlılık oranı en fazla 2000 yılında, yaşlı bağımlılık oranı ise en fazla 2018 yılında görülmüştür. Türkiye'de ise 2018 yılında genç bağımlılık oranı yüzde 34,5; yaşlı bağımlılık oranı yüzde 12,9'dur (www.tuik.gov.tr., 28 Mart 2019'da erişildi). 2018 yılı temel alınarak bu veriler değerlendirildiğinde, Bolu ilinin genç bağımlılık oranının ülke ortalamasından düşük, yaşlı bağımlılık oranının ise ülke ortalamasından yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

Yaşlanan nüfusun artması; yardıma muhtaç yaşlıların bakımının sağlanması, yeterince huzur evleri yapımı, sağlık kuruluşlarının bu alana önem verecek şekilde ihtisaslaştırılması gibi önlemlerin alınmasını da gerekli kılmaktadır.

3.2.1.4. Medeni Durum

İlin 2000, 2008, 2012 ve 2018 yıllarında medeni durumuna bakıldığında, her iki cinsiyet kategorisinde de büyük pay evli nüfustadır. Verilen yıllarda erkek nüfustaki evlilik oranı, kadın nüfustaki evlilik oranından fazladır. Hiç evlenmemiş nüfus oranı, evli nüfustan sonra gelen en fazla nüfustur. Evli nüfusta olduğu gibi hiç evlenmemiş nüfusta da erkek nüfus, kadın nüfustan oransal olarak yüksektir. 2000 yılında en yüksek seviyede olan erkek ve kadın evlenmemiş nüfus, 2008 yılında ise en düşüktür. Eşi ölen nüfusun oransal dağılımında kadın eşi ölen nüfus daha fazladır. Eşi ölen kadınlarda en yüksek oran 2012 yılında gerçekleşmiş ve kadınların yüzde 11,8'inin eşi ölmüştür (www.tuik.gov.tr., 28 Mart 2019'da erişildi).

Türkiye'de 2018 yılında 15 yaş ve üzeri nüfusun yüzde 27,5'i hiç evlenmemiş, yüzde 63,2'si evli, yüzde 3,9'u boşanmış, yüzde 5,5'inin ise eşi ölmüştür (www.tuik.gov.tr., 28 Mart 2019'da erişildi). Bu sonuçlara göre Bolu, medeni duruma göre ülke ortalamasıyla paralellik göstermektedir.

Kaba evlenme oranlarına bakıldığında 2004 yılında binde 8,7; 2018 yılında ise binde 5,8 oranında olduğu görülür. Ülke genelinde ise 2004 yılında binde 9,1 olan kaba

evlenme hızı, 2018 yılına gelindiğinde binde 6,8 olmuştur. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere kaba evlenme hızı hem il özelinde hem de ülke genelinde önemli oranda düşüş yaşamıştır (www.tuik.gov.tr., 3 Nisan 2019’da erişildi).

İldeki ortalama ilk evlenme yaşlarına bakıldığında 2004 yılında 23,8 yaş; 2018 yılında ise 26,5 yaş olduğu görülmektedir. Ülke ortalaması ise 2004 yılında 24,8 yaş; 2018 yılında 26 yaşdır (www.tuik.gov.tr., 3 Mart 2019’da erişildi). İlin ve ülkenin geçen 14 yılda ilk evlenme yaşlarında yükselme meydana gelmiştir.

Son 14 yılda boşanma oranlarında, yüzde 23,2’lik bir artış ortaya çıkmıştır. Boşanma oranlarındaki bu artışın nedenini Ulusoy (2003: 22) şu şekilde açıklar: “İldeki boşanmalarda son yıllarda artışın ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden biri geleneksel aile yapısının git gide aşınmaya başlaması ve buna bağlı olarak, kadın nüfus için ailenin artık sosyal güvence sağlayan bir kurum olmaktan çıkmış olmasıdır.”

Yaşanan boşanmalarda gerekçe olarak, yüksek oranda geçimsizlik ön plana çıkmıştır. Öyle ki, 2004 yılında 310 boşanmanın 293’ü; 2008 yılında 297 boşanmanın 283’ü; 2012 yılında 435 boşanmanın 426’sı ve 2018 yılında 502 boşanmanın 479 tanesi geçimsizlik nedeniyle gerçekleşmiştir. Ülke genelinde de boşanma nedenleri benzerlik göstermektedir. Öyle ki 2018 yılında gerçekleşen 142.448 boşanmanın 139.481’i geçimsizlik nedeniyle gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr., 12 Mart 2018’de erişildi).

Türkiye’deki boşanmaların yıllara göre farklılık göstermesinde birçok faktör etkili olduğu gibi, yaşanan mekânın etkisi de göz ardı edilemez. Öyle ki, Türkiye’nin batı bölgeleri doğu bölgelerine göre, ekonominin geliştiği bölgeler gelişmemiş bölgelere göre, kentsel kesimlerin kırsal kesimlere göre boşanma oranları daha yüksek olduğu yerler olarak göze çarpar. Söz gelimi, 2018 yılı içinde en az boşanmanın gerçekleştiği Hakkâri’de 45 boşanma yaşanırken, aynı yıl en fazla boşanmanın gerçekleştiği İstanbul’da 30.336 boşanma vakası meydana gelmiştir. Aynı yıl içerisinde Bolu ise iller sıralamasında 502 boşanmayla 31. sıradadır (www.tuik.gov.tr., 3 Mart 2019’da erişildi).

3.2.1.5. Eğitim Durumu

Kararlı ve sürdürülebilir kalkınmada eğitilmiş insan kaynağı en önemli niteliklerdendir. Ayrıca eğitim seviyesi, ülkelerin sosyal gelişim düzeyini ölçen “İnsani Gelişmişlik İndeksi”nin hesaplanmasında kullanılan üç parametreden biridir (Ulusoy 2003: 22).

İlin eğitim oranlarının gösterildiği Tablo 3.6’ya göre okuma yazma bilmeyen kategorisinde, tüm yıllarda kadın oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Okuma yazma bilmeyenlerde son 16 yılda erkeklerde yüzde 3,8; kadınlarda ise yüzde 9,7 oranında azalma gerçekleşmiştir.

Okula gitmeyerek okuma yazma öğrenenlerin, oranlarında yıllara göre azalma yaşanmıştır. Bu azalış, erkek nüfusta yüzde 16,3; kadın nüfusta ise yüzde 14,4 olarak gerçekleşmiştir.

Verilen yıllarda her iki cinsiyet kategorisinde de, ilkokul mezunu grup en yüksek orandadır. Bu oranda, kadınların yüzdelerindeki payı daha yüksektir. Toplamda ise son 16 yılda yüzde 16,9 oranında azalma gerçekleşmiştir. Azalma erkek nüfusta yüzde 19,1; kadın nüfus ise yüzde 14,9’dur.

İlköğretim mezunu oranlarında ise toplamda yüzde 9,4’lük artış gerçekleşmiştir. Bu artış, erkek nüfusta yüzde 9,7; kadın nüfusta ise yüzde 9 olarak tecelli etmiştir. Ortaokul ve dengi mezunlarında ise son 16 yılda toplamda yüzde 4,8 oranında artış oluşmuştur.

Lise ve dengi mezun oranında toplam yüzde 13,2’lik artış gerçekleşmiş; bu yüksek artış oranında, erkek nüfus yüzde 13,9; kadın nüfus ise yüzde 12,6’lık paya sahiptir.

Yüksekokul veya fakülteli nüfusta, son 16 yılda toplam yüzde 9,7 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu artışın ekseriyetini oluşturan erkek nüfus yüzde 9,9; oransal olarak

daha az olan kadın nüfus ise yüzde 9,5'dir. Yüksek lisans ve doktora mezun oranlarında ise gerek kadın gerekse erkek nüfusta küçük oranlarda artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 3.6: Eğitim durumuna göre nüfus oranları (6 yaş üzeri, %)

	2000*			2008			2017		
	E	K	Ort.	E	K	Ort.	E	K	Ort.
Okuma Yazma Bilmeyen	4,9	15,9	10,4	2,7	11,2	6,9	1,1	6,2	3,7
Okuma Yazma Bilen Ancak Okula Gitmemiş	18,5	19,7	19,1	4,8	7,7	6,2	2,2	5,3	3,7
İlkokul	41,4	45,9	43,6	37,3	44,6	41	22,3	31	26,8
İlköğretim	2,8	2,1	2,4	10,2	8,9	9,5	12,5	11,1	11,8
Ortaokul veya Dengi	9,1	3,1	6,1	6,4	2,6	4,5	12,4	9,4	10,9
Lise veya Dengi	17,1	9,9	13,5	24,7	15,8	20,2	31	22,5	26,7
Yüksekokul veya Fakülte	6,2	3,2	4,7	8,2	4,7	6,4	16,1	12,7	14,4
Yüksek Lisans				0,4	0,2	0,3	1,5	1,1	1,3
Doktora				0,2	0,1	0,1	0,6	0,3	0,4
Bilinmeyen				5,1	5	5,1	0,4	0,4	0,4

Kaynak: TÜİK, Eğitim verileri, 2008-2017. *TÜİK, GNS sonuçları 2000.

Not: 2000 yılı yüksek lisans ve doktora verilerine ulaşılamamıştır.

2017 yılı Türkiye genelinde ise okuma yazma bilmeyen oranı yüzde 3,2; okuma yazma bilip okul bitirmeyen yüzde 5,1; ilkokul mezunu yüzde 23,5; ilköğretim mezunu yüzde 14,2; ortaokul mezunu yüzde 12,7; lise mezunu yüzde 22,9; fakülte veya yüksekokul mezunu yüzde 15,1; yüksek lisans mezunu yüzde 1,5 ve doktora mezunu yüzde 0,3'tür (www.tuik.gov.tr., 12 Eylül 2018'de erişildi). Eğitim oranlarında ülke ve il benzerlik göstermektedir. Her iki birimde de eğitim düzeyi en fazla nüfus ilkokul mezunlarıdır.

Tüm Türkiye'de olduğu gibi Bolu'da da sanayinin dengeli dağılması, kırdan sanayinin olduğu merkezlere yoğun göçe neden olmuştur. Yaşanan göçler sebebiyle nüfusu azalan kırsal alanın eğitiminde yatırımsal güçlükler zuhur etmiş ve bu sıkıntıların aşılmasında taşınmalı eğitim, uygulanabilir bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 2016 yılı itibarıyla ilde ilkokul (2.835), ortaokul (3.101), lise (2.300) ve özel eğitim (274) seviyelerinde, köylerden il ve ilçe merkezlerine taşınmalı eğitim yaygın olarak kullanılmaktadır ([http://bolu.gov.tr.](http://bolu.gov.tr), 23 Mart 2018'de erişildi).

İlde bilgisayar ve internet kullanım oranlarının gösterildiği Tablo 3.7'ye göre son 12 yılda bilgisayar ve internet kullanım oranlarında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Bilgisayar kullanım oranı bu sürede yüzde 38,9 oranında artış göstermiştir. Verilen tüm

yıllarda erkek nüfusun bilgisayar kullanımı, kadınlara göre daha yüksek orandadır. 2017 yılında erkek nüfusunun yüzde 65,7'si; kadın nüfusun ise yüzde 47,7'si bilgisayar kullanabilmektedir.

Tablo 3.7: Bilgisayar ve internet kullanımı (16-74 yaş,%)

	Bilgisayar Kullanım Oranı			İnternet Kullanım Oranı		
	Kadın	Erkek	Ortalama	Kadın	Erkek	Ortalama
2005	11,5	23,9	17,7	8,6	19,3	13,9
2008	29,1	47,3	38,1	27	44,8	35,8
2012	38,5	59	48,7	37	58,1	47,4
2017	47,7	65,7	56,6	58,7	75,1	66,8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Araştırması, 2005-2017.

İnternet kullanım oranlarında ise son 12 yılda yüzde 52,9 oranında artış yaşanmıştır. Bilgisayar kullanım oranında olduğu gibi, internet kullanım oranında da erkek nüfusun önde olduğu görülmektedir. 2017 yılı internet kullanım verilerine bakıldığında erkek nüfusun yüzde 75,1'i; kadın nüfusun ise 58,7'si internet kullanmaktadır. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere ilde internet kullanım oranı, bilgisayar kullanım oranından daha fazladır.

3.2.1.6. Göçler

Nüfusun yaşadığı bölgeden, başka bir yerleşim yerine bireysel veya gruplar halinde geçici ya da devamlı olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanan göçler, nüfusun coğrafi alana dağılmasına temel etkenlerden biri olduğundan birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Göçler, nüfusun yerleşimi yanında demografik yapısına da etki ettiğinden, sadece bedensel bir değişim değil, aynı zamanda kültürel etkileşimi de gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, kültür farklılıklarının olduğu mekânlarda bu etkileşim ve uyum biraz da zor olmaktadır (Doğanay 1997: 174).

İçinde bulunulan olumsuz şartlar nedeniyle tüm Türkiye'de olduğu gibi, Bolu'da da kırsal kesimdeki nüfus, kentlere itilmektedir. Kırın kültürel olanaklarının sınırlılığı, çalışanların gelirinin yetersizliği, gelecek için güvencenin bulunmaması gibi nedenler köylerdeki nüfusu kentlere iten temel nedenlerdendir (Ulusoy 2003: 25).

Tablo 3.8: İlin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı

	Alınan Göç	Verilen Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2000*	34.109	44.362	-10.253	-26,4
2008	10.049	11.032	-983	-3,7
2012	13.136	9.677	3.459	12,4
2018	18.307	3.480	14.827	11,2

Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçları, 2008-2018. *TÜİK, GNS sonuçları, 2000.

İlin göç hareketlerinin ortaya konulduğu yukarıdaki tabloya göre, 2000 yılındaki aşırı göç hareketleri dikkat çekmektedir. Bunun esas nedeni, ilde 1999 yılında yaşanan büyük depremler ve sonrasında gerçekleşen idari bölünmedir.

2008 yılında da net göç miktarı negatif seviyeye düşmüştür. Buna bağlı olarak da net göç hızı binde -3,7'ye kadar gerilemiştir. Maksimum net göç miktarın yakalandığı 2012 yılında net göç hızı binde 12,4 olmuştur. Diğer yıllarda ise net göç miktarı ve net göç hızı pozitif seviyededir.

Tablo 3.9: Eğitim durumuna göre alınan ve verilen göç oranı (6 yaş üzeri,%)

	2009		2012		2014		2017	
	Alınan	Verilen	Alınan	Verilen	Alınan	Verilen	Alınan	Verilen
Okuma Yazma Bilmeyen	2,8	2,2	1,5	1,8	1,5	1,1	0,9	1,1
O.Y Bilen	9,8	11,8	10,3	11,6	6,6	5,9	4,8	4,9
Okula Gitmemiş	18,9	17,9	11,5	10,7	14,5	12,0	13,2	11,8
İlköğretim	8,4	8,2	12,5	14,7	10,3	9,4	7,8	6,8
Ortaokul	2,8	3,3	2,5	2,2	4,1	3,7	5,1	4,6
Lise ve Dengi	41,7	31,3	44,8	33,7	42,8	38,7	45,5	36,6
Üniversite	11,7	19,8	13,7	21,6	17,8	26,4	19,4	30,9
Yüksek Lisans	0,7	0,9	1,0	1,4	1,4	1,8	2,5	2,6
Doktora	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
Bilinmeyen	2,9	4,3	1,9	1,9	0,6	0,5	0,3	0,3

Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçları, 2009-2017.

Göçün yaşanmış olduğu dönemlerde göç eden kişilerin eğitim seviyesine göre durumu ise Tablo 3.9'da gösterilmiştir. Buna göre verilen tüm yıllarda en fazla ile göç eden ve ilden göç eden nüfus lise ve dengi, en az göçün alınıp verildiği eğitim seviyesi de doktora'dır. Son 8 yılda üniversite eğitim seviyesindeki göçlerde önemli artışlar görülmektedir. Öyle ki alınan göçte yüzde 7,7; verilen göçte ise yüzde 11,1 artış gerçekleşmiştir.

Ayrıca TÜİK verilerine göre il son 10 yılda (2008-2017) aldığı göçün yüzde 20,7'sini İstanbul'dan, yüzde 18,3'ünü Ankara'dan ve yüzde 5,2'sini de Düzce ilinden almıştır. Aynı zaman aralığında en fazla göç verdiği iller ise İstanbul (%19,8), Ankara (%19,3) ve Kocaeli (%5,1)'dir.

3.2.1.7. Nüfus ve Sosyal Yapıdaki Değişimin ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi

Bu kısımda Bolu İl Gelişme Planı “Nüfus ve Sosyal Yapı” kapsamında belirtilen temel hedefler ortaya konulmuş ve bu hedeflerde ilin hangi aşamada olduğu da hedeflerle birlikte değerlendirilmiştir.

Hedeflerden ilki, çevre ilçelerden il merkezine ve diğer illere yaşanmakta olan göçün engellenmesidir. Yerleşik nüfusu göçe iten istihdam koşulları analiz edilmeli, iyileştirilmeli ve yeni istihdam alanları desteklenmelidir. Planın hazırlanmasından 2018 yılına kadar geçen zamanda ilin çevre ilçelerinin tamamında nüfus kaybı yaşanmış ve toplamda da 29.360 (2000 yılındaki çevre ilçe nüfusunun %21,6'sı) kişilik azalma gerçekleşmiştir. Aynı zaman diliminde Merkez ilçede ise toplam nüfus miktarı 70.516 (2018 yılı Merkez nüfusunun %34,3'ü) kişi artmıştır.

Çevre ilçelerden ve kırsal alandan merkeze doğru gittikçe artan nüfus akışını durdurabilmek için il merkezi, çevre ilçeler ve kırsal alanın ayrı ayrı analiz edilmesi faydalı olacaktır.

İkinci hedef, nüfus artış hızını kontrol altında tutarak, ileriye dönük nüfus projeksiyonlarını hesaplanabilir kılmaktır. İlin nüfus artış hızında yıllara göre sürekli dalgalanmalar yaşanmıştır. Örneğin binde olarak nüfus artış hızı, 2000 yılında 2,9; 2008 yılında -5,9; 2012 yılında 16,4 ve 2018 yılında ise 28 olabilmektedir. Verilen yıllardan da anlaşıldığı üzere nüfus artış hızı seçilen yıllarda dengeli olmayan bir grafik çizmiştir. Ayrıca ilin nüfus artış hızı Grafik 3.1'de de görüldüğü gibi Türkiye nüfus artış hızından bağımsız bir değişkenlik göstermiştir.

Üçüncü hedef, yeterli gerekçesi olmadan gerçekleşen boşanmalar için çözüm üretilmesidir. İilde 2004 yılı sonrasında 27.778 evlenme, 9.938 boşanma gerçekleşmiştir. Boşanmalar yıllara göre tasnifsel olarak incelenirse 2018 yılında gerçekleşen boşanma sayısının (502), 2004 yılında gerçekleşen boşanma sayısından (310) oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu boşanmaların çoğunluğu ise ilk beş yılda gerçekleşmiştir.

Dördüncü hedef, artan yaşlı bağımlılık oranlarına bağlı olarak gerekli politikaların benimsenmesidir. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada nüfus, yaşlanma eğilimindedir. Türkiye de dâhil olmak üzere, bu eğilimin birçok sosyoekonomik etkisi olacaktır. Öyle ki TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2008 yılında yüzde 6,8 olan 65 yaş ve üzeri nüfus; 2018 yılında yüzde 8,8’e yükselmiş, 2050 yılında ise yüzde 17,9’a ulaşacağı düşünülmektedir. Bolu ilinde ise yaşlanma oranları ülkedeki durumdan biraz daha iç karartıcıdır. 2008 yılında yüzde 11,3 olan 65 yaş ve üzeri nüfus; 2018 yılında yüzde 13,1’e yükselmiş, 2050 yılında yüzde 19,2 olması beklenmektedir. Gerek il, gerekse ülke çapında nüfustaki bu değişimlerin iyi okunması ve yaşlanma oranlarının sorun haline gelmeden çözülmesi gerekir. Ancak bu oranlara rağmen son 14 yılda ilde yaşanan nüfus için yeterli miktarda yatırım yapılmamıştır.

Son hedef ise, kırsal yörelerde özellikle kız çocukları ve yaşlı kadınlarda düşük olan okuma yazma oranının yükseltilmesidir. İilde 2000 yılında okuma yazma bilmeyen oranı; yüzde 15,9’u kadın, yüzde 4,8’i de erkek olmak üzere ortancada yüzde 10,4’tür. Son verilerin elde edildiği 2017 yılına gelindiğinde ise okuma yazma bilmeyen oranı; yüzde 6,2’si kadın, yüzde 1,1’i erkek olmak üzere ortalama yüzde 3,7’dir. Diğer bir ifadeyle son 17 yılda kadın nüfusta okuma yazma oranı yüzde 9,7; erkek nüfusta ise yüzde 3,7 artış göstermiştir. Bu artışa rağmen 2017 yılı verilerine göre ilde yüzde 3,7 (9.100)’lik bir nüfus, okuma yazma gibi temel bir gereksinimden yoksundur.

1999 depremleri, ilin birçok alanda olduğu gibi sosyal yapısında da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu süreçte yıkım bölgesinden kaçış ve Düzce’nin ilden ayrılması gibi nedenler ilin nüfusunu azaltmıştır. 2000’li yıllarda sosyal açıdan yeniden yapılanmaya çalışan il için bu seferki tehlike ise kırsal kesimdeki nüfusun korunamaması nedeniyle ortaya çıkan nüfus kayıplarıdır. Böyle bir durumda hedefler

ortaya koyan Bolu İl Gelişme Planı, “Nüfus ve Sosyal Yapı” bağlamında istatistikî verilerle birlikte değerlendirildiğinde, 15 yıl geçmiş olmasına rağmen plandaki hedeflerin gerçekleştirilemediği ortaya çıkmaktadır.

3.2.2. Tarım Kesimi ve Yapısal Değişim

Türkiye'de tarım sektörünün payı geçmiş yıllara nazaran azalma göstermiştir. Öyle ki GSMH içinde 1970 yılına kadar yüzde 40 olan tarım sektörünün payı; 1970’li yıllarda yüzde 40’ın, 1980’li yıllarda yüzde 30’un, 1990’lı yıllarda yüzde 20’nin, 1997’den sonraki dönemlerde ise yüzde 15’in altına düşmüştür (www.tarimorman.gov.tr., 2 Eylül 2018’de erişildi).

Alt sektörler yönüyle incelendiğinde ise tarımda en büyük payın yüzde 55-60 oranında bitkisel üretim, geriye kalan kısmın ise orman ve diğer tarımsal ürünlerin oluşturduğu görülür. Tarımsal alanda gelişme gösteren ülkelerde ise alt sektör yönüyle hayvansal üretimlerin payının yüzde 70'lere ulaştığı, bitkisel üretimin ise yüzde 30 seviyesinde kaldığı görülmektedir (Bolu Tarım Master Planı 2006: 74).

Türkiye ile paralellik gösteren Bolu ilinde de bitkisel üretime dayalı tarımın geliştiği görülmektedir. Hayvancılığa dayalı tarımın gelişmemesine sebep iki sorundan ilki, besi hayvancılığı yerine yaygın olarak mera hayvancılığının yapılıyor olması, ikincisi ise yerli hayvan ırklarının ıslah edilmeyişidir.

3.2.2.1. Tarımda Nüfus Yapısı ve Arazi Kullanımı

İktisadi hayatın yaratıcısı insan olduğundan, nüfus ve ekonomi arasındaki ilişki oldukça fazladır. Bir yandan çeşitli insan gereksinimlerini karşılayan nüfus, mal ve hizmetler için talep oluştururken, diğer taraftan üretimin önemli bir ögesi olan işgücü arzını sağlar (Rehber ve Çetin 1998: 18). Böylesi önemli işlevleri yerine getiren nüfusun, kırsal kesimi ve istihdamı da iktisadi gelişme açısından oldukça önemlidir.

Bolu ilinin ilçelere göre köy nüfus oranlarının verildiği Tablo 3.10'a göre, son 18 yılda köy nüfusu toplamda yüzde 20 oranında azalmıştır. Bu oranına miktarsal olarak bakıldığında Merkez ilçede 18.249, Gerede'de 4.964, Mudurnu'da 7.234, Dörtdivan'da 2.047, Mengen'de 4.453, Göynük'te 2.365, Seben'de 1.727, Yeniçağa'da 995, Kıbrısçık'ta 958 ve toplamda da 42.992 kişi köyden göç etmiştir. Diğer bir ifadeyle niceliksel olarak tüm ilçeler nüfus kaybetmiştir.

Tablo 3.10: Kırsal Kesimde Yaşayan Nüfus Oranı (%)

	2000*	2008	2012	2018
Merkez	37,4	21,3	22,3	15,7
Dörtdivan	65	56,4	56,1	58,1
Gerede	39,1	33,6	30	32,8
Göynük	73,2	74,9	75,3	72,9
Kıbrısçık	53,9	64,5	65,2	63
Mengen	67,2	41,9	39,8	46,3
Mudurnu	76,3	71,2	67,2	61,9
Seben	51,1	55,2	55,8	53,5
Yeniçağa	36,9	35,3	34,2	37,3
Toplam	47,3	34	32,7	27,3

Kaynak: *Bolu Tarım İl Müdürlüğü 2001 Yılı Çalışma Raporu. TÜİK, ADNKS sonuçları, 2008-2019.

Oransal olarak incelendiğinde ise Merkez yüzde 21,7; Gerede yüzde 6,3; Dörtdivan yüzde 6,9; Mengen yüzde 20,9; Mudurnu yüzde 14,4 ve Göynük yüzde 0,3 azalış, Yeniçağa yüzde 0,4; Kıbrısçık yüzde 9,1 ve Seben yüzde 2,4 artış göstermiştir.

2018 yılı Türkiye toplam nüfusunun sadece yüzde 7,7'si; Bolu'daki toplam nüfusun ise yüzde 27,3'ü köylerde yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr., 21 Mart 2019'da erişildi). Köylerde yaşayan nüfus bakımından il, ülke ortalamasının üzerindedir.

Kırsal göçlerle birlikte kırsal alanlarda, giderek yaşlanan ve tarım dışı işlerle uğraşan bir kesim ortaya çıkmış ve sonucunda doğal olarak tarımsal üretim azalmıştır. Bu durum ili ve ülkeyi tarımdan uzak hale getirmekte ve birçok ürünün il/ülke dışından alınmasına sebep olmaktadır (Sav ve Sayın 2018: 2).

Köydeki emeğin niceliği incelendikten sonra, arazinin kullanımına ilişkin verilere bakıldığında tarım sektöründeki işletmelerin küçük, arazilerin parçalı ve dağınık olduğu; bunu düzenleyen yasal düzenlemelerin de olmadığı görülür. Bunun haricinde 2000 yılında arazinin en büyük payını yüzde 55 oranıyla ormanlar; kalan

yüzde 45'lik alanın, yüzde 18'ini tarım arazileri; yüzde 15'ini çayır ve meralar; yüzde 12'sini ise tarım dışı araziler oluşturmaktadır (Bolu Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu 2001: 48).

İlde toprak kaynakları ihtiyacı karşılayacak oranda mevcut olmasına rağmen arazide kullanımın hatalı olması, çarpık kentleşme ve sanayileşme, orman yangınları, düzensiz turizm yatırımları gibi yanlışlıklar arazi kullanımını sınırlandırarak üretimsel gücü olumsuz etkilemektedir (Bolu Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu 2001: 47).

2017 yılındaki verilere bakıldığında ise; orman alanlarının yüzde 64'e çıktığı, tarımsal alanların yüzde 15'e düştüğü, çayır ve mera alanlarının yüzde 15'te kaldığı ve tarım dışı arazinin de yüzde 6'ya düştüğü görülmektedir (Bolu Orman Bölge Müdürlüğü 2018).

Tarımsal alan olarak bakıldığında, 832.339 hektar olan ilin toplam yüzölçümünün 124,851 (%15) hektarı tarım arazisidir. Salt tarımsal alan olarak belirtilen birinci, ikinci ve üçüncü sınıf tarımsal alan 86.937 hektardır. Bu alana bazı özel şartlar altında üretim yapılan dördüncü sınıf toprakların alanı da eklendiğinde, toplam tarımsal alan 121.200 hektarı bulmaktadır. Toplam alanın; 34.336 hektarlık alanında sulu tarım, 86.864 hektarlık alanında ise kuru tarım yapılmaktadır (Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2018).

Bu bilgiler ışığında ilin tarımsal alan kullanımına ilişkin verilerin bulunduğu Tablo 3.11'e göre; toplam işlenen tarım alanlarında yıllara göre sürekli azalmalar yaşanmıştır. Öyle ki son 13 yılda 14.378 hektar alanın azaldığı görülmektedir. Bu azalma, 11.850 hektar ile ekilen tarım alanları ve 394 hektar ile de sebzelik tarım alanlarında gerçekleşmiştir.

Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanında ise; dalgalanmalar olmakla birlikte son 13 yılda 840 hektar artış görülmüştür. Bu grupta, bağ alanlarında 189 hektarlık azalma; meyve, içecek ve baharat bitkilerinin alanında 1.029 hektarlık artış gerçekleşmiştir.

Bunların dışında yem bitkileri alanı 11.476 hektar artmış, süs bitkileri alanında ise sadece 2012 yılında 2 hektar alanda üretim yapılmıştır.

Tablo 3.11: Tarımsal alan kullanımı (Ha)

	2004*	2008	2012	2017
Ekilen tarım alanı	104.040	102.336	96.256	92.190
Nadas bırakılan alan	23.160	21.575	19.312	18.650
Sebzelik tarım alanı	1.461	1.521	999	1.067
Toplam işlenen tarım alanı	128.661	125.432	116.569	111.908
Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı	2.600	2.513	3.498	3.629
Bağ alanı	400	408	385	211
Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı	3.000	2.921	3.883	3.840
Yem bitkileri alanı	7.369	9.084	17.828	18.845
Süs bitkileri alanı	-	-	2	-
Toplam	139.030	137.437	138.282	134.593

Kaynak: *TÜİK, Tarımsal veriler, 2004. Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2008-2017.

Ekilen tarım alanları toplamında son 13 yılda 11.850 hektarlık azalmanın olduğuna yukarıda değinilmiştir. Tablo 3.12’de de tarımsal ürün gruplarının ne kadar alan kapladığının yıllara göre değişimleri verilmiştir.

Ekilen tarımsal bitki alanlarında en büyük pay, tahıllar grubunun alanındadır. Ancak tahıl alanlarında, verilen yılların tamamında düşüş gerçekleşmiş ve son 14 yılda 19.748 hektar alanda azalma görülmüştür.

Patates, kuru baklagiller ve diğer yumrulular; tahıl alanlarından sonra gelen en büyük ikinci alanlardır. Bu türlerde de yıllara göre azalma yaşamış, son 14 yılda 5.508 hektarlık düşüş gerçekleşmiştir.

Parfümeri ile eczacılık bitkileri, şekerpancarı ve yem bitki tohumları alanında 496 hektar; şeker imalatında kullanılan bitkilerin alanında 168 hektar azalma görülmüştür. Ayrıca 2018 yılında bu iki grubun üretim alanları bitme noktasına gelmiştir.

Tarımsal üretim alanları artış eğiliminde olan bitki türlerinde ilk olarak yem bitkilerinin alanı göze çarpmaktadır. Bu tür son 14 yılda 11.308 hektar artış göstermiştir. İkinci olarak da yağlı tohumlar üretimi alansal olarak 956 hektar artmıştır.

Tablo 3.12: Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (Ha)

	2004*	2008	2012	2018
Parfümeri, eczacılık vb. bitkiler, şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları	530	593	600	34
Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular	11.159	10.312	9.817	5.651
Saman ve ot (yem bitkileri)	7.369	8.998	17.658	18.677
Şeker imalatında kullanılan bitkiler (şeker pancarı)	186	106	34	18
Tahıllar	84.569	81.793	66.706	64.821
Yağlı tohumlar	227	270	1.172	1.183
Toplam	104.040	102.073	95.987	90.384

Kaynak: *TÜİK, Tarımsal veriler, 2004. Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2008-2018.

Seracılık alanlarına bakıldığında ise, 2000 yılında ilde bitki deseninin artırılması amacıyla il özel idaresi tarafından seracılık faaliyetleri, 40 adet sera çalışması ile başlatılmıştır. 240 metrekarelik (30x8) metre tip projeli ve damlama su sistemli plastik sera çalışmasının yürütüldüğü ilde, 15 ürünü kapsayan bir ürün deseni oluşturulmuştur (Aydın 2003: 22).

İldeki niteliklerine göre örtü altı tarım alanlarına bakıldığında 2004 yılında 37 hektar yüksek tünel; 2008 yılında 40 hektar yüksek tünel; 2012 yılında 5 hektar plastik sera, 47 hektar yüksek tünel, 2 hektar alçak tünel; 2018 yılında ise 25 hektar plastik sera, 25 hektar da yüksek tünel örtü altı tarım alanı bulunmaktadır (Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2019).

İlde tarım alanlarının küçük, parçalı ve sayıca fazla olması, belirlenen tarımsal politikaların uygulanmasını güçleştirmektedir. Gerek tarım politikalarının en iyi şekilde uygulanabilmesi, gerekse topraktan en fazla verimin alınabilmesi için arazide toplulaştırma yapılması gerekmektedir.

3.2.2.2. Bitkisel Üretim

Önceki kısımda tarımsal alan kullanımı ortaya konulduktan sonra bu kısımda üretim miktarları belirlenerek verimlilik sınanacaktır. Ancak ondan önce üretimde başat rol oynayan ve emeğin işini kolaylaştıran tarımsal makineleşme oranlarındaki değişim irdelenecektir.

Tarımsal üretimin yapıldığı tarımsal alet ve makinelerin yıllara göre değişimlerinin incelendiği aşağıdaki tabloya göre son 14 yılda pulluk sayısında 80 azalma, biçerdöver sayısında ise sadece 4 artış gerçekleşmiştir.

Tablo 3.13: Tarımsal alet ve makineler

	Pulluk	Ekim makinesi	Gübre dağıtma makinesi	Su pompası	Sabit süt sağım tesisi	Seyyar süt sağım makinesi	Biçerdöver	Traktör
2004	14.168	1.630	2.078	1.614	36	1.874	38	12.313
2008	13.761	1.724	4.280	3.669	190	5.705	45	12.227
2012	13.937	2.184	5.047	3.762	182	6.545	48	12.781
2018	14.088	2.343	5.256	3.862	199	6.721	42	13.305

Kaynak: TÜİK, Tarım verileri, 2004-2018.

Son 14 yılda alet ve makinelerde pozitif yönde değişiklik gösteren alet ve makineler sırasıyla şunlardır: seyyar süt sağım makinesi (4.847), gübre dağıtma makinesi (3.178), su pompası (2.248), traktör (992), ekim makinesi (713) ve sabit süt sağım makinesi (163)'dir.

Arazide etkili bir traktör kullanılabilmesi için sulu tarım yapılan alanlarda 5 hektar; kuru tarımın yapıldığı alanlarda ise 10 hektar ve üzerinde alana ihtiyaç vardır. İlde 2018 yılı tarım alanları ve traktör sayıları göz önüne alındığında traktör başına 9,1 hektar alanın düştüğü görülmektedir (Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2019). Verilerden de anlaşılacağı üzere, ildeki traktör sayısı alan kullanımı için yeterlidir.

TÜİK verilerine göre Türkiye'de ise 2018 yılında il başına ortalama 17.025 pulluk, 5.804 ekim makinesi, 5.355 gübre dağıtma makinesi, 8.908 su pompası, 159 sabit süt sağım tesisi, 4.106 seyyar süt sağım makinesi, 213 biçerdöver, 16.446 traktör düşmektedir.

Üretim miktarlarından ilk incelenecek olan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarının gösterildiği Tablo 3.14'deki veriler incelendiğinde toplam üretimde, 2004-2018 yılları arası artış yaşanmış olsa da, 2008 yılından sonra sürekli olarak azalmalar meydana gelmiştir.

14 yıl öncesinde 1.201 ton olan parfümeri, eczacılık vb. bitkiler, şekerpancarı ve yem bitki tohumları, 2018 yılında üretimi bitme noktasına gelmiş ve 136 tona kadar düşmüştür.

Şeker pancarı üretimi 2004 yılında 6.748 ton yapılırken, 2018 yılında üretimi 648 tona kadar düşmüştür. Tahıl üretiminde de son 14 yılda 50.855 ton düşüş gerçekleşmiştir.

2004 yılından sonraki dönemlerde artış gösteren iki tarımsal üründen ilki üretiminde 262.181 ton artış gösteren yem bitkileridir. İkincisi ise 2008 yılında düşüş yaşasa da toplamda 2.620 ton artış gösteren yağlı tohum bitkileridir.

Tablo 3.14: Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı (Ton)

	2004	2008	2012	2018
Parfümeri, eczacılık vb. bitkiler, şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları	1.201	1.350	1.318	136
Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular	285.110	279.492	274.167	150.730
Saman ve ot (yem bitkileri)	98.901	186.184	234.162	361.082
Şeker imalatında kullanılan bitkiler (şeker pancarı)	6.748	3.765	641	648
Tahıllar	196.720	199.177	157.361	145.865
Yağlı tohumlar	397	368	2.239	3017
Toplam	589.077	670.336	669.888	661.478

Kaynak: TÜİK, Tarım Verileri, 2004-2018.

Patates ve kategorisindeki diğer bitkilerin oluşturduğu grupta da yıllara göre önemli düşüşler yaşanmıştır. Öyle ki 2004 yılından 2018 yılına kadar üretiminde toplam 134.380 ton düşüş gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle 2004 yılındaki üretime göre 2018 yılında, yüzde 53 oranında düşüş meydana gelmiştir. Ayrıca il, ülke genelinde üretilen toplam patates miktarının 2004 yılında yüzde 4,5'ini üretirken, bu oran 2018 yılında yüzde 2,3'e kadar düşmüştür (www.tuik.gov.tr., 25 Şubat 2019'da erişildi).

Tarımsal ürünlerin türlerine göre dağılımının gösterildiği EK 1'de, 2004 yılında tüm üretimin yüzde 50,5'i patates, yüzde 15,9'u durum buğdayı, yüzde 12,4'ü de mısır silajıdır. 2018 yılına gelindiğinde ise tüm üretimde patates yüzde 22,7; mısır silajı yüzde 29,6; durum buğdayı ise yüzde 17'lik pay almıştır. Bu bilgiler ışığında son 14 yılda

patates üretiminin büyük düşüş yaşadığı söylenebilir. Ayrıca her iki yılda da ürün çeşitliliği değişmemiştir.

Patates üretimi düşüşünde etkili olan en önemli etkenlerden birisi üreticinin donanımlı depolarının olmamasıdır. Öyle ki tam donanımlı ve korumalı patates depolarına sahip olmayan üretici, hasattan sonra en makul zamanda (genellikle tarlada ucuz fiyatlara) ürününü pazarlayarak elden çıkarmak istemektedir. Aksi takdirde iyi koşullarda depolanmayan patatesler için çok miktarda fireler ortaya çıkacaktır. Bunun dışında ürünün depoya taşınması ve depoların kira bedelleri maliyeti artıracaktır. Üreticilerin ürünlerini piyasaya arz ettiği bu dönemlerde, pazardaki üretim çokluğu sebebiyle toptan alım yapan tüccarların fiyatları tayin etme gücü artmaktadır (Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2019).

En çok üretimi yapılan üç tahıl ve diğer bitki ürünlerinin verimliliğine bakıldığında fazla bir değişimin olmadığı göze çarpar. Öyle ki 2004 yılında 214 (da/kg) olan buğday verimliliği 2018 yılında 229'a; 2004 yılında 4.753 (da/kg) olan mısır silajı 2018 yılında 4.867 birime yükselmiştir. Patates üretimindeki verimlilik ise 2004 yılında 2.789 (da/kg)'dan 2018 yılında 2.760'a gerilemiştir (www.tuik.gov.tr., 12 Mart 2019'da erişildi).

Sebze üretim miktarının verildiği EK 2'ye göre; 2004 yılında üretimi yapılan 16.233 ton sebze; taze fasulye (%30,8), pırasa (%8,8) ve bal kabağı (%8,7) en çok üretimi olanlardır. 2018 yılına bakıldığında ise 25.766 ton sebze üretiminde söz sahibi ürünler, sofralık domates (%75,3), marul (%4,4) ve bal kabağı (%4,2)'dir. Bu bağlamda taze fasulye, biber, pırasa ve soğan üretimi son 14 yılda bitme noktasına gelmiştir.

Sebze üretimindeki verimlilik de son 14 yılda önemli düşümler yaşamıştır. Verimlilikte fasulye yüzde 32, pırasa yüzde 30 ve kabak yüzde 8 oranında azalmıştır (www.tuik.gov.tr., 11 Mart 2019'da erişildi).

EK 3'te ise meyve üretiminin türlere göre dağılımı verilmiştir. Bu tabloya göre 2004 yılında 42.760 ton meyve üretiminde, elma türleri (%65,1), armut (%9,9) ve üzüm

(%7,2) üretimleri zirvededir. 2018 yılında ise 33.817 ton meyve üretiminde, elma türleri (%67), armut (%9,6) ve erik (%4,7) en fazla üretimi olan meyvelerdir. Ayrıca son 14 yılda toplam meyve üretiminin de 8.943 ton düştüğü dikkat çekmektedir.

Son 14 yılda elma türleri ve erikteki verimlilik 1 birim (kg/ağaç sayısı) artmış, armut 4 birim (kg/ağaç sayısı) üzüm ise 128 birim (da/kg) azalmıştır (www.tuik.gov.tr., 12 Mart 2019’da erişildi).

Örtü altı sebze ve meyve üretim miktarlarında 2004 yılından 2008 yılına kadar artış olmuş, bu yıldan sonra sürekli azalma görülmüştür. Son 14 yılda toplam azalma 343 ton olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.15: Örtü altı tarımsal üretim miktarı (Ton)

	Biber	Domates	Salatalık	Marul	Diğer	Toplam
2004	50	455	136	36	15	692
2008	55	515	235	51	19	875
2012	31	290	121	19	12	473
2017	20	173	126	18	12	349

Kaynak: TÜİK, Tarım verileri, 2004-2018.

Belirtilen azalma türlere göre irdelenirse; biber 30 ton, domates 282 ton, salatalık 10 ton, marul 18 ton ve diğer türlerin üretim miktarı da 3 ton olduğu anlaşılır. Görüldüğü üzere örtü altı üretimdeki 343 ton azalmanın 282 tonunu domates sebzesi oluşturmaktadır.

Organik bitkisel üretime bakıldığında ise (Tablo 3.16), bu alanda çiftçilik yapanların sayısında son yıllarda önemli azalmalar meydana gelmiş ve 2017 yılında 9 kişiye kadar düşmüştür. Buna bağlı olarak üretim alanlarında da son 13 yılda 483 hektar azalma oluşmuştur.

Tablo 3.16: Organik bitkisel üretim

	Çiftçi sayısı	Üretim alanı (Ha)	Üretim miktarı (Ton)
2004	77	514	1.146
2008	10	59	528
2012	5	25	363
2017	9	31	504

Kaynak: TÜİK, Tarım verileri, 2004-2017.

Üretim miktarında ise 2017 yılında, 2012 yılına göre 141 ton artmış olsa da, 2012 yılından önceki dönemlerde azalmalar görülmüştür. Özellikle son 13 yıldaki 642 tonluk azalma, 2004 yılındaki üretim miktarının yüzde 56'sına denk gelmektedir.

İlde üretim yapan çiftçilerin yaş ortalaması yüksektir. Bu durum tarımsal üretimde birçok sorun ortaya çıkarmaktadır. Örneğin yaşlı çiftçilerin üretimde yeni gelişme gösteren teknik tarım yerine eski alışkanlıklarını ve tecrübelerini kullanmaya devam etmeleri, verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca geçimlerini zor da olsa tarımdan sağlayan bu üreticilerin hayattan ayrılması halinde, sosyoekonomik olarak zayıf durumda bulunan kırsal alanlar, genç nüfustan yoksun olacak ve bu alanlar atıl kalacaktır (Bolu Tarım Master Planı 2006: 79).

3.2.2.3. Hayvansal Üretim

Hayvansal üretimin en büyük kolunu oluşturan büyükbaş hayvanlar, verimi ve ekonomik değerinin yüksek oluşu nedeniyle tarımsal faaliyetler arasındaki yerini her zaman korumaktadır. TÜİK verilerine göre ildeki büyükbaş hayvanlar türlerine göre incelenirse, 2004 yılında 113.078 sığır, 1.147 manda; 2008 yılında 118.669 sığır, 772 manda; 2012 yılında 133.967 sığır, 1281 manda ve 2018 yılında 131.338 sığır, 542 manda bulunmaktadır.

Tablo 3.17: İlçelere göre büyükbaş hayvan sayısı

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	7.400	6.702	6.340	9.229
Gerede	26.386	22.958	22.093	22.301
Göynük	10.755	12.060	16.347	16.831
Kıbrısçık	2.863	4.150	6.100	7.393
Mengen	6.293	5.325	7.705	7.622
Merkez	28.479	30.753	34.559	34.318
Mudurnu	21.043	27.878	32.288	25.029
Seben	7.258	7.109	6.660	5.913
Yeniçağa	3.748	2.506	3.156	3.296
Toplam	114.225	119.441	135.248	131.932

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

Büyükbaş hayvan sayılarının ilçelere göre dağılımının verildiği Tablo 3.17'de, tüm yıllarda en fazla büyükbaş hayvanın olduğu ilçe, Merkez; en az olduğu ilçe ise

Yeniçağa'dır. Son 14 yılda büyükbaş hayvan sayısında; Merkez (5.839), Göynük (6.076), Kıbrısçık (4.530), Mudurnu (3.986), Mengen (1.329) ve Dörtdivan (1.829) ilçelerinde artış gerçekleşmiştir. Aynı zaman diliminde düşüşün olduğu ilçeler ise Gerede (4.085), Yeniçağa (452) ve Seben (1.345)'dir.

2018 TÜİK verilerine göre Türkiye'nin büyükbaş hayvan ortalaması 212.604, Bolu ilinde ise toplam 131.932 büyükbaş hayvan vardır. İldeki büyükbaş hayvan sayısı, ülke ortalamasının yüzde 62'sine denk gelmektedir.

Sağılan büyükbaş hayvan sayılarına bakıldığında, 2004 yılında 41.141 (%36); 2008 yılında 34.282 (%28,7); 2012 yılında 42.087 (%31,1) ve 2018 yılında ise 49.023 (%37,1) baş hayvan bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr., 25 Mart 2019'da erişildi).

Büyükbaş hayvan, toplam süt üretiminde yıllara göre artış yaşanmış ve son 14 yılda 68.755 (%73) ton artış olmuştur. Azalışın olduğu ilçeler Seben ve Göynük'tür. Ayrıca 2008 yılında Dörtdivan, Göynük ve Yeniçağa'da önemli düşüşler gerçekleşmiştir.

Tablo 3.18: Büyükbaş hayvan süt üretimi (Ton)

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	4.134	540	6.015	12.433
Gerede	13.330	12.041	12.421	15.749
Göynük	13.475	3.938	9.940	12.667
Kıbrısçık	1.530	2.413	3.965	11.551
Mengen	5.285	4.314	6.483	10.964
Merkez	22.201	21.054	27.999	49.701
Mudurnu	20.523	37.635	44.525	36.229
Seben	9.706	9.708	7.902	7.859
Yeniçağa	3.147	1.912	3.409	4.933
Toplam	93.332	93.555	122.659	162.087

Kaynak: Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2019.

Üretilen süt miktarı ile sağılan hayvan sayıları arasında çelişkiler bulunmaktadır. Öyle ki, 2008 yılında sağılan büyükbaş hayvan sayısı 2004 yılına göre 6.859 baş düşerken, süt üretiminde artış görülmüştür.

Türkiye’de 2018 yılı büyükbaş hayvan süt üretimi ortalama 248.304 tondur (www.tuik.gov.tr., 25 Ağustos 2018’de erişildi). İlde ise toplam büyükbaş hayvan süt üretimi Tablo 3.18’de görüldüğü üzere 162.087 tondur. İl, ülke ortalamasındaki üretimin yüzde 65’ine; tüm üretimin ise yüzde 0,8’ine erişebilmiştir.

Süt verimlerinde ırklara ve besleme koşullarına göre farklılıkların ortaya çıktığı görülür. Bunun için büyükbaş hayvan verimliliklerinin artırılabilmesi için ya yerli hayvanların melezleştirilmesi ya da beslenme koşullarının iyileştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.

TÜİK verilerine göre ildeki küçükbaş hayvanların türlerine göre bakıldığında, 2004 yılında 79.568 koyun, 23.301 keçi; 2008 yılında 74.931 koyun, 18.064 keçi; 2012 yılında 84.042 koyun, 29.436 keçi ve 2018 yılında 95.203 koyun, 26.318 keçi olduğu görülmektedir.

Tablo 3.19’da da belirtildiği gibi küçükbaş hayvan sayıları, son 14 yılda 18.652 baş artmıştır. Bu artışta, Kıbrısçık (13.366), Merkez (5.937), Gerede (2.915), Dörtdivan (2.738), Mengen (1.631), Göynük (15) etkili olmuştur. Mudurnu (6.638), Seben (409) ve sektörün bitme noktasına geldiği Yeniçağa (903) ilçelerinde ise azalma görülmüştür.

Tablo 3.19: İlçelere göre küçükbaş hayvan sayıları

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	4.275	4.975	4.100	7.013
Gerede	3.000	2.130	4.265	5.915
Göynük	11.900	10.870	13.590	11.915
Kıbrısçık	13.910	10.300	24.279	27.276
Mengen	6.210	5.257	7.205	7.841
Merkez	9.810	17.700	20.505	15.747
Mudurnu	20.990	16.000	13.725	14.352
Seben	31.384	25.366	25.048	30.975
Yeniçağa	1.390	397	761	487
Toplam	102.869	92.995	113.478	121.521

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

2018 yılı TÜİK verilerine göre, Türkiye’de küçükbaş hayvan ortalaması 569.351, Bolu ili küçükbaş hayvan toplamı ise 121.521’dir. İl, küçükbaş hayvan

sayısında ülke ortalamasının yüzde 21,3'üne; tüm üretimin ise yüzde 0,3'üne ulaşabilmiştir.

Tablo 3.20'de ise ilde üretilen küçükbaş hayvan süt miktarının ilçelere göre dağılımı gösterilmiştir. Bu tabloya geçilmeden önce sağılan küçükbaş hayvan sayılarına bakılırsa, 2004 yılında 45.115 (%43,9); 2008 yılında 33.662 (%36,2); 2012 yılında 42.837 (%37,7) ve 2018 yılında 58.246 (%47,9) olduğu görülür (www.tuik.gov.tr., 30 Mart 2019'da erişildi).

Son 14 yılda küçükbaş hayvan süt üretimi, nispi olarak artış göstermiştir. Bu artışa destek sağlayan ilçelere bakılırsa, Kıbrısçık 970 ton; Merkez 325 ton; Mengen 252 ton; Gerede 132 ton ve Dörtdivan 44 ton artış gerçekleştirmiştir.

Tablo 3.20: Küçükbaş hayvan süt üretimi (Ton)

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	142	83	120	186
Gerede	33	37	68	165
Göynük	377	335	366	319
Kıbrısçık	359	229	744	1.329
Mengen	53	126	222	305
Merkez	214	331	375	539
Mudurnu	787	94	343	244
Seben	1.421	1.156	897	1.179
Yeniçağa	44	13	16	13
Toplam	3.429	2.405	3.152	4.278

Kaynak: Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2019.

Toplam süt üretime negatif yönde etki eden ilçeler ise, Mudurnu 543 ton; Seben 242 ton; Göynük 58 ton ve 31 ton ile Yeniçağa'dır. Tüm yıllarda en fazla süt üretimi yapan ilçe Seben, en az üretim yapan ilçe ise yine Yeniçağa'dır.

2018 yılı küçükbaş hayvanı süt üretiminde ülke ortalaması 24.791 ton, ildeki süt toplamı ise 4.278 tondur. İldeki toplam üretim, ülke ortalamasının yüzde 17,3'üne; tüm üretimin ise yüzde 0,2'sine eşittir (www.tuik.gov.tr., 28 Mart 2019'da erişildi).

İlde süt ürünlerinin piyasaya sunulmasında en çok uygulanan yöntem şöyledir: Sütün pazarlaması ya toplayıcılar tarafından ya da il ve ilçe merkezlerine yakın

üreticiler tarafından tüketici veya pazara götürülerek satılmaktadır. Toplayıcılarca alınan sütler ya mandıralara taşınmakta ya da mandıraların taşıyıcıları tarafından alınmaktadır. Toplanan sütler işlenerek pazarda perakende olarak tüketiciye ulaşmaktadır (Bolu Tarım Master Planı 2006: 76).

Küçükbaş hayvancılık sektörünün diğer bir üretim türü yün, keçe, kıl vb.dir. Bu türde son 14 yılda 49,6 ton oranında artış gerçekleşmiştir. Bu artışta en büyük pay 20,7 ton ile Kıbrısçık ilçesinde, en düşük pay ise 5,9 ton azalış gösteren Seben ilçesidir. Ancak bu türün üretiminde Seben tüm yıllarda zirvededir.

Tablo 3.21: Küçükbaş hayvan yün, keçe, tiftik üretim miktarı (Ton)

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	7	12	10,9	18,3
Gerede	5	6	10,4	12,8
Göynük	13,3	12,7	11,5	13,4
Kıbrısçık	24,1	11,6	35,7	44,8
Mengen	9,8	7,8	11,6	13,7
Merkez	19,4	36	40,9	29,8
Mudurnu	22,4	25,1	21,3	25,2
Seben	55,4	45,5	40,7	49,5
Yeniçağa	2,2	0,7	1,5	0,7
Toplam	158,7	157,5	184,5	208,3

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

Yün ve türleri üretiminde 2018 yılı Türkiye ortalaması 899 ton, il toplamı ise yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 208,3 tondur (www.tuik.gov.tr., 5 Mart 2019'da erişildi). Bolu ili yün ve türleri üretiminde ülke ortalamasının yüzde 23,2'sine, tüm üretimin ise yüzde 0,3'üne ulaşabilmiştir.

İlde kanatlı hayvancılık sektörüyle ilgilenen 6 önemli firma⁴ bulunmakta ve çoğu bu firmalara bağlı, 3.406 yetiştirici kümes vardır (Doğu Marmara Kalkınma Planı 2015: 59).

Yıllara göre et tavukları sayısına bakıldığında 2004 yılından sonra müthiş bir düşüşün olduğu görülmekte, bunu diğer yıllardaki düşüşler takip etmektedir. Son 14 yılda toplam et tavuğu sayısında yüzde 71,9 oranında azalma gerçekleşmiştir.

⁴Akpiliç, Beypiliç, Bolca Hindi, CP Piliç, Erpiliç, Pak Piliç.

2004 yılı temel alındığında, 2018 yılı itibariyle Kıbrısçık yüzde 86,8; Göynük yüzde 88,4; Merkez yüzde 70,7; Gerede yüzde 42,8 ve Dörtdivan yüzde 6 oranında düşüş yaşamıştır. Oran olarak en yüksek düşüşün yaşandığı Göynük ve Merkez’de toplam düşüşün yüzde 91’i gerçekleşmiştir. Bu düşüslere karşın son 14 yılda et tavuğu sayısında Yeniçağa, Seben, Mudurnu ve Mengen ilçelerinde ise artış sağlamışlardır.

Tablo 3.22: İlçelere göre et tavuğu sayısı

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	1.750.000	1.600.000	1.750.000	1.644.490
Gerede	1.659.875	325.000	400.000	950.000
Göynük	47.138.764	7.712.788	2.100.000	5.450.000
Kıbrısçık	8.500.000	1.970.000	1.850.000	1.123.480
Mengen	350.000	90.000	470.000	420.000
Merkez	22.500.000	7.300.000	11.300.000	6.600.000
Mudurnu	4.000.000	5.744.000	7.162.000	6.650.000
Seben	80.000	110.500	382.750	351.456
Yeniçağa	180.000	1.210.000	496.000	1.038.615
Toplam	86.158.639	26.062.288	25.910.750	24.228.041

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

2018 yılı et tavukçuluğunda ülke ortalaması 2.833.416 iken, aynı yılda ilde toplam 24.248.041 tavuk üretilmiştir. Ayrıca 2018 yılında ülkede üretilen et tavuklarının yüzde 11’i Bolu’da üretilmiştir. Bu oran 2004 yılında yüzde 36,2’dir (www.tuik.gov.tr., 5 Nisan 2019’da erişildi).

Yumurta tavuğu sayısı, et tavuğu sayısının aksine yıllara göre artış göstermiştir. Öyle ki son 13 yılda 2,9 kat artış sağlanmıştır. Bu artış Mudurnu (340 bin), Merkez (68 bin), Dörtdivan (5.250) ve Seben (1.320) ilçelerinde gerçekleşmiştir. Azalışın olduğu ilçeler ise Gerede (6.500), Mengen (6.500), Göynük (5.000), Yeniçağa (2.250) ve Kıbrısçık (1.550)’tir.

İl, ülke ortalamasında, toplam et tavuğu üretiminde gösterdiği başarıyı, yumurta tavuğu üretiminde gösterememiştir. Öyle ki 2017 yılında Türkiye’de yumurta tavuğu üretimi ortalaması 1.500.692 iken, ilde aynı yılda toplam 593.020 yumurta tavuğu üretilmiştir. Oransal olarak ise 2017 yılında ilde üretilen toplam yumurta tavuğu, ülkede üretilen ortalama yumurta tavuk sayısının yüzde 39,5’ine, toplam üretimin ise yüzde 0,5’ine eşittir (www.tuik.gov.tr., 6 Eylül 2018’de erişildi).

Tablo 3.23: İlçelere göre yumurta tavuğu sayısı

	2004	2008	2012	2017
Dörtdivan	2.000	4.000	9.700	7.250
Gerede	25.000	20.000	19.800	18.500
Göynük	130.000	180.000	140.000	125.000
Kıbrısçık	2.000	-	-	450
Mengen	18.500	-	7.250	12.000
Merkez	10.000	30.000	278.785	78.000
Mudurnu	10.000	5.000	11.000	350.000
Seben	-	-	-	1.320
Yeniçağa	2.750	-	1.450	500
Toplam	200.250	239.000	467.985	593.020

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2017.

Hindi, kaz ve ördeğin bulunduğu diğer kümes hayvanları olarak adlandırılan grubun 2004 yılında yüzde 86'sı hindi; yüzde 11'i kaz ve yüzde 3'ü ise ördektir. 2008 yılında yüzde 99,2'si hindi; yüzde 0,4 'ü kaz ve yüzde 0,2'si ördektir. 2012 yılında yüzde 97,4 hindi; yüzde 1,7 kaz ve yüzde 1'ni ise ördektir. Son olarak 2018 yılında yüzde 96,6 hindi; yüzde 0,8 kaz ve yüzde 2,6 ördek türlerinden oluşmaktadır (www.tuik.gov.tr., 6 Nisan 2019'da erişildi).

Diğer kümes hayvanları ilçelere göre değerlendirildiğinde, Merkez ilçe tüm yıllarda üstünlüğünü korumuş, Kıbrısçık ise tüm yıllarda en az sayının olduğu ilçedir. Son 14 yılda Dörtdivan, Gerede ve Yeniçağa dışındaki ilçelerde artış gözlenmiştir. Toplam artışta ise yıllara göre dalgalanmalar yaşanmıştır. 2008 yılında Merkez ilçeye bağlantılı olarak bir yükselme yaşanmış, 2012 yılında tekrar düşüş gerçekleşmiştir. 2018 yılında bazı ilçelerde artışların görülmesi, toplamda artış sonucunu doğurmuştur (www.tuik.gov.tr., 7 Nisan 2019'da erişildi).

2018 yılı TÜİK verilerine göre ülkede ortalama 69.832 diğer kümes hayvanı üretilmiş, ilde ise bu sayı toplam 1.084.059'dur. Bu yılda, ilin diğer kümes hayvanı üretimi, ülke ortalamasının üzerindedir. Ayrıca Bolu, 2004 yılında diğer kanatlı hayvancılık sektöründe tüm ülke üretiminin yüzde 6,2'sini karşılarken, 2018 yılında bu oran yüzde 19'a yükselmiştir.

Kanatlı hayvancılık sektörünün, büyük ölçekli şirketlerin yaptığı yatırımlarla 1970'li yıllardan itibaren üretimin hızlandığı, 1990'lı yıllardan itibaren ise ülkenin lider

sanayi kuruluşları arasında yerini aldığı görülür. İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl belirlenen Türkiye'nin 500 büyük firması listesinde 2001 yılında sekiz adet piliç eti üreticisinden ikisinin (Beypi, Erpiliç) Bolu'da üretim yaptığı görülür. 2017 yılına ait verilerde ise sektörden bu sıralamada ilden tek firma (Erpiliç) yer almıştır (<http://www.iso500.org.tr>, 15 Eylül 2018'de erişildi).

Genel olarak kanatlı hayvancılık sektörü, Bolu'ya artı değer sağlamanın yanında bazı çevresel kirlilikleri de beraberinde getirmektedir. Öyle ki atıklarının hiçbir işlem yapılmadan tarlalara atılması, toprak zararlılarının fazlalaşması ve verimliliğin düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca kümeslerde olabilecek hastalıkların; yayılarak tarlalara, diğer kümeslere ve tüm çevreye dağılmasına da sebep olabilmektedir. Farklı olarak bu atıkların düzenli şekilde değerlendirilmesi, tarımsal üretimde verimliliğin artırılması ve biyogaz üretimi yapılarak ilde elektrik enerjisi üretilmesi gibi avantajlar sağlayacaktır (Taner 2014: 395).

Arıcılık; bitkisel üretime katkısı, üretiminin kısa sürede gerçekleşmesi, az bir sermaye ile gerçekleştirilebilmesi ve arazi varlığı aramaması gibi sebeplerle tarım faaliyetlerinde önemli ve ayrıcalıklı bir konumdadır (Uzundumlu, Aksoy ve Işık 2011: 2-3).

İlde arıcılık faaliyeti yapan işletme sayısı yıllara göre değişkenlik gösterse de genel olarak azalma eğilimindedir. 2004 yılında 411 olan işletme sayısı, 2008 yılında 290, 2012 yılında 294 ve 2018 yılında ise nispi olarak artmış ve 390 olmuştur (Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2019). Aynı yılda il, arıcılık işletme sayısında ülke ortalamasının (1.010) altında olduğu görülmektedir.

Toplam arı kovanı sayısına bakıldığında (Tablo 3.24) yıllara göre dalgalı bir grafik izlediği görülür. 2004 yılı temel alındığında arı kovanı sayısının 2008 yılında 2.439 azaldığı, 2012 yılında 19.585 arttığı ve 2018 yılında da tekrar 2.560 azaldığı görülmektedir.

Son 14 yılda en fazla artışın yaşandığı ilçe Gerede (1.752)'dir. Onu takip eden ilçeler Seben (654), Yeniçağa (157) ve Kıbrısçık (122)'tir. En fazla azalışın yaşandığı

ilçe ise Merkez (2.218)'dir. Düşüşün gerçekleştiği diğer ilçeler ise; Mengen (1.696), Göynük (783), Mudurnu (328) ve Dörtdivan (220)'dir.

Tablo 3.24: İlçelere göre arı kovanı sayısı

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	800	600	1.400	580
Gerede	1.750	2.500	4.250	3502
Göynük	2.948	1.044	3.992	2165
Kıbrısçık	1.188	1.000	2.188	1310
Mengen	2.290	2.900	5.190	594
Merkez	7.860	7.841	15.701	5642
Mudurnu	2.778	1.250	4.028	2450
Seben	2.000	2.150	4.150	2654
Yeniçağa	410	300	710	567
Toplam	22.024	19.585	41.609	19.464

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

TÜİK verilerine göre 2018 yılında il kovan sayısı, ülke ortalamasının yüzde 19,4'üne eşitken, bu oran 2004 yılında yüzde 40,5'ine eşitti. Ayrıca 2018 yılında ülkede bulunan kovanların sadece binde 2,4'ü Bolu'da bulunmaktadır.

Bal üretim miktarının gösterildiği Tablo 3.25'e göre, kovan sayısında olduğu gibi yıllara göre dalgalanmaların olduğu görülmektedir. 2004 yılına göre; 2008 yılında 128,7 (%36) ton; 2012 yılında 55,5 (%16) ton ve en fazla düşüşün olduğu 2018 yılında 226,5 (%63,6) ton azalma gerçekleşmiştir.

Kovan sayısı ile bal üretimi arasında ilişki kurulacak olunursa, son 14 yılda toplam kovan sayısında 2.560 azalmanın olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu sürede bal üretim miktarında ise yarıdan fazla (%63) azalma gerçekleşmiştir.

Son 14 yılın bal üretiminde ilçelerin tamamında düşüş gerçekleşmiştir. En fazla düşüş miktarının gerçekleştiği ilçe Merkez (%93,5), en az azalışın gerçekleştiği ilçe ise Dörtdivan (%4)'dir.

2018 yılı ülkede ortalama 1.332 ton bal üretilmiş, ildeki üretim bu üretimin yüzde 11,2'si ile çok altında kalmıştır. Bu oran 2004 yılında yüzde 39 olarak gerçekleşmişti (www.tuik.gov.tr., 22 Mart 2019'da erişildi).

Tablo 3.25: İlçelere göre bal miktarı (Ton)

	2004	2008	2012	2018
Dörtdivan	12	5	7,2	8
Gerede	35	30	30	15
Göynük	44,2	10,6	18	26,5
Kıbrısçık	17,8	30	34	10,4
Mengen	28,9	15	8	2,5
Merkez	125,8	83,5	124,6	32,3
Mudurnu	52,7	20	19,5	17,2
Seben	32	33	54	16,4
Yeniçağa	7,8	0,4	5,4	1,5
Toplam	356,2	227,5	300,7	129,7

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

Türkiye kovan sayısı bakımından dünyada üst sıralarda yer almasına rağmen verimlilik oldukça düşük seviyededir. Öyle ki 2010 yılı verilerine göre Türkiye’de kovan başına yıllık ortalama 16 kg bal alınırken; Fransa ve Meksika’da 27 kg; Macaristan, Çin ve Arjantin’de 40 kg; Amerika Birleşik Devletleri’nde 50 kg; Avustralya’da 55 kg ve Kanada’da 64 kg’dır. Bu sonuç, arıcılıkta mevcut potansiyelin değerlendirilemediğini ve belli başlı sorunların olduğunu göstermektedir (Uzundumlu, Aksoy ve Işık 2011: 6).

Arıcılık sektöründe üretim yapılan bir diğer ürün balmumudur. Toplam üretim miktarı bal üretimi ile paralel olarak yıllara göre değişkendir. İlde 2004 yılında 8,9 ton olan toplam üretim 2008 ve 2012 yıllarında artış kaydetmiş (10,8 ve 11,7 ton), 2018 yılında ise üretimde 5,7 ton azalma yaşanmıştır. İlçelerde üretim miktarı az sayıda olan balmumu, 2004 yılında en fazla Mudurnu’da, üretilmiş, 4 ilçede (Gerede, Kıbrısçık, Seben, Yeniçağa) ise üretimi yapılmamıştır. 2008 yılında en fazla üretim Gerede’de olmuş, en az Göynük’te üretim yapılmıştır. 2012 yılında en fazla üretim Merkez ilçede, 2018 yılında ise Göynük’te yapılmıştır. 2018 yılında Kıbrısçık ve Yeniçağ’da üretim yapılmamıştır (www.tuik.gov.tr ., 20 Mart 2019’da erişildi).

2018 yılı TÜİK verilerine göre ülkedeki ortalama balmumu üretimi 49,2 ton, ildeki üretim ise 6 tondur. İl, bu üretim miktarı ile ülke ortalamasının yüzde 12,1’ine ulaşabilmiştir. Bu oran 2004 yılında ise yüzde 20,8’dir.

Su ürünlerine bakıldığında ise, ilde deniz olmadığından, bu üretim iç sularda çoğunlukla alabalık yetiştiriciliği ve kültür balıkçılığı şeklindedir (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Çevre Durum Raporu 2016: 93).

Bulunan üretim çiftliklerinde üretim miktarları şu şekildedir: 2004 yılında 498 ton, 2008 yılında 407 ton, 2012 yılında 617 ton ve 2017 yılında ise 112 tondur (www.tuik.gov.tr., 9 Eylül 2018'de erişildi). Görüldüğü gibi balık üretiminde, son 13 yılda dörtte üçten fazla düşüş gerçekleşmiştir.

3.2.2.4. Tarım Kesiminde Yaratılan Değer

Tarımsal üretim değerlerinde ilk incelenecek olan bitkisel üretim değerleri, inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Bitkisel üretim değerinde 2004 yılına göre, 2008 yılında yüzde 39,8 artış, 2012 yılında yüzde 8,9 düşüş gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise bir önceki döneme göre yine yüzde 15 artış yaşanmıştır. Son 14 yılda ise yüzde 49,7 oranında artış meydana gelmiştir.

Canlı hayvansal değerlere bakıldığında ise, 2008 yılı hariç diğer yıllarda artış gözlemlenmektedir. Önceki döneme göre; 2008 yılında yüzde 43,9 düşüş; 2012 yılında yüzde 89 artış ve 2018 yılında da yine yüzde 26,8 artış yaşanmıştır. Son 14 yılda ise canlı hayvan değeri, yüzde 34,5 oranında artış göstermiştir.

Tablo 3.26: Bitkisel, hayvansal üretim değerleri ve kişi başına düşen değerler

	Bitkisel üretim değeri (1000 TL)	Canlı hayvanlar değeri (1000 TL)	Hayvansal ürünler değeri (1000 TL)	Kişi başına bitkisel üretim değeri (TL)	Kişi başına canlı hayvanlar değeri(TL)	Kişi başına hayvansal ürünler değeri (TL)
2004	255.789	754.342	661.258	969	2.857	2.505
2008	357.670	423.137	1.604.551	1.330	1.574	5.967
2012	325.630	799.918	121.298	1.158	2.846	432
2018	382.955	1.014.399	228.351	1.228	3.253	732

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık verileri, 2004-2018.

Yıllara göre en fazla dalgalanmanın yaşandığı hayvansal ürün değerinde, önceki döneme göre; 2008 yılında yüzde 143 artış gerçekleşmiş, 2012 yılında yüzde 92

oranında azalma ve 2018 yılında ise yüzde 88 artış ortaya çıkmıştır. Son 14 yılda ise hayvansal ürün değeri yüzde 65 oranında azalma yaşamıştır.

Kişi başına düşen değer; ilgili yıldaki üretimsel değer toplam nüfusa bölünüp 100 ile çarpılması ile elde edildiğinden dolayı üretimsel değerlerle paralellik göstermektedir. En yüksek değerlerini, kişi başı bitkisel üretim 2008 yılında; kişi başı canlı hayvan değeri 2018 yılında; kişi başı hayvansal ürün değeri ise yine 2008 yılında almıştır.

İle yapılan tarımsal yatırımlar Tablo 3.27’de incelendiğinde, 2012 yılı sonrasında artan oranda artış gösterdiği görülür. Oransal olarak ise 2008 yılından sonra sürekli artış yaşamıştır.

Tablo 3.27: Kamusal tarım yatırımları (1000 TL)

	Tüm Yatırımlar	Tarımsal Yatırımlar	Tarımsal Yatırım Oranı (%)
2004	50.829	-	-
2006	49.519	270	0,5
2008	95.416	100	0,1
2010	44.008	394	0,9
2012	96.735	3.110	3,2
2014	76.135	4.982	6,5
2017	188.491	23.213	12,3

Kaynak: <http://www2.kalkinma.gov.tr> (24 Ekim 2018’de erişildi).

2012 yılına kadar tarım sektörü ile yapılan yatırımlardan önemli bir pay alamazken, bu yıldan sonra önemli artış kaydetmiştir. 2012 yılından sonra yatırımlar 8 kata yakın artmasına rağmen tarımsal üretim ve verimlilikte bu yatırımların karşılığı yeterince alınamamıştır.

Bolu, tarım ve hizmetler alanında ön plana çıkarken sanayi sektöründe gelişme sağlayamamıştır. Bulunan az sayıdaki sanayi ise küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından işletilen; gıda, orman ürünleri ve mobilya, madeni eşya ve metal sanayi, cam sanayi, deri, elektronik cihaz üretimi, dokuma ve giyim sektörlerinden oluşmaktadır (Bolu İl Özel İdaresi, 2015-2019 Stratejik Planı).

Sektörlerin ildeki değeri ve GSYİH'deki payının gösterildiği aşağıdaki grafiğe bakıldığında tüm yıllarda hizmetler sektörü ilk sırada, sanayi sektörü ikinci sırada, tarım ise son sırada yer almıştır. Tarım sektörü değeri 2012 ve 2014 yıllarında net vergi oranlarının da altında kalmıştır.

Tablo 3.28: Sektörlerin GSYİH' deki payı

	2004		2008		2012		2014	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
Tarım	448.766	17,1	540.920	12,3	756.913	11,3	1.004.121	11,5
Sanayi	693.590	26,4	1.207.821	27,6	1.889.627	28,2	2.520.869	28,9
Hizmetler	1.151.369	43,9	2.151.545	49,1	3.260.220	48,7	4.183.200	48
Net Vergi	330.987	12,6	480.661	11	785.597	11,7	1.007.228	11,6
Toplam	2.624.712	100	4.380.947	100	6.692.357	100	8.715.418	100

Kaynak: Bolu Ticaret ve Sanayi Odası 2016-2019 Stratejik Planı.

Tarım sektörü değerinde yıllara göre artış olmuş ancak diğer sektörler karşısında düşüş göstermiştir. Örneğin; 2008 yılında, önceki döneme göre değeri yüzde 20 artarken, diğer sektörler içerisindeki oranı ise yüzde 4,8 düşüş göstermiştir. Tarım sektörü, diğer sektörlerle göre 2004 yılından 2014 yılına kadar olan 10 yıllık zaman aralığında yüzde 5,6 değer kaybetmiştir.

Bu kısımda incelenmesinde fayda görülen önemli konulardan biri olan gelir dağılımı, bir ülkede yapılan üretim neticesinde elde edilen gelirin tekrar o ülkede yaşayan insanlara farklı şekillerde üleştirilmesi olarak ifade edilebilir. Gelir dağılımı analizinin iyi yapılması, sosyoekonomik kararların alınması ve sosyal yapının iyileştirilmesinde önem arz eder. Bu analizin yapılmasında en yaygın kullanılan yöntemlerden biri gini katsayısıdır. Gini katsayısı 0'a yaklaştıkça ülkede/bölgede gelirin daha adaletli dağıtıldığı, 1'e yaklaştıkça da gelirin daha az kişi tarafından paylaşıldığı yani adaletsiz bir dağıtımı ifade eder (OKA 2015: 57).

Bu bağlamda TÜİK verilerine göre 2014 yılında Bolu ilinin de içinde bulunduğu TR42 bölgesinin gini katsayısı, 0,319 iken; 2017 yılında 0,336 olmuştur. Nispi olarak adaletsiz gelir dağılımının genele yayıldığı Türkiye'de ise gini katsayısı 2014 yılında 0,391 iken; 2017 yılında 0,405'e yükselmiştir.

Yukarıdaki sonuçlar, gelir dağılımının nispeten iyileştirilmesi için yapısal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Kırsal alanda gelirin artırılması ise tarımsal üretim ve değerlerin artırılması, gelir getiren faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi düzenlemelerle mümkün hale gelebilir.

Tarım sektöründeki sorunlar genel olarak değerlendirildiğinde; üreticilerin yaşlanması, tarımsal eğitimin düşük seviyede olması, modern gelişmelerin uzağında kalınması, bilimsel araştırma ile üreticinin aynı paydada buluşamaması ve sonuçların uygulamaya konulamaması, sermaye birikiminin yetersiz olması, tarım kredilerinin yetersiz ve faizlerinin istenen düzeyde olmaması gibi sorunların olduğu görülür.

3.2.2.5. Tarımsal Yapıdaki Değişim ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi

Bu kısımda Bolu İl Gelişme Planı “Tarımsal Yapı” kapsamında belirtilen temel hedeflerle bu hedeflerde ilin hangi aşamada olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlk hedef, tarımsal nüfusun kırsal alanlarda kalmasının sağlanmasıdır. 2000 yılından beri ilçelerin tamamında köy nüfusu azalmıştır. Tablo 3.10’da da gösterildiği gibi, 2000 yılında yüzde 47,3 olan köy nüfusu, 2018 yılına gelindiğinde yüzde 27,3’e düşmüştür. Diğer bir ifadeyle son 18 yılda köyde yaşayan nüfus, yüzde 20 düşüş yaşamıştır. Aynı dönemde Kırısçık, Seben ve Yeniçağa ilçelerinde oransal olarak bir artış olmasına ve beş ilçe nüfusunun yarıdan fazlası köylerde yaşamasına rağmen bu olumlu gibi görünen etkiler tarımsal üretimin artmasında etkili olmamıştır.

İkinci hedef, tarımsal bölünmüşlüğün azaltılması ve verimliliğin artırılmasıdır. Ülke verimliliği ile kıyaslandığında, ilin topraklarının etkin kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Gerede ilçesi, il genelinde büyük bir alana sahipken, yapılan tarımsal üretim kısıtlıdır. Öyle ki, kullanılmayan veya boş bırakılan arazi yönüyle ilçeler incelendiğinde, Gerede ve Mengen başat rol oynamaktadır. Bunun temel nedeni bu iki ilçedeki genç nüfus oranının azalmış olması ve iklim şartlarıdır.

Üçüncü hedef, yem bitkileri ekim alanlarının artırılmasıdır. Hayvancılık sektörü için önemli bir alt sektör olan yem bitkileri alanı, 2004-2018 yılları arasında 11.476

hektar artmış olsa da ildeki talebi karşılamaktan uzaktır. Yem bitkilerinin yeterince üretilmemesi, ilde bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

Dördüncü hedef, bitkisel ürün çeşitliliğinin artırılmasıdır. 2004 yılında ildeki toplam tarla bitkisi üretiminin yüzde 96,2'sini patates, buğday, arpa ve mısır oluşturmaktaydı. 2018 yılında ise toplam üretimin yüzde 94,3'ü patates, mısır silajı, buğday, yonca, arpa ve yulaftan oluşmuştur. Sebze ürünlerinin deseninde ise 2004 yılında toplam üretimin yüzde 97,1'ini oluşturan 17 tür sebze varken, 2018 yılına gelindiğinde toplam üretimin yüzde 95'ini sadece 6 sebze oluşturmuştur. Son olarak meyve üretim desenine bakıldığında, 2004 yılında toplam meyve üretiminin yüzde 94,4'ünü; 9 çeşit meyve tarafından oluşturulurken, 2018 yılında toplam üretimin yüzde 93,6'sını yine 9 meyve oluşturmaktadır. Tüm türlerde iki yılın verilerinden de anlaşıldığı üzere, son 14 yılda ürün çeşitliliğinin artırılması için gerekli çalışmalar yapılmamış ve ürün desenleri cılız kalmıştır.

Ürün deseninin basit olması, bu ürünlerdeki piyasa dalgalanmaları karşısında il tarımsal gelirinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu sorunun etkilerini azaltmak için çok yaygın şekilde kullanılan nadas uygulaması yerine nöbetleşe ekim yapılmalı, özellikle kış aylarında yetişebilecek ikinci ürünler araştırılması gerekmektedir. Bununla ilintili olarak, tarımsal araştırmaların kapsamının genişletilmesi amacıyla 2015 yılında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde, Tarımsal Araştırma Merkezi (TAMER) kurulmuştur.

Beşinci hedef, su ürünleri üretiminin geliştirilmesidir. İlde yer-su sıkıntısı olmaması ve ilin iki büyük metropol arasında bulunması, iç sularda su ürünleri için önemli bir potansiyel olduğunu göstermektedir. Ancak, yıllara göre üretim miktarlarına bakıldığında bu potansiyelin değerlendirilemediği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki 2004 yılında 498 ton olan balık üretimi, 2017 yılında 112 tona kadar gerilemiştir. Ayrıca mevcut balık çiftliklerinin ise birçoğunun ruhsatsız olması, ekonomik hesapları zorlaştırmaktadır.

Altıncı hedef, sulama olanaklarının iyileştirilmesidir. İl sulama kaynağı açısından önem taşıyan Büyüksu ve Gölköy arklarında hasar gören yerleri 2016 yılı itibariyle düzeltilmiştir. Ancak çiftçilerin kitle kullanımı yerine bireysel kullanıma yönelmesi, su kanallarında tahribata yol açmaktadır.

Yedinci hedef, il ekonomisine önemli katkı sağlayan kanatlı hayvancılık sektörünün ülke üretimindeki yerinin korunmasıdır. Planın yürürlüğe girmesinden 2018 yılına kadar geçen zamanda, ilin et tavuğu üretiminde yüzde 72 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Ayrıca 2004 yılı il, et tavuğu üretiminde ülke üretiminin yüzde 36,2'sine karşılık gelirken; 2018 yılında bu oran yüzde 11'e kadar düşmüştür. Bu düşüşte en önemli etken, kanatlı hayvan yemlerinin temel hammaddeleri olan mısır, soya ve balık ununun büyük oranda ithalatla temin edilmesi ve sektörün dışa bağımlı olmasıdır. Örnek vermek gerekirse; bir et tavuğunun yaşam boyu tükettiği yem miktarı yaklaşık 4 kilogramdır. Bunun yaklaşık yüzde 50'si mısır, yüzde 20'si soya küspesi, yüzde 30'u da diğer gıdalardan oluşmaktadır. 2018 yılı TÜİK verilerine göre ilde toplam et tavuğu sayısının 24.248.279 olduğu dikkate alınır, tüketilen toplam yem miktarı 96.993 tondur. Bu yemin 48.497 tonu mısır, 19.397 tonu soya küspesidir. Mısırın fiyatı yaklaşık 350 TL/Ton, soya küspesi fiyatı 2.491 TL/Ton olarak alındığında (<http://bigpara.hurriyet.com.tr.>, 10 Nisan 2019'da erişildi) il ekonomisinden dışarıya 17 milyon TL mısıra; 48,3 milyon TL soya küspesine gitmektedir. Bu durum beyaz et sektöründe fiyatların aşırı yükselmesi ve piyasaya direnç gösteremeyen şirketlerin batmasına neden olmaktadır.

Sekizinci hedef, organik tarımın teşvik edilmesidir. İlde organik tarım üretimi yapan çiftçi sayısı 2004 yılında 77 iken, 2017 yılında 9'a kadar düşmüştür. Buna paralel olarak aynı zaman aralığında, üretim alanı 514 hektardan 31 hektara; üretim miktarı da 1.146 tondan, 504 tona gerilemiştir. Sonuç olarak 2017 yılı itibariyle ilde organik tarım üretimi bitme noktasına gelmiştir.

Son hedef ise bitkisel üretim ile hayvansal üretim arasındaki bağlantının güçlendirilmesidir. İlde bulunan hayvancılık sektörleri için bitkisel üretim vazgeçilmez bir unsurdur. Küçükbaş ve büyükbaş hayvan toplamı ölçüm bazında 2004 yılında

hayvan başına yıllık 456 kg yem bitkisi düşerken, 2017 yılında bu miktar 1.268 kg olmuştur. Bu artışta 2017 yılı toplam bitkisel üretimin yüzde 22'sinin yem bitkileri tarafından oluşturulmasının yanında, hayvan artışının hedeflenen düzeyde olmaması da etkilidir.

Planın hazırlandığı dönemde il, tarım sektöründe ülkede öncü illerden biri halindeydi. Bu öncülüğün oluşmasında iki sektör diğerlerinden daha fazla dikkat çekmekteydi. Bunlardan ilki patates üretimi diğeri ise kanatlı hayvancılık sektörüdür. Bolu İl Gelişme Planı'nda da bu sektörlerdeki üretimin korunması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi plandan 14 yıl sonra başta bu sektörler olmak üzere ildeki tarımda, önemli ölçüde düşüşler gerçekleşmiştir. Sonuç olarak bu sektörde plandaki gelişme hedeflerini gerçekleştirme amacı şöyle dursun, 2004 yılındaki tarımsal üretim de korunamamıştır.

3.2.3. Çevre ve Mekânsal Yapı

3.2.3.1.Hava Kalitesi

Hava kirliliği, doğrudan ya da dolaylı yollarla canlıların yaşamını etkileyip, hayat kalitesini düşürebilmektedir. Kentleşmenin yoğun ve dengesiz dağılımı, trafikteki araçların artışı, sanayileşmenin düzensiz ilerleyişi, kullanılan yakıtların kalitesizliği gibi nedenler hava kirliliğini tetiklemektedir. Bu kirliliğin ortaya konulabilmesi için havada bulunan iki maddenin ölçülmesi önem teşkil etmektedir. Bunlar kükürtdioksit (SO₂) ve Toz Partikül Madde (PM10)'dir.

Renksiz bir gaz olan SO₂, farklı zararlı gazlarla beraber, uzun mesafeler taşınabilen damlalar veya katı parçacıklar meydana getirir. SO₂, kuru ve nemli asitli yağmurlar sayesinde atmosferden uzaklaştırılır (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Çevre Durum Raporu 2016: 18).

PM10 ise havadaki katı parçacıklar olarak tanımlanır. Farklı kimyasal bileşenlere sahip olan bu parçacıklar, insani faaliyetlerle oluşabildiği gibi doğal

kaynaklarla da oluşarak, atmosferle bütünleşebilir. Doğal yolla oluşan PM10 için verilebilecek en iyi örnek yeryüzünden kalkan tozlar; insan kaynaklı nedenlerin başlıca örnekleri ise egzoz dumanı, maden çıkarılan alanlar, inşaat alanları ve taş ocakları olarak gösterilebilir (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Çevre Durum Raporu 2016: 17). Tablo 3.29’da hava kirliliğini etkileyen bu maddelerin, ulusal hava kitle indeksi değerleri verilmiştir.

Tablo 3.29: Ulusal hava kalite indeksi

İndeks	HKİ	SO ₂ (1 sa)	PM10 (24 sa)	Açıklama
İyi	0-50	0-100	0-50	Hava kalitesinde hiçbir risk bulunmamaktadır
Orta	51-100	101-250	51-100	Havaya yönelik hassas sağlık durumu olanlar hariç hava kalitesi uygundur
Hassas	100-150	251-500	101-260	Hassas kitle için sağlıksal tehlike ihtimali var. Diğer insanların zarar görmesi beklenmez
Sağlıksız	151-200	501-850	261-400	Tüm insanlar sağlık sorunlarıyla karşılaşabilirken hassas gruplar için kırmızı alarm
Kötü	201-300	851-1.100	401-520	Tüm insanların etkilenebileceği acil sağlık alarmı
Tehlikeli	301-500	>1.101	>521	Herkes için kırmızı alarm

Kaynak: www.havaizleme.gov.tr (21 Temmuz 2018’de erişildi).

Bu tabloda verilen indekslerin belirleyici kıstasları olan SO₂ parametresi 1 saatlik, PM10 parametresi ise 24 saatlik ortalamaya göre değerlendirilmektedir. Hava Kalite İndeksi (HKİ) ise bu parametrelerin indeksel değerini göstermektedir. Tablo 3.30’da ise ilde 2016 yılında aylara göre ölçülen ortalama değerler verilmiştir.

SO₂ parametresine göre tüm aylar “iyi” kategorisindedir. Kış ayları olan kasım ve aralıkta değerler zirveye çıkmıştır. Sınır değer ise en fazla 14 gün ile mart ve kasım aylarında aşılmıştır.

PM10 parametresine göre ocak ve kasım ayları “orta” kategorisinde, diğer aylar ise “iyi” indeksel değerindedir. Sınır değer en fazla aşıldığı aylar ise temmuz ve eylül aylarıdır. Ortalama değerlerde ise her iki parametre de “iyi” kategorisindedir.

Tablo 3.30: 2016 yılı aylık hava kalitesi değişkenleri

	SO ₂	Aşılan Gün Sayısı	PM10	Aşılan Gün Sayısı
Ocak	11	13	90	7
Şubat	12	11		
Mart	8	14	29	15
Nisan	10	11	34	11
Mayıs	10	5	24	11
Haziran	12	13	24	12
Temmuz	8	8	16	18
Ağustos	5	10	25	15
Eylül	7	9	22	17
Ekim	12	12	30	12
Kasım	27	14	53	10
Aralık	32	11	48	14
Ortalama	13	11	33	12

Kaynak: <https://bolu.csb.gov.tr> (18 Eylül 2018’de erişildi) Not: Şubat PM10 verilerine ulaşılamamıştır.

Yıllık ortalama değerlerin gösterildiği Tablo 3.31’e bakıldığında ise 2004 yılı parametre değerleri “iyi” olarak görülmektedir. 2008 yılında SO₂ parametresi “iyi”; PM10 parametresi ise “orta” indeksindedir. Her iki parametrede de en fazla hava kirliliğinin olduğu 2010 yılında, SO₂ parametresi “orta”; “hassas” sınır eşiğine gelen PM10 parametresi ise “iyi” değerindedir. Nihayet 2016 yılına gelindiğinde ise her iki parametre de “iyi” indeksindedir.

Tablo 3.31: Yıllık ortalama hava kalitesi ölçüm değerleri

	SO ₂	PM10
2004	32	28
2008	44	92
2010	67	100
2016	13	33

Kaynak: <https://bolu.csb.gov.tr>. (18 Eylül 2018’de erişildi).

İlde bulunan tek hava kalitesi ölçüm cihazının verilerinden de anlaşıldığı üzere, 2004-2017 yılları arasında ilin hava kalitesinin “iyi” ve “orta” değerler aldığı görülür. Hava kalitesindeki iyileşmenin temel nedeni Merkez, Gerede ve Yeniçağa ilçelerinde havaya daha az zarar veren doğalgaz kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıdır.

2016 yılında ilde kullanılan doğalgaz miktarına bakıldığında; yüzde 41,3 konutlarda, yüzde 58,7’si de sanayide olmak üzere toplam 104.282.764 sm³ doğal gaz kullanılmıştır. Tamamı Rusya’dan ithal edilerek kullanılan doğal gazın enerji değeri 9.248 kcal/kg’dır (<https://bolu.csb.gov.tr>., 18 Eylül 2018’de erişildi).

Ancak verilen bu ilçeler dışında kalan diğer yerleşim birimlerinde katı yakıtlar kullanılmaya devam edilmekle birlikte, Merkez ilçede bulunan tek hava ölçüm cihazı da bu yerleşim yerlerinin havasını ölçmek için oldukça uzaktır. Aşağıdaki tabloda da 2016 yılında ilde evsel yakıt olarak kullanılan bu katı yakıtlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablo 3.32: Evsel katı yakıt bilgileri

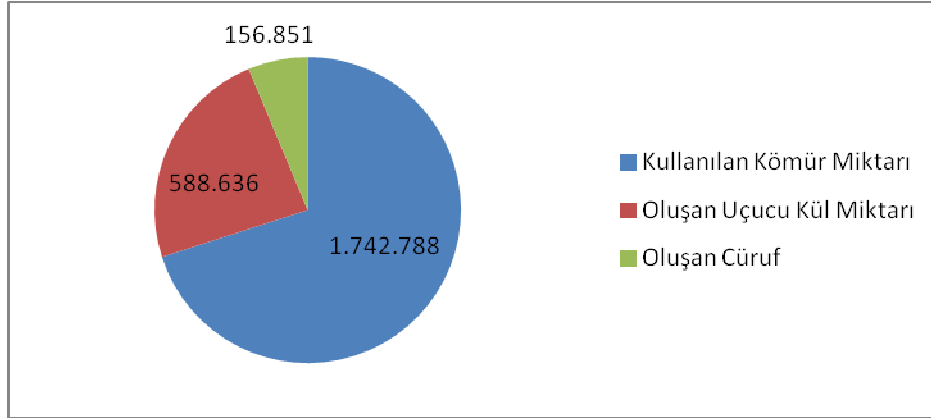
Yakıt Türü	Temin Edinilen Yer	Tüketim Miktarı (ton)	Alt Isı Değeri (kcal/kg)	Uçucu Madde (%)
Yerli Kömür	Kütahya	4.290	4.800	-
Yerli Kömür	Balıkesir	1.300	4.800	-
İthal Kömür	Rusya	67.340	6.400	12-31
İthal Kömür	Afrika	7.260	6.400	12-31
İthal Kömür	Mozambik	1.411	6.400	12-31

Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017.

İlde 2016 yılında kullanılan 81.601 ton kömürün yüzde 6,9'u yerli üretime dayanmaktadır. İthal edilen kömürün ülkelere dağılımında ise en büyük pay yüzde 82,5 oranıyla Rusya'ya aittir. Diğer ülkelerden ithal edilen kömürde Mozambik yüzde 1,7; diğer Afrika ülkeleri ise yüzde 8,9 paya sahiptir.

Enerji değeri olarak ithal kömürün, yerli kömüre göre daha fazla ısı değeri olmasına karşın hava kirliliğine yol açan uçucu madde bakımından da yüksek etkilere sahiptir.

İlde hava kirliliğine etki eden önemli sorunlardan biri de Göynük ilçesinde bulunan Bolu Göynük Termik Santrali'nin kömür yakıtına bağlı olarak havaya salınan PM10'dur. Grafik 3.2'de santralle ilgili 2016 yılına dair bilgiler verilmiştir.

Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017.

Grafik 3.2: Göynük Termik Santrali 2016 Yılı Hava Etki Verileri (Ton)

Göynük Termik Santralinde kullanılan kömürün içeriğindeki kül oranı yaklaşık yüzde 30'dur. Santralde yılda yaklaşık 1.800.000 ton kömür tüketilmekte ve bu kömürün yaklaşık 540.000 tonu kül olarak açığa çıkmaktadır. Ortaya çıkan külün de yüzde 70'i (378.000 ton), yüzde 20 oranında nemlendirilerek atılmaktadır (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017.

Resim 3.1: Göynük Termik Santrali'nden bir görünüm

Termik santralde kömürün yakılmasından oluşan kül için geçici atık depolama alanı oluşturulmuştur. Söz konusu atık alanında dip külü, cüruf ve kazan tozu, uçucu kömür külü, baca gazı kükürt giderme işleminden çıkan kalsiyum bazlı katı atıklar ve baca gazı kükürt giderme işleminden çıkan kalsiyum bazlı çamurlar geçici olarak depolanmaktadır. Bu alanda depolanan atıklar, santralin güneyindeki düzenli kül depolama alanı (ÇED süreci devam ediyor) tamamlanıp ve gerekli izinleri alındıktan sonra buraya taşınacaktır (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

İlde yaşanan hava kirliliğine neden olan başka bir etken ise motorlu taşıtlardır. Artan araç sayısından kaynaklanan egzoz gazları partiküller madde oluşturarak havayı kirletmektedir. İlde bu kirliliğe neden olan trafikteki araçların sayısı 2016 yılı sonu itibarıyla 107.784'tür. Egzoz gazı emisyon ölçümü yaptırmış olan araçların sayısı ise 39.342'dir (<https://bolu.csb.gov.tr.>, 18 Ağustos 2018'de erişildi). Dolayısıyla 2016 yılında ildeki araçların sadece yüzde 36,5'i egzoz gazı emisyon ölçümü yaptırmıştır. Buna bağlı olarak, Merkez ilçeden geçmekte olan D-100 karayolu ve otoban, ilin hava kalitesini düşüren etkenlerin başında gelmektedir.

3.2.3.2. Atık Yönetimi

Bu kısımda atıklar; katı, tehlikeli, tıbbi ve sıvı olmak üzere dört kategoride incelenecektir.

İlk olarak bakılacak olan katı atıklar, üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken maddelerdir (www.csb.gov.tr., 21 Ekim 2018'de erişildi).

Tablo 3.33: Belediye katı atık verileri

	2004	2008	2012	2016
Toplanan atık miktarı (1000 ton)	109	87	104	119
Bertaraf depolama alanında yapılan katı atık miktarı (1000 ton)	109	87	102	119
Diğer (1000 ton)	-	-	1	-
Belediyeler tarafından katı atık hizmeti verilen nüfus yüzdesi	100	100	100	95
Toplam nüfusta katı atık hizmeti alan nüfus yüzdesi	57	62	67	70
Günlük kişi başına düşen belediye atık miktarı (kg)	1,95	1,43	1,5	1,54

Kaynak: TÜİK, Atık verileri, 2004-2016.

İldeki belediyelerin atık toplama miktarının gösterildiği Tablo 3.33'e göre, yıllara göre dalgalanmalar görülmektedir. 2004 yılında 109 bin olan katı atık miktarı, 2008 yılında önceki döneme göre 22 bin ton azalmış; 2012 yılında önceki döneme göre 17 bin ton artmış ve 2016 yılında ise önceki döneme göre 15 bin ton artış yaşanmıştır. Son 12 yıldaysa katı atık miktarında 10 bin ton artış gerçekleşmiştir. Toplanan atıklar, 2012 yılındaki 2 bin ton hariç, tamamı depolama alanlarında bertaraf edilmiştir.

Kişi başına düşen ortalama atık miktarı 2004 yılında 1,95 kg iken, önceki döneme göre 2008 yılında 0,52 (%26,7) kg düşmüş; 2012 yılında 0,07 (%4,9) kg ve 2016 yılında ise 0,04 (%2,6) kg artış göstermiştir. Son 12 yılda ise kişi başına düşen atık miktarında 0,41 (%21) kg azalma görülmüştür.

Belediyelerin 2016 yılı atık verilerinin gösterildiği Tablo 3.34'e göre atık yönetimi; Merkez ilçede belediye ve özel sektör, Gerede ilçesinde sadece özel sektör, diğer belediyelerde ise belediye tarafından görülmektedir. Ayrıca depolamanın düzenli olduğu tek yer Merkez ilçe belediyesidir.

Tablo 3.34: 2016 yılı belediyelerin katı atık yönetimi

	Nüfus	Toplanan Ort. Katı Atık Mik. (ton/gün)	Kişi Başına Üretilen Ort.Katı Atık Mik.(kg/gün)	Atık Hizmetini Yöneten	Depolama
Merkez	195.209	150	1,1	Belediye+Özel	Düzenli
Dörtdivan	2.763	2,8	0,7	Belediye	Düzensiz
Gerede	24.078	47	1,1	Özel	Düzensiz
Göynük	4.140	8,5	1,9	Belediye	Düzensiz
Kıbrısçık	1.422	2	1,5	Belediye	Düzensiz
Mengen	10.000	13	1,5	Belediye	Düzensiz
Mudurnu	5.115	6	1,2	Belediye	Düzensiz
Seben	2.812	10	3,6	Belediye	Düzensiz
Yeniçağa	5.196	5,5	1,1	Belediye	Düzensiz
Gökçesu	3.500	5		Belediye	Düzensiz
Karacasu	4.000	7	3,7	Belediye	Düzensiz
Taşkesti	2.223	3	1,3	Belediye	Düzensiz

Kaynak: <https://bolu.csb.gov.tr>. (10 Eylül 2018'de erişildi).

Belediyelerce günde ortalama 259,8 ton katı atık toplanmıştır. Nüfus miktarı ile doğru orantılı şekilde, bu atıkların yüzde 57,7'si Merkez ilçe belediyesi, yüzde 18,1'i Gerede belediyesi tarafından toplanmıştır. Kalanın yüzde 5'i Mengen; yüzde 3,8'i Seben; yüzde 3,3'ü Göynük; yüzde 2,7'si Karacasu; yüzde 2,3'ü Mudurnu; yüzde 2,1'i

Yeniçağa; yüzde 1,9'u Gökçesu; yüzde 1,2'si Taşkesti; yüzde 1,1'i Dörtdivan ve yüzde 0,8'i Kıbrısçık belediyeleri tarafından toplanmıştır.

Tek düzenli depolama sisteminin olduğu Merkez ilçede, katı atık düzenli depolama alanında oluşan biyogazdan, enerji üretilen bir tesis mevcuttur. 2016 yılında bu tesisten elde edilen enerji miktarı 5.069.970, aylık ortalama enerji üretimi ise 422.498 kilovattır. Bu üretim ile ayda yaklaşık 1.500-1.600 hanenin elektrik ihtiyacı (bir hanenin aylık ortalama elektrik tüketimi 200-250 kw alındığında) metan gazından üretilen enerji ile karşılanmıştır (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

İlde katı atıklar konusunda önemli sorunlardan birisi, Tablo 3.34'te de görüldüğü gibi, Merkez ilçe belediyesi dışındaki diğer belediyelerde düzenli katı atık depolarının olmaması nedeniyle bu atıkların düzensiz olarak depolanması ve bertaraf edilmesi neticesinde ortaya çıkan çevresel kirliliktir. Problemin çözümü için belediyeler ve İl Özel İdaresi Katı Atık Bertaraf Tesisleri Kurma ve İşletme Birliği (BEKAB) tarafından Merkez ilçeye bağlı Yukarısoku ile Müstakimler Köyü mevkiindeki 21,4 hektar alan üzerine, evsel nitelikli katı atıkların termal (yakma) yöntemle bertarafı ve elektrik enerjisi üretilmesi düşünülmüştür. Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunulan proje, 2011/12 sayılı Katı Atık Bertaraf ve Ön İşlem Tesisleri Proje Onayı Genelgesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve teknik bütünlük açısından 16.06.2016 tarihinde uygun bulunmuştur (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

Atık konusunda ikinci sırada incelenecek olan tehlikeli atıklar, il gelişme planının hazırlandığı zamandan 2011 yılına kadar, katı atıklarla birlikte toplam bertaraf edildiğinden gerekli veriler elde edilememiştir (<https://bolu.csb.gov.tr.>, 5 Ağustos 2018'de erişildi). 2011 yılı ve sonrası için veriler ise Tablo 3.35'te gösterilmiştir.

Toplam tehlikeli atıkta önceki yıla göre; 2012 yılında yüzde 44,9 düşüş; 2013 yılında yüzde 51,8 artış; 2014 yılında yüzde 21 düşüş; 2015 yılında yüzde 10,7 artış ve 2016 yılında yüzde 28,5 artış gerçekleşmiştir.

Tablo 3.35: Belediyelerin tehlikeli atık yönetimi (Ton)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Geri Kazanım	1854,2	930,5	1615,1	1238	1180,6	1358,6
Bertaraf	72,9	141,1	3,7	0,1	247,4	426,1
Tesis İçi	-	-	-	9,7	-	-
Stok	26,1	5,5	16	7,3	2,2	9
İhracat	-	-	-	36,3	-	44
Toplam	1953,2	1077,1	1634,8	1291,4	1430,1	1837,7

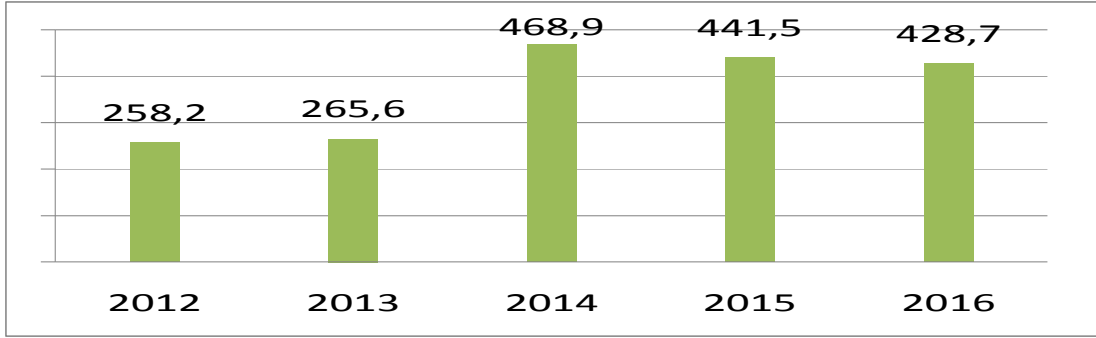
Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017.

2011 yılında toplam 1953,2 ton tehlikeli atık toplanmış bunların yüzde 94,9'u geri kazanılmış, yüzde 3,7'si bertaraf edilmiş ve yüzde 1,3'ü de stok edilmiştir. 2016 yılında ise 1837,7 ton atığın yüzde 73,9'u geri kazanılmış; yüzde 23,2'si bertaraf edilmiş; yüzde 0,5'i stoklanmış ve yüzde 2,4'ü de ihraç edilmiştir (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

Üçüncü atık türü olan tıbbi atıklar, sağlık alanının her aşamasında kullanılıp diğer insanlara var olabilecek hastalıkların geçmesinin önlenmesi için diğer atıklardan ayrı toplanıp değerlendirilmesi gereken atıklardır.

2001 yılında verilerine ulaşılabilen tek ilçe olan Merkez'de hastanelerde 7.700 kg, sağlık ocaklarında 2.500 kg, özel muayenehanelerde de 1.000 kg olmak üzere toplam 11.200 kg tıbbi atık oluşmuştur (Tatar 2003: 46). İl geneline dair veriler ise 2012 yılından itibaren elde edilmeye başlanmıştır.

2012 sonrası tıbbi atık miktarının verildiği Grafik 3.3'e göre, tıbbi atık miktarları yıllara göre değişkenlik göstermiştir. En fazla tıbbi atık 2014 yılında; en az atık ise 2012 yılında oluşmuştur. Verilen 4 yıllık zaman aralığında tıbbi atık miktarında yüzde 66 oranında artış gerçekleşmiştir.

Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Çevre Durum Raporu 2016.

Grafik 3.3: Tıbbi atık miktarı (Ton).

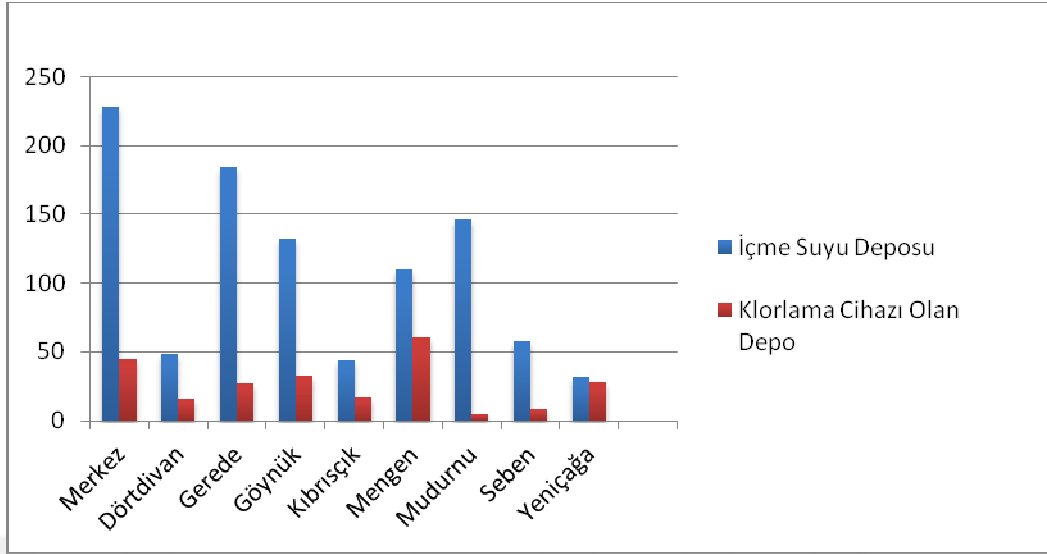
Bolu Belediyesine ait 01.04.2014 tarihinden beri özel bir şirket⁵ tarafından işletilen bir Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisi mevcuttur. Tıbbi atıklarla ilgili her türlü işlem bu şirketçe yapılmaktadır.

İlin su kaynaklarına bakıldığında yer altı sularında olduğu gibi akarsular da kirlenmeye maruz kalabildiği görülmektedir. En çok kirlenen dış yüzey su kaynakları; Büyüksu Çayı ve Ulusu Çayı'dır. Büyüksu Çayı'nın kirlenmesinde Merkez'deki evsel nitelikli atıklar etkili olurken; Ulusu Çayı'nın kirlenmesinde ise Gerede'deki dericilik sanayisinde arıtılmadan doğaya salınan zararlı atıklarından kaynaklandığı söylenebilir (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Çevre Durum Raporu 2016: 50).

Ayrıca ilde kanatlı hayvan atıklarının çoğu zaman tarlalara düzensiz bir şekilde atılması, yağışlarla birlikte toprağı kirletmenin yanı sıra yer altı ve yüzey sularını da olumsuz etkilemektedir (Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

İldeki içme suyu depolarının gösterildiği Grafik 3.4'e bakıldığında, Merkez ilçede 228 deponun olduğu ve bunlardan yüzde 20'sinin klorlama cihazına sahip olduğu görülür. Diğer ilçelerde ise Dörtdivan'da 48 deponun yüzde 33'ünde; Gerede'de 184 deponun yüzde 15'inde; Göynük'te 132 deponun yüzde 25'inde; Kıbrısçık'ta 44 deponun yüzde 39'unda; Mengen'de 110 deponun yüzde 55'inde; Mudurnu'da 146 deponun yüzde 3'ünde; Seben'de 58 deponun yüzde 14'ünde; Yeniçağa'da 32 deponun yüzde 88'inde klorlama cihazı vardır.

⁵Atlas İnşaat Sanayi ve Ticaret Limitet Şirketi.

Kaynak: Bolu İl Özel İdaresi, 2015-2019 Stratejik Planı.

Grafik 3.4: İçme suyu deposu ve klorlama cihazı sayıları

Tablo 3.36 ise çekilen su miktarları verilmiştir. Bu tabloya göre toplam çekilen su miktarı yıllara göre değişkenlik göstermiştir. 2004 ve 2008 yıllarında çekilen su miktarının tamamı yer altı sularından sağlanmıştır. 2012 yılında çekilen suyun yüzde 60,1'i yüzey sularından; yüzde 39,9'u da yer altı sularından sağlanmıştır. 2016 yılında ise yüzde 69,3'ü yüzey sularından; yüzde 30,7'si ise yer altı sularından elde edilmiştir.

Tablo 3.36: Çekilen içme ve kullanma suyu miktarı

	2004	2008	2012	2016
Belediyelerin günlük kişi başı çektiği su miktarı (Litre)	490	214	212	145
Toplam çekilen su miktarı (1000 m ³ /yıl)	27.418	12.676	14.135	11.639
Belediyelerce yıllık çekilen yüzey suyu miktarı (1000 m ³)	-	-	8.500	8.068
Belediyelerce yıllık çekilen yeraltı suyu miktarı (1000 m ³)	27.418	12.676	5.635	3.571
Suyun temini için yapılan çevresel harcamalar (TL)	8.237	74.926	337.623	-

Kaynak: TÜİK, Su verileri, 2004-2016.

Kişi başına çekilen su miktarında ise yıllara göre sürekli azalmalar yaşanmıştır. 2004 yılında 490 litre olan günlük kişi başına düşen su çekimi, önceki dönemlere göre 2008 yılında 276 litre, 2012 yılında 2 litre ve 2016 yılında ise 67 litre azalma göstermiştir. Son 12 yılda ise 345 litre azalma olduğu görülmektedir.

Su temini işleri için yapılan yatırım harcamaları yıllara göre artış göstermiş ancak 2016 yılında bu konuda yatırım harcaması yapılmamıştır.

Belediyelerin su dağıttığı toplam abone sayısı, dağıtılan su miktarı ve su gelirlerinin gösterildiği Tablo 3.37'ye göre son 12 yılda önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir.

Belediyelerde su dağıtılan abone sayısında sürekli artış yaşanmıştır. Önceki dönemlere göre; 2008 yılında 7.209, 2012 yılında 13.002 ve 2016 yılında ise 21.172 abone artışı gerçekleşmiştir. Son 12 yılda ise abone sayısındaki artış 41.383'tür. Diğer bir ifadeyle 2004 yılından 2016 yılına kadar toplam abone sayısı yüzde 79,3 oranında artmıştır.

Tablo 3.37: Belediyelerin su dağıtımı

	Belediye Sayısı	Abone Sayısı	Su Miktarı (m ³ /yıl)	Su Gelirleri* (TL)
2004	13	52.155	4.469.826	4.801.459
2008	13	59.364	5.003.355	11.120.454
2012	13	72.366	8.609.028	18.501.158
2016	12	93.538	8.168.325	32.413.420

Kaynak: TÜİK, Su verileri, 2004-2016. *Not: Su gelirlerine KDV dâhil değildir.

Toplam dağıtılan su miktarı ise 2016 yılı hariç diğer dönemlerde artmıştır. Son 12 yılda su dağıtım miktarı yüzde 82,7 oranında artış göstermiştir. Su miktarındaki artış oranı, abone sayısındaki artış oranı ile paraleldir.

Su gelirlerine bakıldığında ise yıllara göre sürekli artışın olduğu görülür. 2004 ile 2016 yılları arasında toplam su gelirleri 6,7 kat (% 575) artmıştır.

Bu tabloda da görüldüğü üzere belediyelerin dağıttığı toplam su miktarı ile toplanan su gelirleri arasında yıllara göre orantısızlık vardır. Diğer verilerin sabit kaldığı düşünüldüğünde; su gelirleri, su miktarına bölünürse 1 metreküp suyun değeri ortaya çıkar. 2004 yılında bu değer 1,1 iken, 2008 yılında 2,2'ye yükselmiş, 2012 yılında 2,1 olmuş ve en yüksek değer olduğu 2016 yılında ise 4'e yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, su fiyatları son 12 yılda 4 kata yakın artmıştır.

Kanalizasyondan geri kazanılan atıksu miktarına geçilmeden önce ilde bulunan mevcut ve inşaat halindeki kanalizasyon sayısına bakılırsa; 2001 yılında ilde 511 köyün 116'sında (%23) kanalizasyon şebekesi bulunurken (Yüçetürk 2003: 79); 2014 yılında ise bulunan 487 köyün 368'inin (%76), 654 ünitenin ise 370'inin(%57) kanalizasyonu işlemleri tamamlanmıştır (Bolu İl Özel İdaresi, 2015-2019 Stratejik Planı).

Tablo 3.38'de de görüldüğü gibi, Merkez ilçedeki köylerin yüzde 8'i ünitelerin yüzde 29'u; Gerede'de köylerin yüzde 27'si, ünitelerin yüzde 45'i; Göynük'te köylerin yüzde 29'u, ünitelerin yüzde 43'ü; Kıbrısçık'ta köylerin yüzde 59'u, ünitelerin yüzde 80'i; Mengen'de köylerin yüzde 37'si, ünitelerin yüzde 51'i; Seben'de köylerin yüzde 28'i, ünitelerin yüzde 70'i; Mudurnu'da köylerin yüzde 34'ü ünitelerin yüzde 51'i; Yeniçağa ve Dörtdivan'da köy ve ünite inşaatları tamamlanmıştır.

Tablo 3.38: Mevcut ve inşaat halindeki kanalizasyonlar

	Köy Sayısı	Ünite Sayısı	Köy		Ünite	
			Biten	Kalan	Biten	Kalan
Merkez	112	140	103	9	99	41
Dörtdivan	24	10	24	-	10	-
Gerede	92	96	67	25	53	43
Göynük	66	74	47	19	42	32
Kıbrısçık	22	10	9	13	2	8
Mengen	56	173	35	21	85	88
Mudurnu	70	99	46	24	48	51
Seben	29	30	21	8	9	21
Yeniçağa	16	22	16	-	22	-
Toplam	487	654	368	119	370	284

Kaynak: İl Özel İdaresi 2014-2019 Stratejik Planı.

Kanalizasyon şebekesinden geri kazanılan atıksu miktarının gösterildiği Tablo 3.45'te önceki dönemlere göre 2008 yılında 1.307 (%19,7) metreküp, 2012 yılında 11.022 (%138,9) metreküp ve 2016 yılında ise 3.046 (%17,4) metreküp artış gerçekleşmiştir. Ayrıca belediyeler tarafından arıtılan atıksu miktarları ise 2012 yılı sonrasında yükselme eğilimindedir.

Belediyelerde kişi başına günlük atık su miktarı yıllara göre artış göstermiş 2016 yılında önceki döneme göre azalma yaşanmıştır. Son 12 yılda bu artış miktarı 154 litredir.

2004 yılında atıksu tesisi ile belediye içerisindeki nüfusun yüzde 15'ine ulaşılırken, bu oran 2008 yılında yüzde 17'ye, 2012 yılında yüzde 86'ya ve 2016 yılında ise yüzde 88'e ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, 2016 yılı itibariyle belediye nüfuslarının yüzde 12'sinin atıksularından yararlanılamamaktadır.

Tablo 3.39: Belediyelerin atıksu yönetimi

	2004	2008	2012	2016
Kişi başına düşen günlük atıksu (Litre)	119	130	276	273
Kanalizasyondan yıllık dönüştürülen atıksu (1000 m ³)	6.628	7.935	18.957	21.810
Belediyelerce yıllık arıtım yapılan atıksu (1000 m ³)	1.055	1.214	17.551	20.597
Verilen atıksu arıtım hizmetinin belediyedeki toplam nüfusa oranı (%)	15	17	86	88
Belediyelerin arıtım tesisi toplamı	2	2	3	3
Atıksu hizmetleri için yapılan çevresel harcamalar (TL)	17.059	-	-	3.998.931

Kaynak: TÜİK, Su verileri, 2004-2016.

Belediyelerdeki atıksu arıtım tesislerine bakıldığında; fiziksel ve gelişmiş atıksu arıtım tesislerinin bulunmadığı, 2004 ile 2008 yıllarında 2 adet; 2012 ile 2016 yıllarında ise 3 adet biyolojik atıksu arıtım tesisi mevcut olduğu görülür.

3.2.3.3. Çevresel İşlemler

Bu kısımda Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ve çevresel denetimler üzerinde durulacaktır.

ÇED; yapılması planlanan bir uygulamanın, çevreye verebileceği olası zararların ortaya konulduğu bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle, yeni yapılacak olan projelerin çevresel etkilerinin, ortaya çıkacak sonuç ve çözümlerini de içine alacak biçimde tüm yönleriyle ele alınarak yapılan analizlerdir. ÇED'in esas amacı; sosyoekonomik gelişmelere mani olmadan, çevreyi siyasal ve iktisadi politikalarından muhafaza ederek, ortaya çıkabilecek zararlara siper olup bu zararı en aza indirmektir (<https://bolu.csb.gov.tr> 20 Eylül 2018'de erişildi).

Tablo 3.40'ta ilde 2016 yılında verilen ÇED kararları yer almaktadır. Bu kararlardan 9'u maden, 3'ü tarım ve gıda, 2'si de konut ve turizm olmak üzere en fazla "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilmiştir. Bunun dışında yalnızca 2 kez madencilik

sektörüne verilen “ÇED Gereklidir” kararı ve 1 madencilik, 2 tarım ve gıda, 1 ulaşım olmak üzere toplamda 4 kez “ÇED Olumlu” kararı verilmiştir.

Tablo 3.40: 2016 yılı ÇED kararları

	Maden	Tarım-Gıda	Ulaşım	Konut- Turizm	Toplam
ÇED Gereklidir Değildir	9	3	-	2	14
ÇED Gereklidir	2	-	-	-	2
ÇED Olumlu	1	2	1	-	4

Kaynak: www.csb.gov.tr (10 Aralık 2018’de erişildi).

1993-2016 yılları arasında ilde 5 tane HES projesine “ÇED Gereklidir Değildir” kararı, 2 tane HES projesine “ÇED Olumlu” kararı, 3 tane HES projesine ise “ÇED Kapsam Dışı” kararı verilmiştir. Bunlardan HES kapsamında; Mengen’deki Kayabükü Regülâtörü (17,5 MW), Paşa Regülâtörü (7,65 MW), Köprübaşı Barajı (74 MW) ile Seben’de Bolsu Elektrik’e ait (3,3 MW ve 2,2 MW) iki tane proje işletilmektedir (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017). Bunların dışında Özgür Elektrik (8,7 MW), Elite Elektrik (14,6 MW) ve İkiler Elektrik (3,3 MW)’e ait üç adet daha HES mevcuttur (Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı).

Çevre denetimlerine bakıldığında ise Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nün, bu denetimleri planlı ve plansız olmak üzere iki şekilde yaptığı görülmektedir. Planlı şekilde yapılanlar il müdürlüğünce planlanan ve belirlenen yerlere belli zaman aralıklarıyla gerçekleştirilenlerdir. Plansız olanlar ise; yeni izin verilecek yerlere, yaşanan ani kaza ve olay yerlerine, yasal mevzuatın çiğnendiği hallerde, yapılan şikâyetler neticesinde ve bakanlık ya da il müdürlüğünce gerekli görülen hallerde yapılan denetimlerdir (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017).

2016 yılında ilde 30 planlı denetim, 439 plansız denetim olmak üzere toplamda 469 kez denetim gerçekleştirilmiştir (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017). Aşağıdaki tabloda şikâyet türü, şikâyet sayısı, bu şikâyete yönelik denetimler ve kesilen ceza ile ilgili veriler gösterilmiştir.

Tablo 3.41:2016 yılı çevresel şikâyet ve ceza verileri

	Hava	Su	Atık	ÇED	Diğer
Şikâyet Sayısı	22	27	122	2	-
Şikâyete Yönelik Denetim Sayısı	22	27	122	2	-
Ceza sayısı	1	1	1	5	4
Ceza Miktarı (TL)	1.016	49.095	1.221	73.125	58.743

Kaynak: Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017.

Toplamda kesilen 183.200 TL cezanın; yüzde 39,9'u ÇED şikâyetleri, yüzde 32,1'i diğer şikâyetler, yüzde 26,8'i su şikâyetleri, yüzde 0,7'si atık şikâyetleri ve yüzde 0,6'sı ise hava şikâyetleri nedeniyle kesilmiştir.

3.2.3.4. Mekânsal Yapı

Bu kısımda Çevre Düzeni Planı (ÇDP) ve arazi kullanımı üzerinde durulacaktır.

Bolu ili 1/100.000 ölçekli ÇDP, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 10. maddesi gereğince, il genel meclisinin onayı ile yürürlüğe girmişti. Ancak 29.06.2011 günlü, 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kararı ile ÇDP hazırlama görevi bakanlığa verilmiştir. Yeni plan aynı ölçekle bakanlık tarafından 15.04.2014 tarihinde onaylanmıştır. Bunun haricinde plan, aynı yasal dayanak ve ölçekle onaylanma tarihine göre; 21.11.2014 tarihinde, 07.03.2016 tarihinde, 21.12.2017 tarihinde ve son olarak 11.04.2018'de değişikliğe uğramıştır (<https://bolu.csb.gov.tr.>, 18 Eylül 2018'de erişildi). Yani Bolu ÇDP son dört yılda 5 kez değiştirilmiştir.

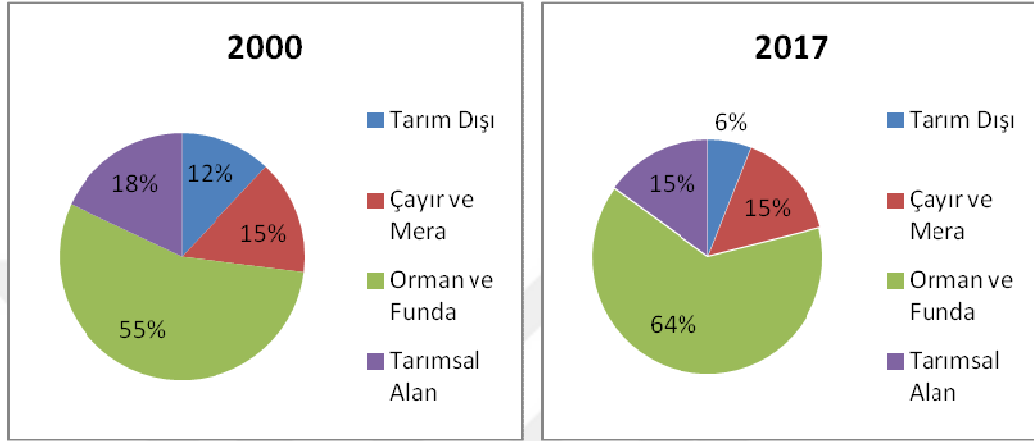
İl arazisinin kullanıma göre dağılımının verildiği Tablo 3.42'de 2000 yılı ile 2017 yıllarının değerleri verilmiştir. Bu tabloda yıllara göre, il toplam alanlarında farklılıkların olduğu görülmektedir.

Tablo 3.42: Kullanıma Göre Arazi Dağılımı (Ha)

	Toplam Alan	Tarım		Orman ve Funda		Çayır ve Mera		Tarım Dışı	
		Alan	Oran	Alan	Oran	Alan	Oran	Alan	Oran
2000	845.800	152.244	18	473.648	56	126.870	15	93.038	11
2017	832.339	124.850	15	532.696	64	124.850	15	49.943	6

Kaynak: Bolu Orman Bölge Müdürlüğü, 2018.

Son 17 yılda tarım alanlarında yüzde 3 ve tarım dışı arazide yüzde 5 oranında azalma, orman ve fundalık alanlarında yüzde 8'lik artış gerçekleşmiş, çayır ve mera alanlarında ise değişim yoktur. Aşağıdaki dairesel grafikte de arazinin kullanımına göre dağılımları yüzdesel olarak gösterilmiştir.

Kaynak: Bolu Orman Bölge Müdürlüğü, 2018.

Grafik 3.5: 2000 ve 2017 yıllarında arazinin kullanımına göre dağılımı

Ormanlara nitelik olarak bakılırsa; toplam 532.696 hektar ormanlık alanın, 409.893 (%76,9) hektarlık alanı normal koruluk alan, 121.909 (%23,1) hektarlık alan ise bozuk olan koruluk alandır. Bozuk koruluk alanda 2017 yılı itibariyle 81.396 hektar alan ağaçlandırılması gerekirken, ağaçlandırılan toplam alan 41.500 hektardır (Bolu Orman Bölge Müdürlüğü, 2018). 2000 yılında ise 473.648 hektar ormanlık alanda 80.633 hektar alan ağaçlandırılması gerekirken 40.952 hektar alan ağaçlandırılmıştır (Bolu Tarım İl Müdürlüğü 2001 Yılı Çalışma Raporu). 2017 yılında ağaçlandırılması gereken alan, 2000 yılında ağaçlandırılması gereken alandan daha fazladır.

3.2.3.5. Konut ve Yerleşim Düzeni

Tüm Türkiye’de olduğu gibi Bolu’da da dikey bir yapılaşma süregelmiştir. Bunun önemli sebeplerinden birisi kentsel arsalardaki fiyat artışları sonrası orta ve alt gelire sahip grupların konut ihtiyaçlarının giderilme isteğidir. Aksi durumda ketlerdeki çarpıklaşma daha da artacaktır (Murat ve Ersöz 2005:165).

Nüfusu 10.000'i aşmış yerleşim yerlerinde imar planı yapmak zorunlu olduğundan Bolu'da da 2017 yılı itibariyle Merkez, Gerede, Göynük, Mengen ve Mudurnu ilçelerinde imar planı yapılmıştır. En yüksek nüfus miktarına sahip olan il merkezinin uygulamadaki imar planı 1985 yılına ait olup, 300 bin nüfus için planlanmıştır. Ancak yıllar geçtikçe yıkıcı depremler gibi farklı gelişmelerin yaşanması planı yetersiz kılmıştır. İmar planının sınırları dışında konut alanı istekleri; mevzii imar planlarıyla düzenlenip imar planına eklenmektedir. Böyle bir uygulama ise düzensiz yerleşme ve tarım alanlarının işgalini ortaya çıkarmıştır (Taner 2014: 387).

Bu yapılar nicelik olarak incelenirse, 2000 yılı DİE verilerine göre belediye sınırları içerisinde 22.612 bina bulunmaktadır. Bu binaların 16.021'i (%70,9) sadece konut; 1.558'inin (%6,9) çoğunluğu konut, 273'ünün (%1,2) çoğunluğu konut dışıdır. 3.812'si (%16,9) işyeri; 164'ü (%0,7) eğitim-kültür; 41'i (%0,2) sağlık; 219'u (%1) resmi daire; 116'sı (%0,5) dini; 145'i (%0,6) konut dışı karışık; 249'u (%1,1) diğer ve 14'ü (%0,1) de bilinmeyen binalardır. Konut binalarında toplam 48.647 daire bulunmaktadır (Tatar 2003: 105).

2000 yılında bulunan 22.612 binanın 7.532'si tek katlı, 8.148'i iki katlı, 3.513'ü üç katlı, 1.621'i dört katlı, 926'sı beş katlı, 639'u altı katlı, 143'ü yedi ile dokuz kat arası, 4'ü on ve üzeri katlı, 86'sının ise kat sayısı bilinmemektedir (Tatar 2003: 106).

Tablo 3.43'te ise 2002 yılı sonrasında yapı izni verilen binalar ile kat ve daire sayıları verilmiştir. 2002 ile 2004 yılları arasında toplam yapılan 997 binanın yüzde 28'i üç katlı, yüzde 25,6'sı iki katlı, yüzde 19,1'i dört katlı, yüzde 19'u tek katlı, yüzde 5,5'i altı katlı, yüzde 2,7'si beş katlı ve yüzde 0,2'si de yedi katlıdır. Bu dönemde yapılan binalarda toplam 2.966 daire bulunmaktadır.

Tablo 3.43: Belediyelerce yapım izni verilen binaların kat ve daire sayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	10+	Bina Sayısı	Daire Sayısı
2002-2004	189	255	279	190	27	55	2	-	-	997	2.966
2005-2008	283	412	391	286	172	165	23	19	2	1.753	4.846
2009-2012	251	347	361	266	210	332	58	17	-	1.842	10.124
2013-2017	188	302	301	464	399	656	92	4	1	2.407	19.639
Toplam	911	1.316	1.332	1.206	808	1.208	175	40	3	6.899	37.575

Kaynak: TÜİK, Yapı izin verileri, 2002-2017.

2005 ile 2008 yılları arasında yapı izni verilen 1.753 binanın yüzde 23,5'i iki katlı, yüzde 22,3'ü üç katlı, yüzde 16,3'ü dört katlı, yüzde 16,1'i tek katlı yüzde 9,8'i beş katlı, yüzde 9,4'ü altı katlı, yüzde 1,3'ü yedi katlı, yüzde 1,1'i sekiz katlı ve yüzde 0,1'i de on ve üzeri katlıdır.

2009 ile 2012 yılları arasında yapı izni verilen binaların, yüzde 19,6'sı üç katlı, yüzde 18,8'i iki katlı, yüzde 18'i altı katlı, yüzde 14,4'ü dört katlı, yüzde 13,6'sı tek katlı, yüzde 11,4'ü beş katlı, yüzde 3,1'i yedi katlı ve yüzde 0,9'u da sekiz katlı binalardan oluşmaktadır.

Son olarak 2013 ve 2017 yılları arasında yapı izni verilen binaların yüzde 27,3'ü altı katlı, yüzde 19,3'ü dört katlı, yüzde 16,6'sı beş katlı, yüzde 12,5'i iki ve üç katlı, yüzde 7,8'i tek katlı, yüzde 3,8'i yedi katlı ve yüzde 0,2'si de sekiz katlıdır.

16 yılda toplam olarak 6.899 bina ve 37.575 daireye yapı izni verilmiştir. Binaların yüzdesel olarak 19,3'ü üç katlı; 19,1'i iki katlı; 17,5'i dört; yine 17,5'i altı katlı; 13,2'si tek katlı; 11,7'si beş katlı; 2,5'i yedi katlı ve 0,6'sı da sekiz katlıdır.

Yapı izni verilen binaların kullanım amacına göre dağılımının verildiği aşağıdaki tabloda, konut amacıyla kullanılan binaların oranı yüzde 82,1'dir. Bunlardan en fazla olan yüzde 50,8 oranıyla üç ve üzeri daireye sahip olan binalardır. Daha sonra yüzde 20 orana sahip olan tek daireli binalar, son olarak da yüzde 11,3'lük oran ile iki daireli binalardır.

Tablo 3.44: Belediyelerce yapı izni verilen binaların kullanım amacına göre dağılımı

	2002-2004	2005-2008	2009-2012	2013-2017	Toplam	Oran(%)
Bir daireseli	286	549	315	231	1.381	20
İki daireseli	120	207	241	210	778	11,3
Üç ve üzeri daireseli	350	652	926	1.572	3.500	50,8
Halka açık ikamet	6	15	19	18	58	0,8
Otel	20	9	25	26	80	1,2
Diğer konaklama	23	67	31	24	145	2,1
Ofis (işyeri)	32	84	120	115	351	5,1
Ticaret	21	23	5	48	97	1,4
Sanayi	11	34	34	29	108	1,6
Su depoları, silolar, depolar	6	20	17	28	71	1
Kamusal eğlence	4	6	18	15	43	0,6
Eğitim ve araştırma	2	27	10	23	62	0,9
Spor salonları	6	10	27	14	57	0,8
İkamet dışı çiftlik	1	19	31	20	71	1
Dini	-	17	17	12	46	0,7
Diğer	-	7	4	22	33	0,5
Toplam	888	1.753	1.842	2.407	6.899	100

Kaynak: TÜİK, Yapı izin verileri, 2002-2017.

Konut dışı yapılarda ise ofis binaları yüzde 5,1; diğer konaklama binaları yüzde 2,1; sanayi binaları yüzde 1,6; ticaret binaları yüzde 1,4 ve otel binaları yüzde 1,2 ile en çok yapı izni alan binalardır.

Ülkede yaygınlaştırılan toplu konut uygulamaları için belediye ve hazine arazileri kullanıldığından konut maliyetinde arazi payı, çok az ya da hiç bulunmamaktadır. Ülkede ve ilde yapılan toplu konutlar genelde mevcut yerleşim ve tabii görünümüne uygun olmayan yapılardır. Örneğin il merkezinin batısında Dağkent Mahallesi karşısındaki hazine arazisine inşa edilen konutlar (Dağkent TOKİ), Karaköy Mahallesinde bulunan konutlar (Karaköy TOKİ) ve kentin kuzeybatı yönünde bulunan Kürkçüler Köyünde inşa edilen konutların (Memur-Sen TOKİ) buldukları doğal ortamla olan uyumsuzluğu dikkat çekmektedir. Bunların dışında olumlu bir örnek ise kentin kuzeybatı yönünde yer almaktadır. 1999 depremlerinden sonra “Kalıcı Konutlar” adıyla inşa edilen yapılar, az kat sayısı ve farklı proje uygulamalarıyla çevresine uyum sağlandığı söylenebilir (Taner 2014: 398).

Resim 3.2: Doğal yapıya uyum sağlamayan Memur-Sen TOKİ'den bir görünüm

Resim 3.3: Düzenli yapılaşma örneği olan Kalıcı Konutlardan bir görünüm

İlde toplu konutların yapılması, iki farklı düşünceyi ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlki, gereksinimden çok konutun, arz edilmesi ildeki konut piyasasını negatif yönde etkilemektedir. Buna karşıt olan diğer düşünceye göre ise, toplu konutlar sayesinde; geliri az olanların barınma ihtiyacının giderildiği, rekabet oluşmasıyla kira

fiyatlarının düştüğü, boş niteliksiz hazine arazilerinin kıymetlendirildiği, altyapısal ve çevresel olarak düzenli konutların üretildiğidir (Taner 2014: 397).

Bu görüşlerden farklı olarak Bolu'nun planlama süreçleri haricinde hazine arazilerinin kullanılarak yapılaşmalara izin verilmesi, toplu konut uygulamaları ve imar planları arasında kargaşa meydana getirmiştir. Öyle ki ilin imar planında 5 kat üzerine yapı sınırlaması bulunmasına rağmen, toplu konut uygulamaları 10 kata kadar yapılabilmekte ve çevresiyle uyumsuz görüntüler ortaya çıkabilmektedir.

Konut satışlarının gösterildiği Tablo 3.45'e bakıldığında ise 2008 yılında ilde toplam 1.267 konut satılmıştır. Bu satış sayısı, ülke konut satış sayısının binde 3'üne denk gelmektedir. 2012 yılında toplam 3.262 konut satılmış ve bunların yüzde 35,6'sı ipotek satışlardan; yüzde 64,4'ü ise diğer satışlardan elde edilmiştir. Ülkede ise toplam satışların yüzde 38,5'i ipotek satışlarından; yüzde 61,5'i ise diğer satışlardan sağlanmıştır. İldeki satış türü oranları, ülke satış türü oranlarıyla paraleldir. Toplam konut satışları bakımından ildeki konut satış sayısı, ülke konut satış sayısının binde 4,6'sına eşittir.

Tablo 3.45: Bolu ve Türkiye'de konut satış türü ve sayıları

	2008			2012			2017		
	İpotekli Satışlar	Diğer Satışlar	Toplam	İpotekli Satışlar	Diğer Satışlar	Toplam	İpotekli Satışlar	Diğer Satışlar	Toplam
Bolu	-	1.267	1.267	1.162	2.100	3.262	2.031	5.201	7.232
TR	-	427.105	427.105	270.136	431.485	701.621	473.099	936.215	1.409.314

Kaynak: TÜİK, bina verileri 2008-2017.

7.232 konutun satıldığı 2017 yılında toplam satışın yüzde 28,1'i ipotek satışlarından; yüzde 71,9'u diğer satışlardan elde edilmiştir. Ülke genelinde ise toplam satışların yüzde 33,6'sı ipotek satışlarından; yüzde 66,4'ü de diğer satışlardan sağlanmıştır. İki birimin satış türleri arasındaki fark yüzde 5 oranında farklılaşmıştır. 2017 yılında ilin toplam konut satışı, ülkenin toplam konut satışının binde 5,1'ine tekabül etmektedir.

3.2.3.6. Çevre ve Mekânsal Yapıdaki Değişim ve Temel Hedeflerin Değerlendirilmesi

Bu kısımda Bolu İl Gelişme Planı “Çevre ve Mekânsal Yapı” kısmında belirtilen temel hedefler ortaya konulmuş ve bu hedeflerde ilin hangi aşamada olduğu da hedefle birlikte değerlendirilmiştir.

İlk hedef, belediye hizmet birlikleri kurularak, ilin başta katı atık yönetimi olmak üzere çevre hizmetleri alanında daha verimli çalışmalar yapılmasının sağlanmasıdır. Katı atık sorununun çözümü için, Göynük Belediyesi hariç⁶, diğer belediyeler ve Bolu İl Özel İdaresi, Katı Atık Bertaraf Tesisleri Kurma ve İşletme Birliği tarafından bir proje planlanmıştır. Merkez ilçeye bağlı Yukarısoku ile Müstakimler Köyü mevkiindeki 21,4 hektar alan üzerine düşünülen projeye, evsel nitelikli katı atıkların termal (yakma) yöntemlerle bertaraf edilmesi ve elektrik üretilmesi düşünülmüş ve bakanlık tarafından 2016 yılında onaylanmıştır.

İkinci hedef, hava, su, toprak ve çevre kirliliğine neden olan kanatlı hayvan gübre atıkları için çözüm üretilmesidir. Bu sorunla ilgili olarak Bolu Çevre Düzeni Plan Hükümleri ile Mahalli Çevre Kurulunun 23.01.2015 tarihli ve 62 sayılı kararı gereğince Merkez ilçe ve civarında bulunan 60 köyde kalıcı, ticari amaçlı yeni kümes yapımı ve faaliyeti yasaklanmıştır. Ayrıca tüm ille örnek olacak bir proje; Nadas, Deveci, Taşlık, Geriş, Alan, Bölücekkaya ve Kökez Köyleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından ortaya konulmuştur. Kıbrısçık ilçesinde yer alan Organik Gübre Üretim Tesisi, 2009 yılında günlük 40 ton kapasiteyle faaliyete başlamıştır.

Ayrıca kanatlı atıklarının değerlendirilmesi için 2013 yılında valinin ve belediye başkanlarının da katıldığı “Kanatlı Çalıştayı” yapılarak merkezin avantajları ve dezavantajları tespit edilmiştir. Belirlenen kararlar ışığında “atık – altlık toplama merkezi kurularak buralara atık taşımanın entegre şirketler kanalıyla çevreyi kirlilemeyecek şekilde uygun araçlarla yapılması ve bu merkezlerde atıkların gübre veya yakıt olarak kullanılacak hale getirilmesi” sonucuna ulaşılmıştır.

⁶Göynük Belediyesi, Sakarya’da kurulmuş olan Pamukova, Geyve, Taraklı ve Ali Fuat Paşa Belediyeleri Birliği üyesidir.

Üçüncü hedef, düzensiz olan katı atık depolama tesislerinin düzenli hale getirilmesidir. Merkez ilçe belediyesi dışındaki belediyelerde düzenli depolama yapılmamaktadır. Atık depolama işlemi, Merkez’de özel şirket ve belediye ortaklığında; Gerede’de özel şirket; diğer belediyelerde de belediye tarafından görülmektedir.

Dördüncü hedef, özellikle kış aylarında hava kalitesinin düşmesine neden olan etkenlerde iyileştirmeye gidilmesidir. İlin hava ölçümleri, Merkez ilçede bulunan tek ölçüm cihazıyla yapılmaktadır. Bu cihazın verilerine yıllık ortalama değerler olarak bakıldığında (Tablo 3.31); 2004 yılı parametre değerleri “iyi” olarak görülmektedir. 2008 yılında SO₂ parametresi “iyi”; PM10 parametresi ise “orta” indeksindedir. Her iki parametrede de en fazla hava kirliliğinin olduğu 2010 yılında, SO₂ parametresi “orta”; PM10 parametresi ise “iyi” değerindedir. Nihayet 2016 yılına gelindiğinde ise her iki parametre de “iyi” indeksindedir. 2004 yılı sonrasında hava kalitesinde yıllara göre gelgitler yaşanmış ancak 2017 yılında nispeten iyileşme gözlemlenmiştir.

Bu konuda hava kirliliğinde daha çok etkili olan fosil yakıtlarının kullanıldığı ilçelerde ölçüm yapılamaması, ilin hava kalitesinin geneli hakkında sağlıklı bilgiye ulaşmayı sınırlandırmaktadır.

Beşinci hedef, özellikle köylerde eksik kanalizasyon şebekelerinin tamamlanmasıdır. 2001 yılında ilde bulunan 511 köyün, 116 (%23) tanesi kanalizasyon şebekesine sahiptir. 2014 yılında ise 487 köyün, 368 (%76) ‘i; 654 ünitenin 370 (%57)’inin kanalizasyon ağı vardır.

Altıncı hedef, Gerede Deri Organize Sanayi Bölgesi’nde başta hava, su ve toprakta olmak üzere birçok sorun yaratan katı ve sıvı atıkların arıtım işlemlerinin yapılması için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Gerede’de 130’a yakın deri işletmesi bulunmakta ancak 90 kadarı aktif durumdadır. Atıkların gittiği kanal yoluyla çevreye yayılan zararlı sıvıların arıtılması için 2006 yılında, ilçeye atıksu arıtma tesisi kurulmuştur. 2013 yılında ise yeni sanayi sitesi yapılması kapsamında, çamurlu deri atık sularının arıtılması amacıyla deklantör makinesi alınmıştır. Yapılan bu çalışmalara

rağmen gerek ham derilerin kokusu gerekse ıslatma işlemi sonrasında çevreye yayılan ağır koku giderilememiştir.

Son hedef ise, kentlerde imar planlarıyla uyumlu yapıların yapılmasıdır. Nüfusu 10.000'i aşmış yerleşim yerlerinde imar planı yapmak zorunlu olduğundan Bolu'da da 2017 yılı itibariyle Merkez, Gerede, Göynük, Mengen ve Mudurnu ilçelerinde imar planı yapılmıştır. Deprem sonrasında ilde yapılaşma üst sınırı önce 3 kat olarak belirlenmiş, sonraları mevzii imar planlarının imar planlarına yaptığı ilavelerle 6 kata kadar izin verilmiştir. Ancak büyük bölümü birinci derece deprem kuşağında bulunan ilde, özellikle toplu konut uygulamaları ve özel izinlerle yapılan konutlarla, imar planlarındaki üst sınırlar aşındırılmakta ve kentlerin yapısı bozulmaktadır.

Özetle, Bolu İl Gelişme Planı'nda belirtilen, mekânsal hedeflerin amacından saptığı, çevresel hedeflerin ise kısmen gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Bulgular

Bolu İl Gelişme Planı, ilde atıl durumda olan tarım, tarımsal sanayi ve turizm potansiyelini harekete geçirerek sosyoekonomik gelişmeyi çevre ilçelere yaymak, çevre ve mekân kalitesini iyileştirmek, öte yandan özel sektörün teşebbüs gücünden yararlanarak güçlü bir kamu desteğinde ilin gelişmesini sağlayacak yatırımları başlatmayı amaçlamıştır. Plan, ildeki tüm yaşayanları ilin sorunları üzerinde birlikte düşünmeye, ortak bir gelecek tasarlamaya ve ilin gelişimini yönlendirecek strateji ve projeler geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu nedenle planlama sürecinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmiş ve tüm kesimlerle (merkezi ve yerel hükümet kurumlarının yöneticileri, kamu önderleri, meslek kuruluşlarının temsilcileri, demokratik kitle örgütleri, gönüllü kuruluşlar, üniversite) işbirliği yapılmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirtildiği üzere, bölge planları ile uyumlu il gelişme plan çalışmalarının gerekliliği vurgulanmış, ancak yasal ve teknik zemin oluşturulamamıştır. Bu ve benzeri sebeplerle 2000'li yılların başından itibaren hazırlanmaya başlanan birçok il gelişme planı gibi Bolu İl Gelişme Planı'nın da amaç ve hedeflerine ulaşması zorlaşmıştır. Bu zorlukların yaşanmasında eksiklik olarak şu bulgulara ulaşılmıştır:

1. İl gelişme planlaması, Türk planlama sistemine yeni giren bir uygulamadır. Bunun başarılı bir şekilde tatbiki, planlama hiyerarşisine ilişkin temel yasal düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır. Ayrıca planlar arası ilişki ve bağlayıcılık bu düzenlemelerle açık seçik ortaya konulmalıdır.

2. Uzun zaman aralığını kapsadığından il gelişme planlaması, süreklilik isteyen bir yaklaşımdır. Bu sebeple sürekli kurumsal bir sahibinin bulunması gerekmektedir.
3. İl gelişme planlaması için illerde kurumsallaşma sağlanmalıdır. Ülke çapında bütünlük sağlaması açısından da bunun Kalkınma Bakanlığı tarafından ele alınması ve bir modelin geliştirilmesi gerekmektedir.
4. Planın uygulanmasına yönelik merkezi idarenin tutumu ve rolü açık değildir. Ayrıca uygulama aşamasında planların denetlenmesini ve geribildirim mekanizmalarının çalıştırılmasını sağlayacak bir yapılanma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Bolu iline yönelik bulgular ise aşağıda verilmiştir.

Bolu gelişmiş sanayi merkezlerine yakın konumlanmasına, geleneksel sanayi merkezlerinin ard bölgesinde yer almasına ve sanayi kuşağı iller arasında bulunmasına rağmen sanayileşmesini sağlayamamış, tarım ve ticaret ağırlıklı ekonomik yapısını uzun süre korumuştur. Önceleri gelişmiş İstanbul - İzmit sanayi kuşağının Bolu'ya kaydırılması şeklinde düşünülen sanayileşerek kalkınma modeli, doğal çevrenin bozulmasına yol açma tehlikesi olduğundan il için uygun görülmemiştir. Buna bağlı olarak il merkezi etrafındaki gelişme alanlarının, mevcut nüfusun bir katı kadar nüfusa yeterli olacağı; sanayileşme ile yaşanacak olan göç hareketliğinin ilin yapısını bozabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de 1980'li yıllar ile artmaya başlayan ve 2000'li yıllarda ise zirveye ulaşan kırsal alanlardan kentlere göç, Bolu ilinde de etkisini belirgin şekilde hissettirmiştir. Göç nedeniyle kırsal kesimde özellikle küçük arazi sahipleri köylerini terk ederek bu yerleşim yerlerini yavaş yavaş boşaltmaktadır. Göçenlerin çoğunluğunun genç nüfus olması, gittikçe yaşlanan köy nüfusunun tarımsal alan kullanımını da azaltmıştır. Bu nedenden ötürü özellikle Mengen, Mudurnu ve Gerede ilçelerinde atıl tarımsal alanlar giderek artmaktadır.

Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu'ya diğer illerden önemli ölçüde geçici nüfus çekmektedir. İki büyük metropol olan İstanbul ve Ankara'nın yakınında olması ve kolay ulaşılabilirlik, üniversitenin çekiciliğini artırmaktadır. 2018 yılı itibariyle toplam nüfusun yüzde 11'ine sahip olan üniversite, ilin sosyokültürel yapısında da gözle görülür bir değişikliğe yol açmıştır. Çeşitli fakültelerin ve yüksekokulların ilçelere dağıtılması, buralarda kültürel etkinliğin artmasını sağlamış ve sosyal yaşantıya belirgin bir canlılık getirmiştir.

İlde bitkisel üretimin lokomotifi olarak bilinen patates üretiminde son yıllarda büyük oranda düşüşler yaşanmıştır. Kaliteli tohumluk temininde yaşanan zorluklar, üretim aşamasında kullanılan girdilerin temininde yeterli sermaye bulunamaması, yeterli sayıda donanımlı deponun bulunmaması nedeniyle üreticinin ürünü hızlı ve ucuz bir şekilde elden çıkarma isteği bu düşüşte etkili olan başlıca nedenlerdir.

Tarım sektörünün alt sektörlerinden olan ve il ekonomisinde önemli bir yeri olan kanatlı hayvancılık sektörü giderek değersizleşmektedir. 2004 yılında il, Türkiye piliç eti üretiminin yüzde 36,2'sini karşılarken, bu oran 2018 yılında yüzde 11'e kadar gerilemiştir. Bu gerileme ülke üretimindeki artıştan ziyade, il üretimindeki düşüşten kaynaklanmaktadır.

İlin bir kısmında doğalgaz kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla hava kalitesinde görece iyileşme olmuştur. Ancak Merkez, Gerede, Yeniçağa ve Dörtdivan ilçeleri dışındaki diğer yerleşim yerlerinde doğalgaz kullanımının olmaması, kömür kaynaklı hava kirliliğinin devam etmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca il merkezinden geçen ve yoğun bir şekilde kullanılan otoban ve D-100 karayolunu kullanan araçlardan çıkan egzoz gazları ilin hava kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

İlde 2000'li yıllarda yapılaşma çok hızlanmıştır. 2017 yılı sonunu itibariyle belediyelerdeki toplam bina sayısının yüzde 23,4'ü son 17 yılda yapılmıştır. Ayrıca deprem sonrasında ilde yapılaşma üst sınırı önce 3 kat olarak belirlenmiş, sonraları mevzii imar planlarının imar planlarına yaptığı ilavelerle 6 kata kadar yapı izini

verilmiştir. Ancak büyük bölümü birinci derece deprem kuşağında bulunan ilde, özellikle toplu konut uygulamaları ve özel izinlerle yapılan konutlarla, imar planlarındaki üst sınırlar aşındırılmakta ve kentlerin silueti bozulmaktadır.

4.2. Öneriler

Arazilerin parçalanmışlığı nedeniyle ekilemeyen bölgelerin ekilebilir hale getirilmesi, gübre, sulama ve ilaçlama konularında etkinliğin sağlanması için arazi toplulaştırılması gerekli görülmektedir. İlde en temel tarımsal problemlerden olan arazi parsellerinin parçalanması ve işletme arazilerinin küçülmesi durdurulamadığı takdirde il tarımı tamamen yok olma noktasına gelebilir.

Tavuk üreticileri tarafından özellikle Bolu Ovası'nda ve köylerde atıkların gelişigüzel çevreye bırakılması yoğun çevre kirliliğine yol açmaktadır. Bu atıklar gübre olarak; havanın, suyun ve toprağın kirlenmesine neden olacak şekilde su kenarlarına, tarlalara, bahçelere ve ortak alanlara bırakılmaktadır. Atıklarının çevre kirliliğine neden olmayacak şekilde değerlendirmesi için belirli bir çevre yönetim anlayışının ortaya konularak uygulanmasına ihtiyaç vardır. İlin en önemli çevre sorunlarından biri haline gelen bu atıklar, turizm kenti özelliği ile de bağdaşmamaktadır. Yakın dönemde (2014) alınan karar uyarınca çevre düzeni planı sınırları içinde, yeni tavuk çiftlikleri kurulmasına izin verilmemektedir. Ancak, geçmişte kurulmuş tesislerin başka bölgeye taşınması konusunda herhangi bir gelişme bulunmamaktadır. Bu duruma çözüm olarak en azından kent ve çevresindeki çiftlikler için toplulaştırma yapılıp ve kendi içlerinde altyapılı organize edilmiş tavuk çiftlik bölgeleri oluşturulabilir.

İl, jeolojik bakımdan ülkenin en önemli fay hattı üzerinde kurulmuş olduğundan çok sayıda sıcak su kaynağına sahiptir. Bu potansiyel ilde sadece turizm-tedavi alanında kullanılmaktadır. Bu kaynağa sahip gelişmiş tarım ülkelerinde yaygın olarak kullanılmakta olan jeotermal su ile seraların ısıtılması ve mineralli su ile sulanması sistemi Bolu'da da uygulanabilir. Bu sayede, seralar için en önemli sorunlardan biri

olan ısıtma probleminin çözülmesi, verimliliğin artırılması ve ürünlerin maliyet fiyatları düşürülmesi sağlanabilir.

Batı ülkelerinde, özellikle Almanya’da etkin bir biçimde kullanılan, tarımsal dayanışma ağlarından biri olan SOLAWÍ (dayanışmalı tarım) Bolu için örnek alınabilir. Bu ağ, çiftçi ile kentte yaşayan tüketiciler arasında bir bağ kurarak hem çiftçinin üretimini, hem de tüketicinin sürekli ve sağlıklı, organik tarım ürünlerine erişimini güvenceye almaktadır. Bolu, tarım ve hayvancılık açısından geçmişten gelen bir fırsatlar bölgesidir ancak tarım ve hayvancılıktaki maliyetlerin yüksekliği ve gelir garantisinin olmaması gibi nedenlerle üretim gittikçe düşmekte ve köylü iyi ve sağlıklı gıda üretiminden çekilmektedir. SOLAWÍ veya benzeri bir yöntemin Bolu’da uygulanmasıyla, hanehalkı organik tarım yapan çiftçileri düzenli ödemelerle desteklerken, çiftçi de ürününün önemli bir kısmını destekçilerine bu ödemeler karşılığı ücretsiz verecektir. Tarım arazileri, tavuk çiftlikleri ve büyükbaş-küçükbaş hayvan üretimi yapan köylülerle kent halkı mekânsal olarak iç içe yaşadığından Bolu ili bunu yapmaya oldukça elverişlidir.

İldeki doğal güzelliğin mimarlarından olan yaylalarda, doğal yapıya uygun olmayan kalıcı inşaatlar yapılması kurumsal ve hukuki düzenlemelerle engellenmelidir. Milli park ve benzeri koruma alanları içinde olmaması gereken otel, kır gazinosu, eğitim merkezi, alışveriş merkezi, büfe vb. birçok yapı ve tesisler yapılarak bu alanların bozulmasına ve amaç dışı kullanılmasına neden olmaktadır.

Yüksek deprem riski taşıyan alanlarda bulunan Merkez, Yeniçağa, Dörtdivan ve Gerede ilçelerinde yerleşim yeri seçilirken afet tehlikesi dikkate alınmalıdır. Bu merkezlerde eski yapılar güçlendirilmeli, yeni yapı izinleri ise zemini sağlam olan yerlere verilmelidir. Ayrıca kentlerin muhtelif yerlerinde bulunan ve çevresindeki canlılar için tehlike arz eden harabe yapılara çözüm üretilmesi gerekmektedir. Daha da önemlisi, imar planlarında yapılan değişikliklerle yapı yükseklikleri ve taban alanı katsayısı artışlarına izin verilmemelidir. Her yapı adasının kendi içinde yeşil alan ve otopark ihtiyacı dikkate alınarak, binalar arasındaki betonlaşmamış boşlukların hava ve ışığı geçirecek büyüklükte bırakılmasına özen gösterilmelidir.

2006 yılında DPT'nin koordinatörlüğünde ortaya çıkmaya başlayan ulusal kalkınma planlarıyla uyumlu olarak; bölgesel kalkınmayı hızlandırmak, sürdürülebilirliği sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak için 26 tane Bölgesel Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Bolu'nun da bünyesinde bulunduğu (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı) bu ajansların il gelişme planlarına etkisi bu çalışmanın kapsamı nedeniyle incelenemediğinden benzer başka bir araştırmada alternatif konu olarak çalışılabilir.

4.3. Sonuç ve Değerlendirme

1980 yılı sonrasında Türkiye'de birçok alanda olduğu gibi planlama alanında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikalarla birlikte devlet aygıtında küçülmeler başlamış, bu ise klasik anlamdaki planlamayı olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda eski planlama anlayışının yerine, ona göre daha esnek ve yeni değişimlere çabuk adapte olabilen stratejik planlama anlayışı benimsenmiştir. İl gelişme planları ise stratejik planlamanın mekâna yansımalarının önemli örneklerinden birisidir. 2000'li yıllarda kullanımı yaygınlaşan bu planlar sayesinde iller, ulusal ve küresel talepler doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılır.

Kamu gücüyle desteklenerek bir kamu politikası olarak ortaya çıkan il gelişme planları, hukuki bir çerçeveden yoksundur ve herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildir. Bu nedenle kamu kesiminin planda öngörülen kaynak tahsisini yapmaması, özel sektörün üzerine düşen görevleri yerine getirmemesi, hedeflerin kurumlar tarafından tam idrak edilememiş olması, planın sahiplenilmesinin bulunmaması gibi nedenler, bu planların uygulanmasını ve hedeflenen gelişmelere ulaşmasını engellemiştir.

Sonuç olarak tüm planlar uygulanmak için yapılır. Hazırlanan birçok il gelişme planında olduğu gibi Bolu İl Gelişme Planı da yukarıda sayılan sebeplerden dolayı belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Kısaca onca emek, zaman ve kaynak harcanarak hazırlanan plan, gün ışığına çıkmasından kısa bir süre sonra rafa kaldırılarak göz

önünden çekilmiştir. Böylesi bir durumda gelişmesi kendi haline bırakılan Bolu ili, inceleme alanları olan sosyal, tarımsal ve mekânsal yapıda gelişme sağlayamamış, bilakis bu sektörlerde, planın hazırlandığı dönemin de gerisinde kalmıştır.

KAYNAKLAR

Arslan, Kahraman (2005). "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7: 275-294.

Atalık, Gündüz vd., (1985). *Şehircilik*. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Aydın, Bahadır (2003). Bolu İl Gelişme Planı, Tarımsal Yapı Raporu.

Aydın, Mehmet (2012). "Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama ve Stratejik Plan Hazırlama Süreci". Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu.

Bayhan, Vehbi (1996). "Türkiye de İç Göçler ve Anomik Kentleşme" *Türkiye Günlüğü Dergisi*. Kasım- Aralık.

Belediye Kanunu (3 Temmuz 2005). *Resmi Gazete*, 5393.

Beyhan, Burak (2009). "Türkiye'deki İlk İl Gelişme Planı Girişimi: Mersin İl Gelişme Planı". *Planlama Dergisi* 3 (4): 97-114.

Bircan, İsmail (2002). "Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon". DPT Yayınları, 42. Yıl Özel Sayısı. *Planlama Dergisi*: 11-19.

Bolu Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı.

Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü 2016 Yılı Çevre Durum Raporu.

Bolu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Yönetimi Şube Müdürlüğü, Çevre Mühendisi Gökhan Kandil ile Yapılan 23.09.2018 Tarihli Görüşme).

Bolu İl Gelişme Planı (2003). DPT Yayınları.

Bolu İl Özel İdaresi, 2015-2019 Stratejik Planı.

Bolu İl Yıllığı (1998).

Bolu Tarım ve Orman İl Müdürlüğü. (Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, Ziraat Mühendisi Erhan Kasırğa ile 24.08.2018 Tarihli Yapılan Görüşme).

Bolu Tarım İl Müdürlüğü 2001 Yılı Çalışma Raporu.

Bolu Ticaret ve Sanayi Odası 2016-2019 Stratejik Planı.

Bolu 2006 Yılı Tarım Master Planı.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu (23 Temmuz 2004). *Resmi Gazete*, 5216.

Can, Halil (1992). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Adım Yayıncılık.

Çetin, Sefa (2007). *Kamu Sektöründe Stratejik Planlama Türkiye'deki İl Özel İdarelerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğanay, Hayati (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı (2015). Doğu Marmara Kalkınma Ajansı.

DPT (2000). Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu: 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

DPT (2003). Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu.

DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları ÖİK Raporu.

DPT (2006a). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu.

DPT ve Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Planları (<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=5>), 3 Ekim 2018'de erişildi).

DPT 2002 Yılı Bolu İl Raporu.

Düzce İl Gelişme Planı (2003). DPT Yayınları.

Erbaşı, Ali (2010). "Stratejik Planlama Sürecinin Belediyelerde Uygulanmasına Yönelik Modelsel Bir Yaklaşım". *Akademik Bakış Dergisi* 22: 1-14.

Erkan, Volkan (2008). *Kamu Kuruluşlarında Stratejik Planlama: Türkiye Uygulaması ve Kuruluşlarda Başarıyı Etkileyen Faktörler*. Ankara: DPT Yayınları.

Ersoy, Melih (drl.) (2007). "Planlama Kuramına Giriş". *Kentsel Planlama Kuramları*.

Ankara: İmge Kitabevi. 9-34.

Eser, Uğur (2004). "Kentsel Gelişme İçin Plan Neden Gereklidir? Kentsel Gelişme Süreçlerinde İl Gelişme Planlarının Rolü: Bolu ve Düzce İl Gelişme Planı Deneyimleri". *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyum Bildirisi* (1): 171-75.

Gedikli, Bahar (2012). "Stratejik Mekânsal Planlama: Planlamada Yeni Anlayışlar, Yöntemler ve Teknikler". *Kentsel Planlama Kuramları*. Ed. Melih Ersoy. Ankara: İmge Kitabevi. 229-278.

- Genç, Atakan (2007). *Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Genç, F. Neval (2009). “Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23: 201-212.
- Görün, Mustafa (2008). “Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetimin Uygulanabilirliği: Türkiye’de Stratejik Yönetim Konusunda Hukuksal Düzenlemeler”. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Bilimleri Dergisi* 2 (6): 35.
- Göymen, Korel (1983). *Bir Yerel Yönetim Öyküsü: 1977-1980 Ankara Belediyesi Deneyimi*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Göymen, Korel (1997). *Türkiye’de Kent Yönetimi*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Gözlükaya, Tülay (2007). *Yerel Yönetimler ve Stratejik Planlama: Modeller ve Uygulama Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzelsarı, Selime (2004). “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. GETA Tartışma Metinleri.
- Hastürk, Mesut (2006). “Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme”. *Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayınları Dergisi*: 69-114.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (1988). *Avrupa Topluluklarının Bölgesel Kalkınma Politikası*. İstanbul: İKV Yayınları.
- İl Özel İdaresi Kanunu (22 Şubat 2005). *Resmi Gazete*, 5302.
- İmar Kanunu (3 Mayıs 1985). *Resmi Gazete*, 3194.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (10 Aralık 2003). *Resmi Gazete*, 5018.

Karaman, Zerrin T. (2000). “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, Ankara: *Türk İdare Dergisi*, 426.

Keleş, Ruşen (2006). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kevser, Mustafa (2007). *Stratejik Planlama ve KOBİ’lerdeki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocaoğlu, Batuhan ve Gülsün, Bahadır (2004). “Stratejik Planlama Faaliyetlerinin Önemi ve 2000’li Yıllarda Planlama ve Strateji Kavramlarından Beklentiler”. *Verimlilik Dergisi 1*: 33-50.

Koçel, Tamer (2003). *İşletme Yöneticiliği*. Genişletilmiş 9. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Koday, Saliha ve Erhan Kübra (2012) “Gerede’de Deri Sanayisi ve Çevresel Etkileri.” Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi. 7. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı 233-244.

Kutlu, Önder ve Kocaoğlu, Mustafa (2010). “Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Anlayışı: Konya İl Özel İdaresi Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23*: 137-148.

Küçük, Yalçın (1985). *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Küçükoğlu, Mahmut (2016). “Kalkınma Planlarında Vergi Politikaları”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 12*: 183-209.

Murat, Sedat ve Ersöz H. Yunus (2005). “Zeytinburnu’nun Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Yapısı”. İstanbul: Acar Matbaacılık.

ODTÜ (2002). “Öz Değerlendirme Süreci-Stratejik Planlama Süreci Raporu”.

OKA, 2015 Yılı Çorum İli Sosyal Analiz Raporu.

Ökmen, Mustafa ve Parlak, Bekir (2010). Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler: İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuat, 2. Basım, Bursa: Alfa-Aktüel Yayınları 503-504.

Öney, Erden (1980). *İktisadi Planlama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Övgün, Barış (2010). *Devlet ve Planlama*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özalp, Seçil (2006). *Sosyo-Mekansal Dinamiklerle Değişen Planlama Yaklaşımı Mekansal Stratejik Planlama ve İstanbul Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özberk, Yavuz (2007). *Belediyelerde Stratejik Planlama Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgür, Hüseyin (2004). *Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim, Çağdaş Kamu Yönetimi II*. Ed. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür. Ankara: Nobel Yayınları.

Özşen Tayfur vd. (2004). “İl Gelişme Planlaması ve Mersin, Batman, Çankırı Uygulamaları”. Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyum Bildirisi (2): 145-167.

Öztop, Sezai (2007). *Stratejik Planlamanın Belediyelerde Uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik (2 Kasım 1985). *18916 sayılı mükerrer Resmî Gazete*.

- Polat, Mustafa (2014). “İl Gelişim Planı Uygulaması ve Üniversite-Sanayi-Devlet İşbirliği Çerçevesinde Gelişim Planı Model Önerisi”. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Cihannüma Ekonomik ve Toplumsal Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Rehber, Erkan ve Çetin, Bahattin (1998). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınevi.
- Sav, Oya ve Sayın Cengiz (2018). “Tarımda Kalma Eğilimini Etkileyen Başlıca Faktörlerin Genel Bir Değerlendirmesi” Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi 21: 190-197.
- Sezen, Seriyeye (1999). *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Solmaz, Emine Y. (2015). *Belediyelerde Stratejik Planlamanın Toplam Kalite Yönetimine Etkisi: Tavşanlı Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Somel, Ali ve Ekiz, Cengiz (2005). “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Mülkiye Dergisi* 256 (31): 97-136.
- Taner, İsmail (2014). Bolu Kentinin Mekânsal Gelişimi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (14): 377-411.
- Tatar, Yusuf (2003). Bolu İl Gelişme Planı, Çevre ve Mekânsal Yapı Raporu.
- Tortop, Nuri., vd, (2005). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tosun, Elif K. ve Altunbaş, Derya (2007). “Denizli İl Özel İdaresi ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi Örneğinde Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama Çalışmalarının Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2: 253-278.

Tunçay, Hüseyin (2017). *Son Çeyrek Yüzyıl İcraatlarıyla Bolu Belediyesi (1989-2014)*. Bolu: Sekmen Matbaacılık.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü (2018).

Ulusoy, Mahir (2003). Bolu İl Gelişme Planı, Nüfus ve Sosyal Yapı Raporu.

Uzundumlu, Ahmet. Aksoy, Ahmet ve Işık Bayram (2011). “Arıcılık İşletmelerinde Mevcut Yapı ve Temel Sorunlar; Bingöl İli Örneği”. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi. *Dergisi* 42 (1): 49-55.

Üstündağ, Önder ve Şengün M. Taner (2011). “Türk İmar Mevzuatındaki Plan Türleri ve Fiziki Planlama-Coğrafya İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 2 (21): 1-25.

Serter, Nur (1994). *Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Yıldız, Ferruh (2006). *İmar Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yılmaz, Cevdet (1999). “Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (32): 86-102.

Yılmaz, Kutluhan (2003). “Kamu Kuruluşları için Stratejik Planlama Uygulaması”. *Sayıştay Dergisi* 50-51: 67-86.

Yüçetürk, E. Elif (2003). Bolu İl Gelişme Planı, Teknik Altyapı Raporu.

Yüksel, Fatih (2002). “Sürekli Değişen Kentsel Faktörler Karşısında Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama Gereği”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 1 (11): 40-80.

İnternet Kaynakları

<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (23 Eylül 2018'de erişildi).

http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il/2017/2017_14.pdf (Kamusal Yatırımlar, 24 Ekim 2018'de erişildi).

https://www.uludag.edu.tr/dosyalar/strateji/raporlar/Stratejik_Plan/2014_2018/UU_Stratejik_Plan_2014_2018.pdf (7 Temmuz 2018'de erişildi).

<http://www.samsuntb.org.tr> (20 Temmuz 2018'de erişildi).

<https://bolu.csb.gov.tr/il-cevre-durum-raporu-i-5679> (18 Eylül 2018'de erişildi).

<https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=BOLU> (27 Şubat 2018'de erişildi).

<https://bolu.afad.gov.tr/> (Bolu Valiliği Afet ve Acil Durum Müdürlüğü Deprem Brifingi, 5 Mayıs 2018'de erişildi).

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5227.html> (Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, 15 Temmuz 2018'de erişildi).

<http://bigpara.hurriyet.com.tr/kobi/dunya-entia-borsalari/> (Dünya Emtia Borsası, 25 Ekim 2018'de erişildi).

<http://www.geredederiosd.org.tr/haber.aspx> (24 Kasım 2018'de erişildi).

<http://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi> (15 Eylül 2018'de erişildi).

<http://www.tuik.gov.tr> (25 Mayıs 2019'da erişildi).

www.bolu.gov.tr/cografi-durum (7 Mart 2018'de erişildi).

www.tarimorman.gov.tr (2 Eylül 2018'de erişildi).

www.havaizleme.gov.tr (21 Temmuz 2018'de erişildi).

www.kulturportali.gov.tr (10 Mart 2018'de erişildi)

www.csb.gov.tr/sss/kati-atik (21 Ekim 2018'de erişildi).

EKLER

EK 1: Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı (Ton)

	2004		2008		2012		2018	
	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde
Arpa	49.603	8,8	41.096	6,6	36.223	5,6	32.551	4,9
Ayçiçeği Tohumu (Çerezlik)	45	0,0	123	0,0	-	-	-	-
Ayçiçeği Tohumu (Yağlık)	352	0,1	245	0,0	2.239	0,3	3.017	0,5
Buğday (Durum Buğdayı Hariç)	48.009	8,6	140.973	22,5	119.703	18,3	112.451	17,0
Çavdar	109	0,0	27	0,0	-	-	-	-
Çeltik	143	0,0	205	0,0	72	0,0	78	0,0
Durum Buğdayı	89.148	15,9	13.871	2,2	-	-	-	-
Fasulye	1.529	0,3	540	0,1	432	0,1	371	0,1
Fiğ (Adi)	-	-	-	-	-	-	12.547	1,9
Fiğ (Macar)	-	-	-	-	-	-	12.718	1,9
Hayvan Pancarı	1.001	0,2	480	0,1	-	-	-	-
Korunga	-	-	6.625	1,1	5.744	0,9	6.562	1,0
Mısır	648	0,1	675	0,1	64	0,0	19	0,0
Mısır (Hasıl)	1.593	0,3	750	0,1	99	0,0	-	-
Mısır (Silaj)	69.732	12,4	108.565	17,3	116.410	17,8	195.688	29,6
Nohut	298	0,1	176	0,0	131	0,0	32	0,0
Patates	283.283	50,5	278.776	44,4	273.604	41,9	150.327	22,7
Şeker Pancarı	6.748	1,2	3.765	0,6	944	0,1	784	0,1
Triticale (Yeşil Ot)	1.283	0,2	1.655	0,3	1.824	0,3	1.714	0,3
Yonca	-	-	27.980	4,5	80.973	12,4	111.488	16,9
Yulaf	7.777	1,4	675	0,1	13.923	2,1	21.131	3,2
Toplam	561.301	100,0	627.202	100,0	652.385	100,0	661.478	100,0

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Verileri.

EK 2: Sebze üretim miktarı (Ton)

	2004		2008		2012		2017	
	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde
Bakla	210	1,3	140	0,6	74	0,6	-	-
Bal Kabağı	1.409	8,7	1.395	5,7	1.118	8,5	1.074	4,2
Barbunya	713	4,4	576	2,4	256	1,9	39	0,2
Bezelye	56	0,3	33	0,1	17	0,1	-	-
Biber (Dolmalık)	178	1,1	127	0,5	45	0,3	10	0,0
Biber (Salçalık)	22	0,1	-	-	-	-	-	-
Biber (Sivri)	1.080	6,7	994	4,1	510	3,9	56	0,2
Domates (Salçalık)	-	-	62	0,3	-	-	-	-
Domates (Sofralık)	-	-	5.140	21,0	2.463	18,7	19.413	75,3
Enginar	-	-	4.224	17,3	1.536	11,6	1033	4,0
Fasulye (Taze)	5.005	30,8	3.652	14,9	2.669	20,2	506	2,0
Ispanak	940	5,8	769	3,1	510	3,9	505	2,0
Kabak (Sakız)	282	1,7	342	1,4	259	2,0	236	0,9
Karpuz	400	2,5	570	2,3	170	1,3	190	0,7
Kavun	380	2,3	240	1,0	135	1,0	115	0,4
Lahana (Beyaz)	1.164	7,2	956	3,9	651	4,9	587	2,3
Lahana (Kara)	136	0,8	72	0,3	67	0,5	-	-
Lahana (Kırmızı)	300	1,8	320	1,3	18	0,1	65	0,3
Marul (Göbekli)	271	1,7	340	1,4	177	1,3	165	0,6
Marul (Kıvırcık)	674	4,2	778	3,2	578	4,4	1.130	4,4
Maydanoz	-	-	27	0,1	-	-	-	-
Patlıcan	97	0,6	90	0,4	55	0,4	28	0,1
Pırasa	1.432	8,8	1.131	4,6	597	4,5	65	0,3
Salatalık	-	-	752	3,1	490	3,7	307	1,2
Sarımsak (Taze)	50	0,3	104	0,4	7	0,1	9	0,0
Semizotu	-	-	20	0,1	-	-	-	-
Soğan (Kuru)	12	0,1	140	0,6	-	-	-	-
Soğan (Taze)	1.041	6,4	1.077	4,4	627	4,7	88	0,3
Turp (Bayır)	273	1,7	227	0,9	78	0,6	69	0,3
Turp (Kırmızı)	108	0,7	135	0,6	97	0,7	76	0,3
Toplam	16.233	100	24.433	100	13.204	100	25.766	100,0

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Verileri.

EK 3: Meyveler, Baharat ve İçecek Bitkileri Üretim Miktarı (Ton)

	2004		2008		2012		2018	
	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde
Üzüm	3.100	7,2	3.072	7,8	2.360	6,1	945	2,8
Elma (Golden)	6.679	15,6	5.652	14,4	6.590	17,2	6.002	17,7
Elma (Starking)	16.923	39,6	16.739	42,5	15.831	41,2	14.984	44,3
Elma (Amasya)	4.237	9,9	3.351	8,5	1.594	4,2	1.665	4,9
Elma(Diğer)	-	-	187	0,5	213	0,6	200	0,6
Armut	4.225	9,9	3.549	9,0	3.652	9,5	3.243	9,6
Ayva	600	1,4	679	1,7	538	1,4	252	0,7
Zerdali	14	0,0	11	0,0	12	0,0	9	0,0
Kiraz	953	2,2	852	2,2	1.037	2,7	901	2,7
Vişne	397	0,9	413	1,0	401	1,0	421	1,2
Şeftali	533	1,2	481	1,2	513	1,3	468	1,4
Erik	1.902	4,4	2.025	5,1	1.927	5,0	1.591	4,7
Kızılcık	1.204	2,8	1.111	2,8	2.071	5,4	1.222	3,6
İğde	99	0,2	71	0,2	79	0,2	68	0,2
Dut	417	1,0	282	0,7	140	0,4	107	0,3
Badem	154	0,4	106	0,3	114	0,3	43	0,1
Fındık	78	0,2	55	0,1	299	0,8	1.108	3,3
Ceviz	1.201	2,8	673	1,7	988	2,6	569	1,7
Muşmula	44	0,1	38	0,1	24	0,1	19	0,1
Çilek	-	-	7	0,0	-	-	-	-
Nektarın	-	-	1	0,0	-	-	-	-
Toplam	42.760	100,0	39.355	100,0	38.383	100,0	33.817	100,0

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Verileri.

EK 4: Bolu İli Çevre Düzeni Planı

